ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА

ПОЕТИ ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ПОРИ

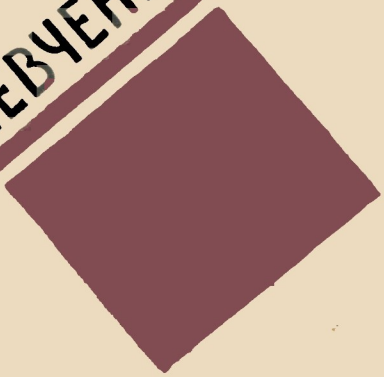

КНИГОСПІЛКА

Не выдается
на дом.

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА

ПОЕТИ ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ПОРИ

Вибір і стаття
М. ЗЕРОВА

Примітки М. Зерова і В. Покальчука.

Б13988

КНИГОСПІЛКА
ХАРКІВ 1930 КИЇВ

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів по цій книзі подано в „Літописі Українського Друку" та „Мартиновому репертуарі Української Книжкової Палати.

Друкарня Київської Філії Книгоспілки, Свердлова,

Київський Окрліт 1714—5000. Зам. 1015—10 друк. арк. 4 стор.—1929.

ПОЕТИ ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ПОРИ.

1.

„Поети пошевченківської пори" — ця назва для збірника потребує деякого застереження. Для більшої точности її годилося б зредактувати з таким додатком: Poetae minores (менші поети) пошевченківської пори,—бо сюди ж, до цієї ж епохи, належать і Куліш, і Щоголів, і Руданський, яким у „Літературній бібліотеці", з огляду на їх хист та продукцію, присвячено окремі випуски. Добираючи в цім четвертім випуску другорядних авторів і то не тільки тих, що виступили на сторінках „Основи" і „подражали Шевченку или воспроизводили украинские народные песни и предания" [1], а і тих, що з'явилися друком пізніше і спробували від Шевченка та народніх пісень одійти, ми закінчуємо серію, розпочату „Поезіями" Куліша, доповняємо і деталізуємо картину тематичних та стилістичних шукань в нашій поезії 60-80 років.

Хронологічні межі пошевченківської пори в первісному, приблизному накиді обіймають у нас двадцятип'ятиліття 1861-1885 рр. Початковою датою доби беремо смерть Шевченка в місяці лютому 1861 р.

З цією зовнішньою рисою спадається і цілий ряд внутрішніх прикмет тогочасного поетичного доробку. Поети цих років уважають головним своїм завданням заступити свого померлого корифея українській читацькій громаді. Довершити перепинену смертю Шевченкову роботу, посісти спустіле покуття—от мотив, що спонукав Куліша просити у громади благословення взяти „німу (тобто: занімілу) кобзу". „Чи мені по тобі сумом

[1] Петров Н. Очерки укр. лит. XIX ст. К. 1884, стор. 373.

сумувати—Чи твою роботу взяти докінчати?"—запитує він у покійного Шевченка. І сам відповідає:

Докінчаю, брате; не загину марно:
Втішу Україну, матір безталанну.

Чим же докінчає він Шевченкове діло у своїх „Досвітках"?—Повторенням жанрового ряду ранньої Шевченкової поезії (наслідування народньої пісні, баляда з обсягу народньої фантастики, дума з історичним переважно змістом). Повторяє Куліш і теми раннього Шевченка: ліричний образ чужого чужаниці, безрідного, самотного серед люду, прославлення козацтва, що повстає з Наливайком та Павлюком, а почасти і нотки соціяльного та політичного протесту, властиві Шевченковим історичним поезіям (відоме: „Поки Рось зоветься Россю" в „Кумейках", або характеристика городового „лейстрового" козацтва в „Солониці").

Коли Куліш ставав на Шевченкову стежку з урочистими оповіщеннями до загального відома, то інші поети, молодші літами, для кого Шевченко був не „однолітком-сподвижником", не „братом", як для Куліша, а літературним „батьком", ступили на той шлях без спеціяльних та голосних заяв. Для них Шевченко був „українським сонцем", як писав Конисьский у своїй елегії на похорон поета. Відомі слова Франка, що в 60-тих роках і пізніше „враження Шевченкової поезії було таке сильне, чар його слова такий тривкий, що в розумінню многих українська поезія могла виявляти себе тільки в тій Шевченком усвяченій формі; тільки його стиль видавався справді поетичним, тільки його мельодії „відповідали духові української національности", тільки в тім напрямку треба було іти дальше" [1].

І проте з часом виявилась вся трудність „іти за Шевченком". Без Шевченківського органічного відчуття „селянської стихії", без його колосального темпераменту і нарешті без його віртуозности, „необыкновенной чуткости к форме", його евфо-

---

[1] Франко, Михайло П. Старицький. „Літ. Наук. В." 1902, V, стор. 43, 45-46, 99.

нічної впорядкованности (якої не помічали або не вміли зформулювати до статті Лісовського 1896 р.)—цим поетам відкривалася тільки безплідна путь епігонства. Індивідуальний стиль великого поета в руках його наступників тратив свій букет, притуплявся, ставав трафаретним. Форми, образи та поняття народньої поезії зв'язували їх. Примушуючи себе дивитися на світ „очима співучого селянина", найталановитіші із цих поетів, найобдарованіші, погрішали проти власнаго хисту. Бажання і потреба сказати своє слово наштовхували їх на шукання іншого стилю та іншої школи поетичної. Це був процес дуже повільний—навіть для найбільш індивідуального із них Куліша. В 1861 р. останній іще дивувався, що Полтавська громада і Костомаров холодно поставились до Дунайського поета (так Куліш рекомендував себе Полтавцям) та до його „Досвіток". У „Великих Проводах" дуже ще несміливо спробував він зафіксувати свої погляди на козаччину, досить уже відмінні від традиційного романтичного козакофільства. Тільки пройшовши через документальну критику історичної традиції, не раз повставши на історичні уявлення самого Шевченка, виробив він інший погляд і на чергові завдання українського поетичного слова. В своїх спогадах про Костомарова (в журналі „Новь" за 1885 р.), він розповівши про стримане прийняття його „Досвіток", узнав рацію Полтавцям і Костомарову: „Нам надобно в родной поэзии брать новые небранные им (Шевченком) ноты". Коло того ж часу і другий поет Кулішевого віку Щоголів, випустивши р. 1883 своє „Ворскло", самолюбно відгороджується від Шевченкового прикладу. Він не хоче для своїх книжок ні „бібули", ні малаго формату, ні взагалі дешевого вигляду на масовий ужиток розрахованого „Кобзаря": його писання розраховане на іншого, добірнішого, кваліфікованого, отже і нечисленного порівнюючи читача.

Рік 1885, коли ці заяви зформульовано, ми і вважаємо кінцевою датою пошевченківської пори.

Характерно, що саме на середину 80-х рр. припадають і всі спроби поетів-„пошевченківців" підбити підсумки власної поетичної роботи. Не згадуючи про Щоголева з його „Вор-

склом" (1883),—1881, 1883 рр. виходять обидві частини „З давнього зшитку" Старицького;[1] 1883 р.—„Тихомовні співи на святі мотиви" Волод. Олександрова; 1885 р. „Думки-мережанки" Олени Пчілки; 1886 р. „Порвані струни" О. Кониського (Яковенка); в середині 1887 року були вже готові і лежали в портфелі О. О. Потебні „Степові думи та співи" Манджури; р. 1888 був зложений рукописний збірник поезій В. С. Мови-Лиманського „Проліски", що мав охопити його двадцятип'ятилітній набуток поетичний. На той же час припадають і перші заходи коло опублікування розсипаної спадщини С. Руданського („Співомовки" 1880 р. з переднім словом Н. Г. Волинського—Олени Пчілки) і головніші перекладні праці, що поставили принципове питання про доцільність українського перекладу взагалі та про його стилістику (І том Шекспірових творів Куліша, „Гамлет, принць Данський" Старицького та менш помічена і стилістично архаїчніша від них Софоклова „Антигона" у перекладі П. Ніщинського).

Відносячи на середину 80-х рр. завершення пошевченківської пори, ми зовсім не хочемо сказати, що після того в українській поезії не траплялося уже переспівів Шевченківських тем або що „поети-пошевченківці", чи то з гурту „Основи" чи то з гурту Старицького, перестали з кінцем 80-х років писати. Переспіви Шевченка знаходимо значно пізніше, а велика частина поетів із числа охоплених цією книжкою зберігали свою активність в 90-х рр., з'являючись на сторінках галицьких журналів та наддніпрянських альманахів. Дехто із них переступив і в XX вік: Старицький з останніми своїми думами, Вербицький-Антіох із Carmina senectutis та Мирний із циклом поезій в альманасі „З потоку життя" та перекладом „Гайявати" в збірнику „На вічну пам'ять Котляревському". Але в 90-х рр. народньо-поетична манера та епігонство Шевченкове перестає характеризувати передову лаву поетів; і в той же час

[1] З давнього зшитку. Пісні і думи. Переклав М. Старицький. К. 1881, стор. 145.—З давнього зшитку. Пісні та думи. М. Старицький. Частина друга. К. 1883, стор. 182.

поруч з іменами Старицького, Олександрова, Василя Мови, Олени Пчілки, з'являються все частіше імена людей молодшого—Грінченківсько - Самійленківського, так мовити б, покоління—і все більшу до себе привертають увагу, помалу стаючи в центрі літературного життя.

Так само умовне значіння має і прийнятий у нас, як початкова дата, р. 1861. Правда, велика частина поетів пошевченківської пори почали друкуватися в „Основі" (1861-1862 р.: Кулик, Олександрів, Мова, Вербицький), але Кузьменків „первоцвіт" опублікував Куліш у „Хаті" за р. 1860, Конiський з'явився в „Черн. Губ. Ведомостях" в 1858, а Глібов—там же, на п'ять літ раніше, і в „Основі" тільки передруковував свої перші байки, здебільшого перекладені з Крилова. Локалізуючи діяльність поетів пошевченківців межи 1861 та 1885 рр., ми вказуємо тільки пору найбільшої їх актуальности, їх найбільшої ваги в розвитку поетичного слова.

Хто ж ці поети і як можна згрупувати їх, з огляду на характер творчости, на літературні їх зв'язки та орієнтацію?

До нашої збірки ми включаємо цікавіші зразки дванадцяти поетів—А. Глібова, Кузьменка, Кулика, М. Вербицького-Антіоха, Олександрова, Конiського, Чубинського, Мови-Лиманського, Старицького, Олени Пчілки, Панаса Мирного та Манджури[1]. Досить побіжного погляду на цей спис імен, щоб побачити всю його різноманітність. Одні із названих тут поетів стоять у великім річищі українського письменства, провадять головну його гру—такі Конiський, Старицький, що були многолітніми репре-

[1] До нашого списку не увійшли О. Навроцький (1823-1900) та П. Ніщинський (1832-1896). Перший із них, Кирило-Методіївський братчик, писав межи 1847 та 1860 і твори свої передав у свій час до „Основи". В друк вони через невідомі нам причини не попали. Пізніше в 1887 р. він надрукував тільки один вірш „На смерть Костомарова". Поки його спадщина неопублікована, нелегко вирішити питання, куди його слід віднести. Другий, П. Ніщинський, відомий тільки як поет-перекладач. Гомерові поеми його з'явилися уже в 90-х рр. Софоклова ж „Антигона" (1883 г.) в його перекладі занадто відгонить стилістичною старовиною.

зентантами українського слова в очах широких громадських кол, приймаючи хвалу, кпини, цензурні нагінки та адміністративні переслідування; поетична діяльність других проходить осторонь від літературних центрів, на провінції, і пливе бічними протоками та затонами, являючи ряд цікавих часом паралельних з'явищ,—сюди належить Мова-Лиманський, Манджура, почасти Панас Мирний. З огляду на їх стилістичну орієнтацію, на їх ставлення до Шевченківської спадщини та народньо-поетичного стилю, всю цю лаву можна розділити на три групи. Першу із них складають, так мовити б, безперечні епігони, поети, що не спромоглися або не встигли одійти від тем, трактувань та стилістичних засобів 30-40 рр. До них, на наш погляд, належать: Глібов, Василь Кулик, Кузьменко та Вербицький-Антіох. Сюди тягне формою своїх писанків і Павло Чубинський, з своєю „Сопілкою" 1871 р.—Другий ряд становлять ті поети, для творчости яких характерний момент шукання. Почавши з переспівів народньо-поетичного матеріялу, інколи повторяючи Шевченкові засоби, вони помалу намагаються внести свіжу струю в поетичне слово, беруться за переклади чужих поетів, не боячися неологізмів та рідко вживаних слів, цікавлячись громадянською поезією росіян, пересаджуючи на український ґрунт ліричну манеру Гайне і т. д. Сюди належить Мова-Лиманський і Володимир Олександров, Кониський і найвидатніший із усіх Старицький. В особі Ол. Пчілки ми бачимо уже наступників Старицького, перше з'явище того, що пізніше називали його „школою". Нарешті третю позицію займають Панас Мирний та Манджура, обидва самотники, обидва непричетні до будь-яких літературних шуканнів, обидва виросли в живому контакті з народньо-поетичним матеріялом. В їх літературнім доробку багато архаїчного (варіяції Шевченка та народніх пісень у Мирного, переробки народніх казок à la Корсун та переспів „Рейнеке Лиса" у Манджури), але разом з тим деякими мотивами громадянського характеру („Де кому" Манджури, „Привіт Драгоманову" Мирного) вони наближаються до поетів групи Старицького. Час лишає свій слід: не дарма ж обидва належать до кінця доби.

2.

Пригляньмось тепер до першої групи в особі найчільнішого її представника Леоніда Глібова.

Оригінальний байкар, надто в писаннях послідніх своїх чотирьох-п'яти літ (1889-1893) він дуже мало знаний як поет ліричний. Тимчасом його сучасники визнавали в ньому саме хист лірика. В „Жизні Куліша" розказано, як пробуваючи на Італійських озерах, в Альпах, Куліш писав „любому приятелеві і землякові Глібову Леоніду, шкодуючи, що сам не має вдачі до стиха і раючи йому переказати по-нашому деякі сонети Дантові"—очевидно, Куліш уважав його досить для того обдарованим як поетичним відчуттям, так і віршовою технікою. В листах до Олександра Барвінського, переглядаючи весь шик відомих тоді українських авторів і прикладаючи їм ущіпливі характеристики („не варт читати", „не поет", „душа ледача"), той самий Куліш деталізує свою характеристику Глібова [1]. То „чоловік тихий, дуже приятний і зовсім поет своєю чистою душею й високою думкою".

Глібов почав писати ще в гімназії, російською мовою. Р. 1847 в Полтаві навіть вийшла невелика на 100 сторінок шістнадцятки книжечка його поезій, що становить тепер велику рідкість бібліографічну. Передрукована нещодавно в І-му томі „Творів" Глібова під редакцією І. Н. Капустянського та М. А. Плевака, отже приступна розглядові, вона зраджує впливи найпопулярніших російських поетів того часу: Пушкіна, Кольцова, Лермонтова. Пушкін позначається в ній на першому ж віршованому оповіданні „Надя", з його чотирнадцятирядковою строфою, в численними ремінісценціями та цитатами із Пушкінського „Онегіна" („Девушка в шестнадцать лет" „Monsieur прогнали со двора") та листом героїні до героя в свобідно римованих чотирьохстопових ямбах. Тут же і переказ „Песни о вещем Олеге" в чотирьохстопових ямбах і „Казачья песня", що становить пе-

---

[1] Ол. Барвінський. Спомини з мого життя, Льв. 1912, ч. І, стор. 185.

респів „Черкесской песни“ из „Кавказскаго пленника“. Але що найдивніше: поряд з Лермонтовим та Пушкіним зустрічаються нам і „русские песни“ в дусі навіть не Кольцова, а Дельвіга та пісенників XVIII в. Одна з таких пісень—„На долине, вдали— От дремучих лесов—Одиноко шумя—Дуб высокий растет“ досить близько нагадує Мєрзлякова: „Среди долины ровныя“. Взагалі виводний, навіяний лектурою характер збірника відчувається відразу ж, скоро перед очі навертається така річ, як „Дума на Волге“. До найкращої з рік рідної Волги автор приміряє інші нібито бачені ріки—Дніпро, Дон і... Арагву. Одним оком обіймає він весь Кавказ і Закавказзя:

глядел я порой
На Казбек с Шат-горой,
На седые Кавказа вершины,
Где Арагва змеей,
Серебристой волной
Средь прелестной струится долины.

Українські автори в російських творах молодого Глібова зовсім не позначаються, як не позначається і українська народня пісня. Навіть у „Полтаві“, „Пловце“ та інших речах з українською тематикою, як справедливо зауважує М. А. Плевако [1] „в більшій мірі впливав Пушкін своєю „Полтавою“ та „Гусаром“, аніж скажім, Шевченко, якого він не тільки знав,—аджеж „Кобзар“ вийшов у 1840 році,—але, як кажуть, і залюбки читав. Навіть згадку в поезії „Полтава“: „Там Ворскла, речка небольшая“ нема конечної потреби з'ясовувати ремінісценцією із Котляревського: „Ворскло річка невеличка“.

Не більше оригінальности—хоч тут уже вік дозволяв на певну незалежність від зразків—виявив Глібов і в ранніх своїх байках, які почав публікувати в „Чернігівських Губ. Відомостях“ з 1853 р. та українських ліричних поезіях, які став писати (і друкувати) з р. 1855. В перших своїх байках він іде слідом за Криловим приблизно так, як другий Ніженський поет, протоієрей Охоцький-Огієвський; в ранніх віршах він зовсім

[1] Глібов. Твори т. 2, ДВУ, 1927, стор. 531-534.

владає в тон провінціяльно-патріотичної лірики 30-50-х рр. В його вірші „Остапова Правда" М. Плевако бачить „багато архаїчного"—спільного з тими малоросійськими одами, в яких нападали на Бонапарта Коширь-Квітницький (1807) та Петро Данилевський (1813), на поляків—Орест Сомов (1831) і яких особливо багато з'явилось на початку Кримської війни. П. П. Артемовський-Гулак своїм віршем про „ягличванців"-англійців та „пранців"-французів, С. Родина (Метлинський), П. Морачевський—от ряд авторів, до яких прилучається Глібов. Його „Остапова Правда"—вірш на випадок, данина всеросійському імперському патріотизмові. Тон усього віршу підроблений під селянські поняття та вислови. Старий Остап, „вірний тиролець" царської Росії, з'ясовує молоді політичну ситуацію, згадує війну 1812 року і „двадесять язык" і кінець-кінцем покладає всі надії на правду, в ім'я якої воює Россія („В судах черна неправдой черной"—характеризує її в той самий час ліберальна думка) та на широченні її простори:

Лежить наше царство од моря до моря
І вдовж воно довге, і впоперек тож,
І дав йому бог та щасливую долю,—
Чого ж нам, хлоп'ята, бояться, кого ж?

Була колись, дітки, недобра година,
Як царство за царством на нас піднялось...
Та й що ж? боронила нас божая сила,
І лихо їм тяжкеє знати далось...

Присікались, дітки, недобрії люди:
Хранцуз, Галичанин і Турок іде,
Іде воювати, усе розоряти
І війська великую силу веде.

Так от чого, бачите, йде наше військо,
Що в полі мов тая діброва гуде.
Іде воно, дітки, гостей шанувати,
За віру, за правду судитись іде!

Здіймайте шапки та моліться богу,
Щоб бог їм поміг та іти проти трьох!
Нехай розуміє та труситься ворог,—
Бо з нами й за нас милосердний наш бог!

За цією варіяцією на текст: „Разумѣйте, языци, и покоряйтеся, яко съ нами богъ!“, написаною „по поводу прохода дружин Московского, Нижегородского и Владимирского ополчений через город Нежин“ іде десяток поезій, скомпонованих межи 1857 та 1862 р., одна поезія з датою 1867. Потім у творчості Глібова настає велика перерва. Нові його українські поезії („Не плач, поет!“, Nocturno, Над Дніпром. Привітання ювілейні Лисенкові та Конiському, У степу) написані уже на початку 90-х рр. і тоді ж друковані на сторінках „Зорі“ (річники 1890, 1893, 1894).

На відміну від писаних на старості літ байок, таких талановитих, кольоритних, значно сильніших від спроб його на тім полі перед 1872 р., сучасні їм поезії Глібова не справляють великого враження. Байка має в основі якусь нехитру дидактичну викладку. На тій основі—поткання: образи та ситуації, що повторюються мало не у всіх байкарів по всіх літературах. Від автора байки не вимагаєш ні великої вигадливости, ні особливої сміливости думки. Коли він зумів надати персонажам національного характеру (тобто змалював звірів та людей так, як вони фігурують у фольклорі); коли він спромігся мандрівний мотив прибрати в знайомі та близькі всім побутові аксесуари, „вирядити в плахти, підголити чуприни“, мовляв за Білецьким-Носенком,—він уже зробив багато, коли не все. Уміння надати український кольорит було властиве Глібову уже в ранніх його байках, і Куліш напр., визнаючи часом перевагу за Гребінкою, як автором стислішим, сильнішим, разом з тим зазначав, що у Глібова більше свого українського“. В байках 1889-1893 р. цей елемент Глібов ще підсилив—він присмачив свою мову приказками та технічними виразами; він не побоявся закрасити байку лірично („Мальований стовб“) і, відступивши від обов'язкового доти різностопового ямбу (такі байки, як Криловська „Стрекоза і Муравей“, були виїмком), надати їй строфічне побудування. Навіть многомовність Глібова-байкаря не так сильно вражає, завдяки умілому підробленню авторської розповіді під розмовну манеру балакучого дідка-селянина (дідусь Кенир—підписував він свої пізні вірші).

Але всі ці плюси Глібова-байкаря нічого не давали Глібову-лірикові. Самого знання народньої творчости та мови тут було мало. В ліриковi читач цінить здебільшого темперамент, силу і розмах характера, безпосередність та яскравість сповіді. Всі ці риси зробили Куліша, дарма що на власне признання він „не мав вдачі до стиха", небезінтересним ліричним поетом; відсутність їх змалила, майже анулювала всю спеціяльну обдарованість Глібова. Скромний, тихий, наївний, на думку Чернігівського губернатора Голіцина навіть „совершенно пустой", він в цілому мало підіймався над середнім обивательським" рівнем. В своїх російських поезіях дозрілого віку він буквально потопав у Чернігівських та Ніженських злобах дня. Коли ж часом, як в українських поезіях, пробував дати щось глибше, сильніше, то зривався у сентиментальність і мало не кожну думку спрощував. Цікава з цього погляду його елегія „В степу", виповнена згадками про молодість, про хуторську благодать, про безповоротний рай минулого. Глібов описує свій двадцятитисячний Чернігів, свій „старинный городок с песком и грязью неизбежной", немов якийсь Нью-Йорк, з многоповерховими домами та шаленим ритмом життя. Чернігів—як новий Вавілон:

Хоч доля привела у город с у є т л и в и й,
Д о б р а і з л а п р и к р а ш е н и й в е р т е п,
Я все таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю шнрокий, тихий, рідний степ...

Даль степова кругом, як море, там синіла,
А здалеку бренів густий зелений гай.
Чи добрий чоловік чи доля насадила,—
То був наш тихий, невеличкий рай.

Тепер та колишня ідилія минулася. Не стало гаю, молодої громадки, що там збиралася, дідка-казкаря, що розважав її оповіданнями та польовою кашею.

Та не була, сказав хтось, двічі літа...
Прийшла біда—і час смутний настав:
Підкралася кешеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав,—

Понівечило все чиєсь життя ледаче
І дуже, дуже жаль тепер мені,

Душа болить... Тепер там ворон кряче
Та ятіл приліта довбать гнилії пні.

В українській поезії цей мотив—прославлення сільської спрощеності життьових обставин, життя, близького до природи—зустрічається у багатьох поетів. Шевченко зумів знайти в ньому зерно революційного захвату і проростив його, між іншим в „Кавказі", в грандіозне протиставлення диких, але незіпсутих верховинців—та російської політичної системи часів Миколи І, з її цивілізованим фасадом та чорним двором внутрішнього гніту. У Куліша цей мотив переходить у широке романтичне милування диким незайманим пейзажем. В його переробці Ол. Толстого: „Ты знаешь край" читаємо:

Нещасний край! В йому куточки дикі
Людей благають: пощадіть, не псуйте:
Ідіть собі у городи великі
І там доми під небеса муруйте!
Мене ж пустим покиньте сумувати
І людям щирим очі дивувати.

Єсть він і в Щоголева, в його прославленні цілинного незайманого степу. Життьова дорога цього степу ще „вузька". До нього не доступилася промисловість; в ньому не отаборилися нові форми життя: „т и м т о тут молитись можна, тим тут можна бачить бога". Але ні в кого цей мотив не набував такого здешевлено сентиментального трактування, як у простодушного Глібова.

З такою ж печаттю провінціяльного аматорства, тільки не такого обдарованого та тривалого, виступають перед нами Кузьменко та Василь Кулик. Їхня відданість літературі без порівняння менша; менша і степінь їх самостійности. Кузьменка привітав був Куліш, видрукувавши його „первоцвіт" і, як сам признавався пізніше, трохи причепуривши його; він же прославив і прозову його річ „Не так ждалося, да так склалося" (в „Основі" 1861, IX). Вітаючи нового автора, він все натякав на життьові обставини, що заважають розвиватися хистові, про бур'яни, що не дають доступитися до прозорої течії струмка. В пізнішому листуванні він же різко розшифрував евфемізми

та алегорії своїх фраз: „Чоловік ледачих звичаїв і вчитися не хоче, [хоч] як я намовляв його і гроші посилав, а тільки п'є та в гречку скаче". Одруження, господарство, провінціяльна пиятика урвали його поважну роботу, і поетичний хист пішов на писання різних пасквілів особистого характера. Припинення „Основи" урвало поетичну роботу і другого аматора, Кулика, полтавського полупанка з походження, провізора дипломом, мрійника та романтичного любителя Півдня.

Щодо жанру—всі три зазначені автори не виходять за межі раннього Шевченка. У них бачимо 1) б а л я д у, засновану на народньому повір'ю та 2) п і с н ю. Баляда—звичайно на теми родинного неладу і заснована на народніх переказах: мати стає на перешкоді козаку та дівчині—своїй дочці—що хотять взяти шлюб, і тим губить обидві душі („Загублені душі" Кулика); дівчина, не послухавшись роду, любиться з татарином і потім, як зрадниця, закопана з своїми дітьми в землю, за вироком громади („Погане поле" Кузьменка). Пісня переважно особистого змісту, майже без історичних тем, що незрідка трапляються у Шевченка („Ой чого ти почорніло")[1]. В багатьох піснях перед нами—улюблений носій ліричних настроїв—козак без долі, самотник, чужаниця. От він у Кузьменка:

В чистім полі на роздоллі вітер завиває,
Сидить козак на розпутті та думку гадає.
Три дороги простяглися у широкім полі;
А в козака думка така: йти шукати долі.

Правдивим майстром пісні був Глібов. Серед його пісень почесне місце належить мотивам дівочого горя („Скажіть мені, добрі люди", „До ворожки", „Ой не цвісти калиноньці", „Розмова").

---

[1] Розмаїтіший у піснях тільки М. Вербицький („Невольник"). Беремо уривок з його поезії, де він характеризує тематику народньої пісні:

Чутно у тій пісні про тяжку неволю,
Про гіркії сльози, нещасную долю,
Про лихо і горе, про те, як колись
По всій Україні пожежі палали,
Як вороги злії її розривали,
Як марне козацькії сльози лились.

Деякі з них є оформленням в народньо-поетичні образи особистих настроїв („Журба").

Третя лірична форма—це Шевченківська елегія з характерними для неї переходами з коломийкового ритму в чотирьохстоповий ямб і навпаки („Минають дні", „Муза", „Радуйся ниво неполитая", „Лічу в неволі"). Її зустрічаємо в писаннях М. Вербицького („На спомин П. Чубинському", „Далекая доріженька"). Надзвичайно близько нагадує Шевченка фактура його чотирьохстопового ямбу: ті самі переступи з рядка в рядок, емоціональна напруженість закликів та звертань, уживання синонімічних виразів для підсилення враження і т. д. Напр.

... Тебе
Побачу знову, ти мій раю,
Мій батьку рідний, степ без краю
І на тебе, Дніпро-дідусь
Погляну знову; подивлюсь
На ті розкоші, ті долини...

або:

... Літа ідуть,
Проходять марно... Україно!
Моя нене мила,
Даси мені нове серце
І новую силу.

Взагалі треба сказати, що віршовою розмаїтістю писання чотирьох згаданих поетів 60-х рр. похвалитися не можуть. Коломійкова міра панує. У Кузьменка та Вербицького-Антіоха до неї прилучається ще дванадцятискладовий розмір з цезурою посередині (6 + 6) та нахилом до амфібрахічної тонізації. У Вербицького та Кулика знаходимо ще восьмискладовий вірш з цезурою по середині (4 + 4) та попарним римуванням: „Живуть люди втішаються—життям вільним пишаються (У Шевченка: „Ой на горі ромен цвіте"). У Глібова в його „Журбі" („Стоїть гора высокая") зустрічаємо трьохстоповий ямб з дактилічними закінченнями непаристих рядків та чоловічими—паристих:

Стоять вони та й журяться,
Що вернеться весна,
А молодість!.. не вернеться,
Не вернеться вона.

Б 13981

Цезура, властива більшості непарних рядків (14 із 20) розбиває кожен із них на два піввірші по чотири склади і тим дуже наближає їх до народнього віршу: (4 + 4). Напр.: „Поговорим тихесенько"... „Іде, в журби питається" etc.

Взагалі ж вірш цих поетів-основ'ян небагатий і формальним своїм проти Шевченка збідненням супроводить збіднення тематичне, ідейне. Кажучи словом Куліша, „розумове око" менших поетів, „набравшись сили в потужного таланту", майже ніде не постерегло в житті „чогось такого, чого не постеріг сам геній".

3.

Інше враження справляє другий гурт поетів, серед якого ми бачимо Мову, Конiського, Олександрова та Старицького. Письменники першої, розглянутої у нас групи, здебільшого, дуже пасивні. Навіть найдіяльніший із них Глібов, що 1861—1863 р. взявся видавати нехай і невеличкий, без ширшої громадської програми, часопис „Черниговский Листок", в 70—80-х рр. остільки відійшов від українських літературних інтересів, що коли б не його Чернігівські приятелі і в першу чергу той К у м—Тищинський, що його організаційній дотепності байкар дав добродушно-іронічну характеристику у байці „Сила",— то й не знати, чи мали б ми найкращу частину Глібівського доробку, його писання 1889—1893 рр. Натомість поети другого ряду не кидають пера, щораз ширші завдання перед собою ставлять, виступають як літературні ініціятори та організатори. Із них найвіддаленіший від літературних центрів. В. С. Мова збирає матеріяли для українського словника, зав'язує постійні стосунки з Конiським, з галичанами. Вол. Олександров у поважному віці заходжується видавати „Складку", при чому другий її том друкує і править в нападах передсмертної своєї хвороби. В старості ж він береться до науки старо-єврейської мови, щоб ознайомитись з біблейською поезією у первотворі і дати якнайточніші її переклади. Про Конiського та Старицького нема чого й говорити. Перший із них, енергійний та рухливий, „легкий гарцівник" на Франкове означення, публіцист, белетрист і

поет, белетрист, що залюбки вносив публіцистичну ноту в свої твори, біограф Шевченка, що художнім елементом пройняв наукову роботу систематизування та критики традиції,—Кониський, як організатор літературний, відограв велику ролю в Галичині (відновлення „Правди" 1888, співробітництво у „Зорі"). Але і на Російській Україні чимале значіння мали його заходи коло видання історичної хрестоматії української поезії та альманах „Луна" (1881 р.). Другий, Старицький, ставши до літературної роботи р. 1865, був один з небагатьох, що не кинули друкуватися в роки 1863—1872, в „десятиліття страшного та фатального затишку та застою, млявости в публічнім та літературнім житті" (характеристика Франкова), а за часів нового піднесення (рр. 1872—1876) належав до того основного кругу українських діячів, проти якого скеровано було інспірованого з київських офіціяльних та півофіціяльних сфер Емського наказу 1876 р. В семидесятих роках він випускає переклад Сербських дум, працює над Некрасовим, над байками Крилова; в 1881—1883 році випускає „Гамлета" та поезії „З давнього зшитку"; в 90-х рр. зайнятий представництвом української літератури та підготуванням „літературної зміни". На літературних зборах—розповідає Олена Пчілка в своєму некролозі Старицького, де „молодые авторы читали свои произведения, переводы и оригинальные опыты", були Кониський, Старицький і сама Олена Пчілка, представники старшого покоління. Старицький ставиться до молодих поетів з великим запалом і любов'ю: „Он восторгался их стихами, пропагандировал их, читал другим, как бы хвалясь ими, у себя и на вечеринках: одним словом, был по отношению к начинающим писателям-преемникам искренним другом".[1]

Однак, при цій ініціятивності, при цій турботі про наступників, Мова і Олександрів, Кониський і навіть Старицький в темах і формі своїх поезій спочатку тримаються за Шевченка, як його учні. В своїй статті про Старицького Франко вказує на те, що всі вони повторяють його думку про всеслов'янське братер-

[1] Памяти товарища. К. Ст. 1904. V. стор. 431—432.

ство. Шевченкова присвята „Івана Гуса" Шафарикові, програмовий вірш „Слав'янам", який приписувано колись Шевченкові і який вийшов із Кирило-Методіївських кругів, принаймні з тих, що признавалися до слов'янської ідеї найперше, лишили в українській поезії певну традицію. Драгоманов з своїм віршем, Старицький з своїм „До слав'ян" немов нав'язуються до неї[1]. Подібно як у братчиків, братолюбна Україна мислиться в центрі всього слов'янського світу:

Ми всіх пригорнули б до серця охоче
У власній та вільній господі.

Подібно як у Шевченка в вірші „Ляхам", змальовується корінь та походження українсько-польської звади. До розмир'я межи народами спричинилися єзуїти та їх унітарні заходи:

Якби єзуїти не стали між нами,
Не знали б ми вкупі недолі.

Так само як у братчиків в їх „Книгах бытия", дається висока оцінка козацького устрою, як „істого братства"; те саме ідеалізоване поняття про соціяльно-політичні тенденції козацької верстви:

Бо ми не кували других кайданами,
Чужої не нищили волі.

Подібні ж формули та настрої і у Конисього в його вірші на п'ятнадцятилітні роковини Шевченка („Правда" 1876, ч. 5) та в „Моїм бажанні":

Я даром сліз не проливаю:
Слов'ян усіх в одній сем'ї
Побачить хочеться мені,—
Ось бачте я чого бажаю.[2]

---

[1] У Старицького інтерес до Слов'янщини підсилений враженнями Турецької війни 1877—1878 р. Вірш „До слов'ян" стоїть в ряді інших: „Слов'янська Доля", „Смерть слов'янина", „До Дунаю", „На прю" (з болгарського), „До броні!" (З давнього зшитку, II, ст. I—IV, 1—9.

[2] Також „Елегія" з закликом до заздрости: „Іди собі, тікай собі від нас—Простуй у дикії пустині,—Хай братолюб'я ясний час—Скрізь запанує в Слов'янщині". „Порв. струни", стор. 7.

Не зразу відходять від традиції ці поети і формально. Орієнтація на народньо-поетичну скарбницю дуже помітна у Чубинського, у Мови, навіть у Конiського та Олександрова. Навіть знаменитий „Козачий кістяк" В. Мови, видрукований у „Правді" ніби правильними чотирьохстоповими амфібрахіями, був написаний розміром, що в авторовій свідомості нав'язувався до народнього віршу: 6 + 5, без правильної тонізації. В пізніше видрукованому варіянті (див. у Примітках) ми бачимо іншу графіку і цілу низку віршових рядків, що не даються на амфібрахічне читання. Напр.:

Через їх в Україні
Була метушня,
М і ж у с о б н і б о ї
І в о р о х о б н я...
І під царським берлом,
З а к о р о т к и й ч а с,
Ввесь реймент козацький
З н і в е ч и в с ь і з г а с.

Далеко природніше, здається, розглядати його, як певну аналогію до Куликового „Нетяги": „Без свити і босий і хліба нема", де рядом з віршами: 6 + 6, знаходимо: 6 + 5.

Проте у дальших поетів, у Конiського та Старицького, орієнтація на народні форми віршу сильно зменшується. Конiський після свого „Плачу на похорон Шевченка" воліє правильну тонічну версифікацію: в його збірнику „Порвані струни" із загального числа 47 поезій тільки 7 написано народніми розмірами („коломийковим" та „шумковим"). У Старицького, на сприйняття Франкове, коломийки виходять „незграбно". В них нема Глібівської природности, невимушенности. Їх словник не натуральний: вводиться ціла низка інтеліґентських понять та фразеологічних засобів; цілий емоціональний тон інший. Видко деяке зусилля, відсутне там, де автор говорить безпосередньо від себе, мовою українського інтеліґента 70—80-х рр.

Відхід від української традиції позначається на поетах з гурту Старицького—Конiського ще й тим, що їм властиві кілька мотивів, спільні їм усім, що в'яжуть їх скоріше з тогочасною поезією російською.

Так напр. їх не хвилює „ни слава, купленная кровью, ни полный гордого доверия покой", що продиктували Глібову його „Остапову правду". Немає в них і великого козакофільства, навіть тужливого за старовиною зітхання, як у Глібова („Ах скільки є могил, де спить життя козаче!") або в Кулика („Столітній запорожець"). Навпаки, вони люблять повторяти, як Конiський:

Я України долю бачу
Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові,
Не в скарбах, схованих у скрині,
Не в Запорозькій Україні.

Тема Шевченківського „Посланія" розробляється докладно і широко з цілим рядом оригінальних варіяцій, а надто у присвяченій столітнім роковинам зруйнування Січі поемі В. Мови „Козачий Кістяк". Хлібороб у полі, що зачепився лемішем об козацькі кості та зброю, ладен вихваляти стародавні часи, коли українськими степами гарцював такий запорожець-козак, „за рідную землю слободний вояк",—

І доля козача була золота
І здобич, і сила, і воля свята.

Але автор відповідає йому на те цілою лекцією, аж надто докладною у варіянті „Зорі", про те, як соціяльна боротьба на Вкраїні знищила старі форми її політичного побуту.

І в тій міжусобній тяжкій боротьбі
Загибла Вкраїна в неславі й ганьбі.
Її занедбали пани й козаки,
Про неї забули і ви, харпаки!
І от потихеньку московські царі
Забрали Вкраїну в свої пазурі.

Новим порадником і новою базою відродження повинен стати освічений громадянин-г р а ж д а к, що замість козацького спису візьме собі за зброю науку, освіту. „Гей, друже мій темний, над силу ума—Вже дужчої сили на світі нема"—от Мовине p e n d a n t до Шевченківського: „Учітеся, брати мої".—Нарешті третя поезія, присвячена минулій славі козацтва —

„Декому" Ів. Манджури. Думка розвинена далеко не так докладно, як у „Козачому кістякові", за те вся поезія має характер інвективи, скерованої проти всіх патріотів, що пишаються козацькою славою:

А слава? То захистом волі прикрита
Хижацька грабіжка, пожежа війна,—
Сльозами та кров'ю вона перелита...
Стремітесь, хвалітесь, нікчемні сини!

Характерно, що козацька слава скрізь мислиться скомпромітованою егоїзмом соціяльної лінії правуючих козацьких кол.

Другий мотив, властивий майже всім лірикам другої групи—це місія поета, як громадського робітника, як борця на передових позиціях.

Шевченко в своїм „Перебенді" ще лишався на ґрунті романтичного уявлення. Його Перебендя сліпий дід, один „из детей ничтожных мира". Тільки коли приходить до нього віща сила співу, на самоті, в полі,—„його думка високо як сокіл у небі ширяє". На тому ж ґрунті стояв і старий Куліш, що любив повторювати Пушкинську формулу: „Кобзарю! не дивись ні на хулу темноти—Ні на письменницьку огуду за пісні".— Старицький починає інший ряд трактувань. Коли навколо „лемент, ґвалт і муки", поет повинен нести усім слово втіхи й розради. Його бандуру сповнено стогоном пригнічених; його ціль наблизити яскраве „свято звитяги". Коли ніч „насовується як туча", поет не має права „піти в свою господу", співати про „кохання й рай".

Але розваж словами брата,
Що й не виходить із заліз,
Скропи росою своїх сліз
Криваві рани, що від ката,
Й душі замученій, слабій
Відвагу піснею навій!

Той же образ поета, як пророка і вождя, знаходимо і в поезії Олени Пчілки. Слово пророка могутнє, як голосний дзвін; від нього займається огнем громада і віддається в руки своєму провідникові:

Веди ж ти нас величним шляхом правди,
З тобою душі наші і серця;
Тобі пребудем вірні ми завжди,—
Нехай святиться ввік година ця!

Кониський і Старицький обидва перекладають Лермонтовського „Пророка".

Найсильніші слова в цьому напрямку сказав Франко, як у ліричних своїх поезіях („Поете тям!" „Це було три дні перед моїм шлюбом"). так і в ліро-епічних поемах („Похорон". „Іван Вишенський", „Мойсей"), але вперше з'явилися вони в писаннях наших поетів 70—80-х рр.

Нарешті—третя улюблена тема Старицького та його сучасників-однодумців. Всі ці поети залюбки спиняються на образі Христа. витлумачуючи його, як великого соціяльного реформатора. Звідси і Старицький з своїм заповітом громадянинові-поетові: „Співай. ридай і будь готовий—Замісць лаврового т е р н о в и й—Вінець узяти на чоло!" і Мова-Лиманський з його маловідомим віршем „на Голгофті", Христос якого „Великим щирим словом—Знов підійма пониклий люд".[1]

Нарешті у Ол. Пчілки соціяльна гармонія будучини вінчається образом переможця. що підіймає

— з щасливими сльозами
повиту т е р н о м голову свою.[2]

Ця тема спільна нашим поетам із багатьома тогочасними поетами російськими. Пригадаймо хоча б Боровиковського („Ecce homo!") або Плещеєва, де „Христос распятий—со стены" з докором дивиться на суворо засудженого християнським суспільством „злочинця". Знаходимо її (цю тему) і у Франка в поезії „Христос і хрест".

Уже з цього короткого переліку тем видко, як далеко і в який бік одійшли від етнографічної поезії часів „Основи" Мова і Олександров, Кониський і Старицький.

---

[1] Діло 1888, ч. 38.

[2] Багато подібних висказувань і в Кониського. Хоча би поезія „Раз на віки" („Порв. струни", стор. 6).

Найдальше з них пішов уперед Старицький.

4.

На початку 80-х рр. і пізніше в 90-х він був визнаний новатор і разом з тим найодіозніша постать як для ворогів українського слова, так і для поміркованих його приятелів.

Легко зрозуміти, чому він так схвилював читачів у 80-ті рр. Ні одна з книжок поетичних 70-х рр., ні „Сопілка" Павлуся (Чубинського), ні „Байки" Глібова, що вийшли новим перекладом р. 1872, ні власні переклади Старицького „Байок Крилова" (1874) та Сербського епосу не вразили так читача: все те були ходжені, випробувані стежки. Тим часом „Гамлет принць Данський" був новиною і... зухвальством. В ньому, як і в обох частинах „Із давнього зшитку", відчувалася певна принципова позиція, цілий програм літературний. А як переважна більшість віршованих його речей були переклади, явно скеровані в бік поширення художніх ресурсів української мови, то обговорення кожної літературної новини Старицького перетворювалося на гарячу дискусію про завдання і межі українського письменства.

Більшість голосів у пресі була проти ініціятиви Старицького. Одні уважали його спроби що найперше безтактністю. В перші рокі реакції Олександра III деякі з україно філів гадали про потребу помирити з собою уряд—на той час, як книжки Старицького воювали за поширення рамок українського слова, йшли на руку тим, хто кричав про літературний сепаратизм на Україні, про „тенденциозное украинофильство". В других статтях говорилося про несвоєчасність спроб Старицького, з огляду на „настоящее положение южнорусского наречия". На думку Костомарова, це становище таке, що українською мовою треба творити, а не перекладати; а як іншого українського громадянства, крім „простонароднього" немає, то й література повинна обмежитись популярними брошюрами та доступними селянинові художніми творами; все це без порівняння важливіше, аніж переклади великих европейських поетів, що їх український інтелігент, якому вони потрібні, може прочитати і по російськи

(Костомаров рішуче забуває про власні, харківської пори, переклади з Байрона). Нарешті в третіх оцінках бралося під сумнів поетичний хист Старицького; говорилося про його невміння обминути вульгаризми, про невдатність його новотворів, про книжність його конструкцій, що порушують „простонародную прелесть языка". Рецензуючи „Гамлета принця Данського", „Киевлянин" закидав авторові недоладність слововживання (стаття звалася „Принц Гамлет в постолах"). Рецензуючи альманах „Лун" та першу частину „З давнього зшитку", той самий антиукраїнський та консервативний орган, пригадуючи численні після турецької війни інтендантські справи, прирівнював „высиженные" слова та звороти Старицького до невипечених салдатських сухарів, що мають у собі багато домішок („много всякой ненужной дряни"). В цих нападках на Старицького брали участь Костомаров („Задачи украинофильства та інші статті в „Вестн. Европы", „Русской Старине"), Горленко (рецензія на українські видання в „Киевской Старине" 1883), Петров в своїх „Очерках укр. литературы XIX ст." (1884) і нарешті „безтактно кривляющийся старец" Мордовцев, якого стилістичні тенденції („білило-мордовщина") були анахроністичним поворотом до суплік та писульок 20—30-х рр.

Старицький завзято обороняв свою правоту листами до кореспондентів. Він давав зрозуміти, що пора українську поезію вивести із стадії простонародности, а мову її розвинути до тої міри, щоб вона могла передавати найтонші відтінки думки. „Моїм головним завданням (в перекладах) було,—писав він,—передати усі тонкощі первотвору тими ж самими барвами; я уникав обминати трудне місце або переказувати його власними словами... Ні, мені хотілося виробити саму мову до повного комплекту фарб на палітрі".[1]

Питання, в якій мірі Старицький кував слова—питання складне, і ні разу не ставилося в спеціяльній літературі. Тільки принагідно торкнувся його П. П. Филипович у статті про

---

[1] В. О. Коннор-Білінська. „Деякі риси в творчості Старицького" ЛНВ 1914. IV, ст. 48.

„Пушкіна в українській літературі“ [1] і виявив, що слова, які в свій час уважано за неологізми Старицького, знаходяться в галицьких словниках того часу. Приблизно так висловлюється і Олена Пчілка в своїм некролозі. Вона пише не так про новотвори, як про мовне простування письменника на захід, віддавання переваги правобережному лексикону перед лівобережним, любовне плекання волинських та подільських словечок. Коли що й було у Старицького неприйнятного, то це те, що він не пильнував як слід лексичного добору, змішував слова різних стилів, грішив вульгарністю—взагалі мав певні дефекти, як стиліст. „Размышления у парадного подъезда“ він міг перекласти, як „Дума при вельможних дверях“. В перекладі Міцкевічевого „Pieszczotka moja“: „і tylko całować, całować, całować“ він міг переложити: „Усе б тільки цмокав та цмокав, та цмокав!“, немов не помічаючи всієї відмінности тону. Але при всьому тому його переклади далеко ближчі до оригіналу, як пересніви Руданського, що переказав Пушкінську „Песнь о вещем Олеге“ розміром коломийки, і не мають таких недоладностеїй, яких допускався хоча б Ніщинський в своєму перекладі „Антигони“, де давні греки обмінюються виразами на зразок: „Ти певно таки вітряком народився і мелеш“.

Спочатку у Старицького ми бачимо переклади, де кольорит змінено, де дано інше побутове тло. В „Зимовому вечорі“ Пушкіна рядки: „Спой мне песню, как синица—Тихо за морем жила—Спой мне песню, как девица—За водой поутру шла“ перекладено:

Заспівай мені про волю,
Що вже мохом поросла,
Що тепер, немов дитина,
В сповиточку спать лягла.

тобто використано образи популярної української пісні про кінець Запорожжя.—В перекладі Лермонтовської „Родины“ „Пляска с топаньем и свистом—Под говор пьяных мужичков“ перетворилася на „гопака“, якого „сажають парубки“; Міц-

[1] Пушкін. Вибрані твори, „Книгоспілка“, ст. XXX—XXII.

кевічів сонет „Do Niemna"—на вірш романсового типа, розбитий на чотири чотирьохрядкові строфи, „До Сули".

Нема у Старицького спочатку і еквіритмічности, обов'язкової для перекладача. Перекладаючи, власне переспівуючи сонет „Do Niemna", він допускає, „ничтоже сумняшеся", амфібрахії; в перекладі Чайлд-Гарольдового прощання дає теж довгі як порівняти з первотвором чотирьох та трьохстопові амфібрахії; Некрасовську „Музу" переганяє на шестистопові хореї, а „Гамлета" на п'ятистопові, якими переказував Сербські народні думи; в присвяті „Фауста" мало того, що зміняє стопу, але ще не видержує строфи (октави), а уривки з Байронівського „Мазепи" дає в анапестах. Проте пізніше, в перекладах дрібніших Лермонтовських та Некрасовських віршів („Ночевала тучка золотая", „Горные вершины" „Що не рік то зменшаються сили") та деяких речей Пушкіна він підіймається дуже високо, так що пізнішому критикові дає змогу поставити їх вище од багатьох пізніших перекладних праць. Зіставмо його переклад Лермонтовських „Горных вершин" з перекладом В. Мови, і ми віддамо йому повну перевагу:

Старицький[1]	Мова
Темна ніч вершини	Гірські верховини
Сном оповила;	Сплять у темних млах;
По німій долині	Сплять тихі долини
Морем стала мла.	В свіжих туманах.
Не курить за ставом,	Пилом шлях не верга,
Не тремтять листи;	Листя не тремтить.
Почекай—небавом	Гей, надходе черга
Одітхнеш і ти.	І тобі спочить.

В перекладі Старицького цікаво відзначити: 1) більшу увагу до ритмічно-синтаксичних особливостів первотвору (однакове побудування речень; дотримування цезур: „Почекай || небавом"; ті самі анафори: Не курить за ставом, Не тремтять листи"). 2) Разом з тим Старицький краще віддає евфонічність Лермонтовської поезії. Досить майстерно грає він звуковими повто-

[1] Вірш Старицького беремо з вид. 1908 р.

рами: н, м, л. Напр. „По німій долині—Морем стала мла". Ці здобутки Старицького, як перекладача, підіймають його над півтравеститорами доби Гулака-Артемовського, і над переспівувачами на зразок Руданського, що хоче орудувати тільки засобами народньої пісні. В історії нашого віршового перекладу Старицький, як і Куліш, стоїть на вступі до третього періоду, коли поети наші дають переклад в повному розумінні слова, не знижуючи тона, не вводячи народньо-поетичного колорита, пильнуючи ритму та евфонії оригіналу.

В зв'язку з перекладами Старицького стоять і оригінальні його речі—їх стиль та жанрові особливості.

Уже в другій частині збірки „Із давнього зшитку" знаходимо 24 переклади з Некрасова (в тому числі „Муза", „Марина салдатська мати") і 13 перекладів із Лермонтова (в тому числі „Пророк" та „Родовище"). З Некрасова взято речі, на яких базувалася його слава поета-громадянина; значна частина Пушкінських та Лермонтовських віршів, як і пізніші переклади Надсоновських речей, припадає так само на громадянську лірику. В дусі і напрямі перекладеного матеріялу, і в оригінальних речах Старицького виявляється нахил в бік громадянської деклямативної лірики. Одні з його поезій являють собою віршовані спічі, тости („На новий рік", „До молоді",—надто перше, з його прекрасним розподілом матеріялу межи поодинокими строфами), некрологи та ювілейні згадки („На смерть Ковалевського", „На смерть Конїського", „На спомин Котляревського), нарешті рефлексії та монологи („Нива", „Редакторові", „Учта" „На проводи Драгоманову" і т. п.). Франко закидав цим поезіям деяку пайку реторизма, але цей закид стосується не до самого Старицького, а до всього цього жанру поетичного, починаючи від „Ямбів" Барбьє, „Châtiments" Гюго, „Последнего Новоселья" та „Думки" Лермонтова, кінчаючи Старицьким і багатьма речами самого Франка.

Переклади вплинули і на інтимну лірику Старицького. Народня пісня, як ми вже згадували, дала йому небагато. Більше, здається, значили для нього старі романси. Романсові форми у Старицького зустрічаються незрідка („Ніч яка, господи", „Не

сумуй, моя зоре кохана". „Стою я похмурий і думку гадаю"), але без того витончення, якого досягла романсова форма, скажімо, у Фета, правдивого її майстра на ті часи (в 80-х рр. виходили його „Вечерние огни"). Мелодика романсів Старицького доволі проста. Він не користується ні повтореннями строф, ні рефренами, як пізніші українські романсисти (Вороний, Олесь). Не свобідні його речі і від сентиментальности ж старих поетів (його романс „Стою я похмурий" нагадує своїм початком Петренківське: „Дивлюсь я на небо і думку гадаю").

Послужив йому деяким дороговказом у галузі чистої лірики і Гайне. Популярний в російській поезії, завдяки численним перекладам М. Л. Михайлова, Вейнберга тощо, Гайне з своїми ліричними мініятюрами в українській поезії був іще новиною. Із наших поетів переклав його „Сосну" (під назвою „Сни") Руданський, перекладав О. Навроцький, але те, що опубліковане з його спадщини, дає змогу прийти до висновку, що Навроцький зовсім не відчував своєрідности Гайне, переробляючи його на кшталт народніх пісень:

Знову поле зеленіє,
Стало густо в гаї;
Вітерець тихенький з нього
Теплом подихає.

Дещо подібного єсть і в Старицького (напр., його переклад із Гайне „Снилась мені дівчинонька"), але в цілому його курс на Гайне взятий глибше. На Гайнівський зразок пробує Старицький давати часом свої варіяції та переробки. Так наприклад, в поезії „У пишному салоні" ліричний так мовити б узел взято з одної із відомих поезій Гайне. За чайним столом точиться пуста розмова, висловлюються не варті найменшої уваги думки, і тільки одна молода дівчина, обранниця серця, могла б озватися на ту тему тямущим, компетентним словом. Тільки у Гайне тема тієї пустої розмови—кохання, а у Старицького—громадські настрої молоді...

Горіли йно шалено
Їй очі зіроньки...
Я знаю, що про мене
Не ті в тебе думки.

Гайне допомагає українському поетові запровадити форму ліричної мініятюри з певним „загостренням“ наприкінці—несподіваним жартом, дотепною грою слів, парадоксом, або просто зумисним зниженням тону. Такі у Старицького оригінальні його поезії: „Чом не весел, мій соболю“, „Як з тобою ми спізнались“, поезії, що намічають шлях, яким пішла ціла фаланга пізніших поетів: Самійленко („Її в дорогу виряджали“), Леся Українка, Кримський („По піску золотому“), Старицька-Черняхівська, Чернявський та інші.

Старицький завершає собою пошевченківську пору в поезії, пору повільного відходу від тем Шевченка та його манери. Він з найбільшою яскравістю проголошує потребу перекладів. як стимул і початок дальшого розвитку мови; в громадянській ліриці він виразно звертається від пророків та старого заповіту до громадянської поезії росіян; він перекладає Гайне і користується ним у власних спробах запровадити нові ліричні жанри. В своїх темах та манері він інколи більше стикається з поетами молодшими, як із старшими або своїми однолітками-основ'янами, а його поетичний програм цілком прищеплюється молодій генерації кінця 80-х початку 90-х років,—„плеяді“, як про неї згадувала Леся Українка, „школі Старицького“, як назвав її в листуванні В. П. Горленко. Над його програмом простягають руки одна одній дві поетичні доби,—факт безперечний, сконстатований між іншим, і висказуваннями Лесі Українки, яка не раз говорила, що із давніших поетів українських найбільше значіння для неї мали Куліш і Старицький.

М. Зеров.

ПОЕТИ ПОШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ПОРИ

Л Е О Н І Д Г Л І Б О В

(1827—1893).

1.

ДУМКА

Як за лісом, за пролісом
Ясно сонце сходить,
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить,—

Я згадую інший ранок,
Інший вечір бачу.
Та й думаю: було колись,
Тепер не побачу.

Я згадую тоді про степ
Широкий, пахучий,
Та й думаю: і я тоді
Неначе був луччий.

Там був простір, всюди воля,
Жилось як хотілось:
Молодому, безпечному
І лихо не снилось.

Вийдеш собі—любо глянуть:
Кругом все співає...
Куди ідеш, чого ідеш—
Ніхто не спитає.

Небо ясне, степ—як море,
Трава зеленіє,
Льон синіє, гречка пахне,
Пшениця жовтіє.

По пшениці теплий вітер
Хвилями гуляє,
Молодую пшениченьку
Неначе гойдає.

Над берегом чайка скиглить,
Діток доглядає;
На толоці вівчар в брилі
На сопілку грає.

Там синіє Дніпр широкий
З жовтими пісками,
З високими берегами,
З темними лісами...

Шумить. біжить стародавній
І буде шуміти,
А мені вже самотньому
Та й не молодіти...

Года ж мої, орли мої.
Скажіть, де ви ділись—
Чи ви в лісі, чи ви в морі
З лиха притаїлись?

Озвітеся, вернітеся,
Я вас пришаную:
Як дівчину кохану,
Я вас поцілую!—

Нема чутки, нема вістки,
І не озовуться,—
Тільки в степу речі мої
За вітром несуться...

Видно, вже вас, года мої,
Та й не дожидати;
Двічі, мабуть, козакові
Не парубкувати...

Нехай же вам, года мої,
Легесенько йкнеться,
Та з іншими, та з кращими
Хороше живеться!

1858(?).

2.

ПІСНЯ.

Летить голуб над полем,
Спочинку не має,
І долини, і діброви,
І луги минає.

Ні в садочку вишневому,
Ні в лісі густому
Не живеться, не сидиться
Йому молодому.

Сидить козак край дороги,
Коня попасає,
До голуба, до сизого
Тихо промовляє:

Ой куди ти, сизокрилий,
Куди поспішаєш,
Що й долини і діброви,
І луги минаєш?

Хіба й тобі, мій голубе,
Не жалко нікого?
Хіба ніхто не кохає
Тебе молодого?..

Ой спустися, сизокрилий,
Оддиш ізо мною—
Полетимо в інше поле
Разом із тобою.

За горами, за ярами,
На іншому полі
Пошукаємо з тобою
Щасливої долі.

Ми знайдемо, мій голубе,
Зелені діброви,
І долини квітчастії,
І чорнії брови.

Ми знайдемо в темнім лузі
Червону калину,
І сизую голубоньку,
І гарну дівчину.

Сизокрила голубонька
Тебе приголубить,
А гарная дівчинонька
Козака полюбить.

3.

ВЕЧІР.

Чи згадуєш, дівчинонько моя,
Як згадую без тебе я,
Той вечір тихий над водою,
Як сумували ми з тобою,
Що бог нам доленьки не дав?..
В садочку соловей співав,
За гай спускалось сонце ясне,
Плескалась рибка на воді...
„От скоро й божий день погасне",—
Сказала ти тоді
І загадалась, зажурилась,
Головкою на рученьку схилилась,—
І на рукавця із очей
Сльоза тихенько покотилась...

Бажав я бачить світ, людей,—
Та й бачив світ, з людьми спізнався;
А все туди не раз душею рвався,
Де соловей в садку співав
В той вечір тихий над водою,
Де сумували ми з тобою,
Що бог нам доленьки не дав...
Неначе там я щастя поховав!

1859.

4.

ЖУРБА.

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаєм в'ється річенька...
Як скло вона блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.

Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,

Що пройде любе літечко,
Повіють холода.
Осиплеться їх листячко
І понесе вода.

Журюся я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє і болить.

Ой річенько, голубонько!
Як хвилечки твої,
Пробігли дні щасливії
І радощі мої...

До тебе, люба річенька,
Ще вернеться весна,
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!

Стоїть гора зеленая,
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно
І річечка блищить.

Як хороше, як весело
На білім світі жить!..
Чого ж у мене серденько
І мліє і болить?

Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,—
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона.

1859.

5.

ЗІРОНЬКА.

Як тільки ясний день погасне
І ніч покриє божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—

Я йду до берега крутого
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя.

Багато зірочок блискучих
Розсипано по небесах,
Неначе квіточок пахучих
Скрізь по долинах та лугах,—

Одна вона усіх ясніше
І краще всіх, і ближче всіх;
Її й вітрець не поколише
У тихих небесах святих.

Горить, як свічечка у бога,
Не відає й не чує, як
Оттут, край берега крутого,
Сумує іноді козак.

Була у мене, молодого,
Ще ясна зіронька одна,
Та вже од вітру, од лихого,
Погасла, ясная, вона...

При ій жилося веселіше
І нічого було тужить,
Без неї стало і темніше,
І важче на сім світі жить...

Ой, зіронько, моя ти любко!
Ще ж на́ світі зосталась ти:
Світи ж мені, моя голубко,
Серед мирської темноти!

Як тільки ясний день погасне
І ніч покриє божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—

Ти із-за лісу, з-за густого,
Зіходь на небо погулять:
Тебе край берега крутого
Щодня я буду виглядать,

На тебе, ясную, дивиться,
З тобою тихо розмовлять,
З тобою плакать і журиться,
Щасливу долю викликать...

6.

МОЯ ВЕСНЯНКА.

Ізнов прийшла весна красна,
Ізнов зазеленіло поле,
І розвилась верба рясна...
Чом ти не розцвітаєш, доле?

Чого така ж, як і торік—
Ідеш похила, невесела,
Мов подорожній чоловік
Через чужі долини й села?

От скоро вже і журавлі
Поприлітають в степ широкий;
Забовваніє у брилі
Вівчар в степу серед толоки;

От незабаром і садки
Зеленій розпустять віти,
І розцвітуть квітки-маки,
Співатимуть веснянку діти...

Коли ж з тобою, доле, ми
Повеселішаєм, як діти?
А, бачся, й можна б; між людьми
Чому б і нам не порадіти?

Погляньмо: всюди красота;
Холодну землю сонце гріє;
Цвіте мир божий, процвіта;
У полі жито половіє...

Ні, не співать нам, доле, ні!
Нам тільки слухать, як радіє
Усяка пташка на весні,
І ждать—коли то хліб поспіє...

1862.

7.

* * *

Ой не цвісти калиноньці
В зеленім гаї,
Не гуляти козакові
У рідним краї.

Ішов козак дорогою
Не в Крим, не по сіль,
Зустрілась пригодонька—
Вдовина постіль.

На білії подушечки
Головку поклав,—
Забув тую дівчиноньку,
Що дома кохав...

Ой не цвіте калинонька
В зеленім гаї,
Плаче нишком дівчинонька
У своїм краї.

Ніхто в світі жалю її
Не чув і не знав,
Тільки тая тополенька,
Де голуб сідав.

Під тією тополею
Травиця росте,
Між травою зеленою
Барвінок цвіте.

Дівчинонька барвінкові
В'януть не дає,—
Щовечора тихесенько
Сльозами поллє...

Високая тополенько,
Зеленій, шуми!
Цвіти, цвіту барвіночку,
З весни до зими!

До віку вас дівчинонька
Буде доглядать,
З вами тугу розважати
Долю викликать.

1867.

8.

НЕ ПЛАЧ, ПОЕТ!

Не плач, поет, хоч як там трудно, тяжко буде!
Не плач, не треба сліз твоїх;
Плаксивих дум тепер нігде не люблять люди
І лишенько чуже їм сміх.

Всім веселіше жить, коли кругом сміються.
Бо горя скрізь доволі є.
І через золото, он кажуть, сльози ллються,—
Нащо ж ще горенько твоє?

Не плач, поет! Жалійсь про все собі самому,
Неси в могильний свій скиток...
„Він"—скажуть—„гореньком не докучав нікому:
Йому хвала, йому вінок!"

1890.

9.

NOCTURNO.

(С. Ф. Русовій).

На небі ніч і всюди ніч чорніє,
І місяць десь в далекім небі спить...
Чого ж квилить душа і серце мліє?—
І ніч мовчить, і все кругом мовчить.

Не знає ніч, що діялось учора,
Не відає, якії бачить сни
Померкший день Содома і Гомора...
Засни ж і ти, перо моє, засни!..

1891.

10.

У СТЕПУ.

(Ол. Ам. Тищинському).

Хоч доля привела у город суетливий,
Добра і зла прикрашений вертеп,
Я все-таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ.

Там ясная зоря, як радість, привітала,
Літала на коні там молодість моя;
Про щасть, про любов надія там шептала,—
І любо слухалось, і щиро вірив я.

Даль степов кругом, як море, там синіла,
І здалеку бренів густий зелений гай;
Чи добрий чоловік, чи доля насадила—
То був наш тихий, невеличкий рай.

Була там пасіка, стояв курінь маленький,
І пасічник-дідок там віку доживав;

І дуже я любив його куток тихенький:
Там, оддихаючи, про все я забував.

І опівдні, і ввечері, бувало,
На таганку кипить маленький казанок,
І приязно мені, притовкуючи сало,
Про давню давнину розказував дідок.

Збиралася туди гулять молодіж наша;
До півночі в гаю пісні лунали, сміх;
Вечеряли гуртом—і дідусева каша
Була смачніша нам присмачок дорогих...

Та... не була, сказав хтось, двічі літа...
Прийшла біда—і час смутний настав:
Підкралася кешеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав,—

Понівечило все чиєсь життя ледаче!
І дуже, дуже жаль тепер мені.
Душа болить... Тепер там ворон кряче
Та ятіл приліта довбать гнилії пні.

Де пасіка була—трава зазеленіли.
І не курить уже там любий таганок;
В густій траві сховалася могила,
В могилі тій забутий спить дідок.

Колись не так було: ще ранньою весною
Злітались пташечки і солов'ї співать...
Осталася одна береза сиротою
Самотньої могили доглядать;

Схилилася вона, додолу віття гнуться;
У головах старенький хрест стоїть...
Настане ніч—з берези сльози ллються,
І вітрик по траві тихенько шелестить...

О, скільки є могил, де спить життя козаче!
Та де ж вони? Де їх тепер шукать?
Ніхто, ніхто над ними не заплаче:
І плакать нікому, і плакать не велять...

11.

ДУМКА.

Турбується наш невсипущий світ;
І день, і ніч і йдуть і їдуть люди,
Нагадують про слово давніх літ:
Те бачили—побачимо, що буде.

Сказать би їм: було і поплило,
Коли і що там буде—не вгадаєм,
А те, що є і всюди поросло,
Ми бачимо щодня і добре знаєм.

Там гордий ліс на ввесь майдан шумить,
А там червяк билині корінь точить,
Там щастя декому добро сулить,
А там біда сльозами злидні мочить.

А там дукач гладкий смакує як!
Всього кладе повнісінькую ринку,
Ще й цуцику дає, щоб знав він смак,
А там бідняк гризе суху скоринку.

Там пан-гаман по сто рублів дає
Пройдисвіту, що речі медом маже,
А хто шепне про горенько своє,
Тому „біг дасть" ласкавенько він скаже.

І жаль мені, квилить душа моя,
Що бачить те і терплять люди;
Усе одно і всюди чую я:
Так і давно було, то так воно і буде.

1893.

П Е Т Р О К У З Ь М Е Н К О

[1831—1874(?)]

1.

П О Г А Н Е П О Л Е

(Легенда).

I.

Тихо із-за хмари місяць випливає,
Байраки, долини, степи оглядає.
На степу долина; в широкій долині
І сумно і страшно, як у домовині...
Аж ось заквилили вовки-сіроманці,
Крикнув чорний ворон тричі у байрaці,
Прошуміла хвиля-вихор по долині
І знову все тихо, наче в домовині.
Світить із-за хмари місяць білолиций,
Ходить по долині страшна молодиця,
На руках кістлявих дві дитини носить,
То сумно співає, то тяжко голосить.

„Широкая долинонька—
Поганеє поле,
Ніхто тебе через мене
Не сіє, не оре.
Широкая долинонька!
Ти б зазеленіла,
Якби не ми та не наша
Проклята могила!
Прокляли нас добрі люди,
Що я полюбила,

Що вас на світ, сини мої.
Гріхом породила...
Широкая долинонька,
Поганеє поле!
Сини мої, квіти мої,—
Така ваша доля!..

Ходить по долині, рве, шукає квіток.
Плете два віночки для чорнявих діток;
На темну долину, на степ поглядає,
То тяжко голосить, то сумно співає.
Аж ось заквилили вовки-сіроманці,
Крикнув чорний ворон тричі у байраці,
Прошуміла хвиля-вихор по долині—
І знову все тихо, наче в домовині.

II.

„Ти пожив на світі, знаєш Україну...
Розкажи, дідусю, про тую долину,
Де ніхто не сіє, де ніхто не оре,
Що зветься між нами „Поганеє поле"?
Одному буває лучиться інколи
Вночі проїздити Поганеє поле—
Нашорошать уха тороплені коні;
І сумно і страшно, аж серце холоне;
Видно там, дідусю, щонебудь негоже?"
—„Бодай не казати, любий мій небоже!..
Давня давнина то: як чорнії хмари,
Колись по Вкраїні ходили татари—
Сліз гірких та крові була то година.
Її не забуде довго Україна...
Од краю до краю татарва ходила,
Пила кров людськую та села палила,
А потім й осілись; постали шатрами
Та в чужій господі й зажили панами;
І на тій долині, в берегах зелених

Хмарою стояли шатри нехрищених.
У селі в ту пору, на лиху годину,
Жив козак багатий, мав одну дитину.
Краще Васютівни козаки не знали.—
Як зіронька в небі—Марусею звали.
Знали батько й мати татарву погану,
Берегли, як око, дитину кохану,
Та видно судилось молодій людині
Сорому додати нашій Україні...
Вона татарюгу крадькома кохала
Та чорнявих хлопців двох собі й придбала.
З кривавого хмелю татари дрімали,
А в прадідів наших крила виростали;
І виросли крила: піднялись орлята,
Збудили по-свійськи гірявого ката.
„Бери, кату, плату за кров, за пожари!"
Довго не забудуть розплати й татари!
Минулась недоля, прийшла божа кара:
Як чорная галич, згинули татари.
Знов зазеленіли степи та долини,
Благодать та радість знов на Україні.
От раз у неділю зібралася рада,
Про грішну Марусю міркує громада;
За сором Вкраїни, за батькові сльози
Присуджує рада розправу небозі.
Страшно присудила: щоб батько та мати
На степу широкім, в зеленій долині,
Де бенкетували кати України,
Збудували доні глибокую хату...
„А буде готове, кажуть, новосілля—
Ми прийдемо грати Марусі весілля."
Три нічки сердешні тяжко працювали—
Глибокую хату доні будували,
Глибокую хату, сирую могилу...
Настала четверта, осіння, туманна,—
Жде гостей на бенкет мати безталанна...

„Надінь, каже, доню, сорочечку білу,
Та вберися гарно, годі сумувати...
Будуть цю ніч гості до нашої хати!..“
На дворі вже північ, нічого не чути,—
Аж ось ідуть гості в хату до Васюти;
Зібралися мовчки, без мови посіли,
Хазяїн і гості наче поніміли...
Ось виходить батько, став посеред хати:
„Не вміла, Марусю, чести шанувати,
Не хотіла слухать ні батька, ні матір,—
Молись же востаннє в моїй хаті богу...
Бери своїх діток,—рушимо в дорогу!“
Тяжкого громада суду не змінила;
Привели Марусю і в новій оселі
Із дітьми навіки спати положили
В глибоку могилу. на сирій постелі...
Де тая могила—і сліду немає;
Люди вже й забули б давно про Марусю,
Та грішную душу земля не приймає;
Так вона, небоже...“—„Що таке, дісусю?“
—„Ні, цього не знаю... не можу, не силуй...
Господи помилуй, господи помилуй!..“

2.

ТРИ ДОРОГИ.

В чистім полі на роздоллі
Вітер завиває;
Сидить козак на розпутті
Та думку гадає.
Три дороги простяглися
У широкім полі;
А в козака думка така:
Йти шукати долі.

Три дороги... котру вибрать?
Де щастя, де горе?
Козак в полі, як той човник
Без весельця в морі.
Доле, доле, як би то знать,
Де тебе шукати!
Світ широкий, люди мовчать;
А шляхів багато!

В чистім полі на роздоллі
Буйний вітер віє;
У долині за байраком
Вороння чорніє.
Лежить козак у долині.
Одпочив, не плаче...
А вороння клює, щипле
Личенько козаче.

3.

* * *

Ой вийду я, вийду,
Погляну на воду,
На річку биструю
Та на свою вроду.

Річенька бистренька,
Водиченька мутна,
Доля ж моя, доля
Невесела-смýтна.

Мене батько, мати
За нелюба 'ддали;
Літа молодії
Не цвівши зав'яли.

Літа ж мої любі,
Літа молоденькі—

Нема у вас щастя,
Будьте коротенькі!

Ой пущу зелений
Віночок на воду;
Пливи, мій віночку,
Та до мого роду.

Може вийде мати
Вранці води брати,
Тоді, мій віночку,
Приплинь к бережочку,

Нехай нені скажуть
Зів'ялії віти,
Як з нелюбим важко
На чужині жити.

В А С И Л Ь К У Л И К

(ум. 1870)

1.

З А Г У Б Л Е Н І Д У Ш І.

(Баляда).

„Чи ти ж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий?
Чи жартуючи зо мною.
Тільки вводиш в славу?“

—Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати.
Нехай тільки оддасть тебе
Та за мене мати.

„Чи я ж тобі не казала,
Козаче серденько,
Що за тебе оддасть мене
Старенькая ненька?

Хіба ж тая циганочка,
Дивлячись в долоню,
Не казала, що я в нені
Щасливая доня?

Дались мені таки взнаки
Тії вечерниці!
Не віддасть мене за тебе
Піду у черниці.“

Зорі сяють, серед гаю
Дівчата співають,
А дівчину парубчина
Давно виглядає.

Не виглядай, бо не вийде:
Мати не пустила,
За сусіда багатого
Її заручила.

„Мамо, мамо, що ти робиш?
Чи мені з ним братись?
Хоч худоби в його сила,
Чи йому ж кохатись?

Бодай же тій циганочці
Долі не діждати,
Коли мені не схотіла
Правдоньки сказати!

Буду клясти—споминати
Тії вечерниці...
Мамо, змилуйсь наді мною—
Оддай у черниці!"

Не оддала... біле личко
Од сліз помарніє...
А сусідки воріженьки
Кажуть: багатіє!

„Не діждете воріженьки!
Хай нас бог прощає..."
Як згубили свої душі,
Тільки місяць знає.

Понад шляхом, біля гаю
В одну домовину
Положили, заховали
Козака й дівчину.

Кожну весну, як дівчата
Веснянки співають,
Про кохання тої пари
Сумно споминають.

Кожну весну на могилі
Тяжко мати плаче:
Над старою головою
Тільки ворон кряче.

2.

* * *

В мене серце до любови,
Біле личко, чорні брови;
Що робила—мати знала:
В скринях скарбу принадбала,
І вишневий є садочок,
З шістю крилами млиночок,
Хата біла, гай у полі,—
Не жалкую я на долю.
Вмію голосно співати,
Тугу в серці розганяти...
Мов ті зорі очі сяють.
Коло мене хлопці грають,
Та нема, нема нікого
Над козака молодого:
Він на скарби не вважає,
Він за те мене кохає,
Що у мене чорні брови,
В мене серце до любови.

3.

НА СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА.

Поховали... тихесенько
Україна плаче...

Поховали дух великий
І серце гаряче;
Поховала наша мати
Найкращого сина,—
„Вічну пам'ять“ заспівала
Уся Україна.
Ні. не всього поховали
Тебе на чужині,—
Твоє слово животворне
Живе на Вкраїні;
Твоя дума, твоя пісня
Повік не загине.
Поки буде рости-жити
Козацька дитина;
Твоє слово ізмалечку
Повитвердять діти:
Будеш з ними зеленіти.
Український квіте...
Теє жито, що посіяв,
Зійде,—жати будем.
Розбудив єси нас, батьку...
Тебе не розбудим!

4.

НЕТЯГА.

Без свити і босий, і хліба нема.
І люди те бачуть, та кажуть:—дарма!
Збірщики послідню корову цінують.
Хатина безверха—сусіди глузують,
У хижу заглянеш—у засіках пусто.
І заросла нива свиріпою густо.
І сам я дивуюсь, що звівся ні-на-що.—
А змолоду був же і я не ледащо!..
Колись і для мене іграли музики.
Топтали дівчата не раз черевики;

Не раз чорнобриві сльози утирали,
Як мене в дорогу сестри споряджали.
Колись поважали і мене сусіди,
Як справляв бенкети, родини й обіди;
Колись і од мене ішли паровиці,
Степом розлягалось: „Ой, не ходи, Грицю"..
І мені колись то догоджала доля,
Та все пішло марно... Його свята воля!
Ой, кину я лихом об землю сирую,
Пом'яну на цей раз доленьку лихую,
Потягну степами, а косу на плечі,—
Прощай, родинонько й веселії речі!
Гей, браття-нетяги, ударимо в коси—
За нами-панами ніхто не голосе!

5.

СТОЛІТНІЙ ЗАПОРОЖЕЦЬ.

Козаче-чумаче!
Йдеш у дорогу—
Послухай же, сину,
Діда старого:
Покіль ще живий я,
Покіль помирать,—
Про родичів дещо
Хотів розпитать.
Як з сіллю ітимеш
На той Берислав,
З Хортиці-сестриці
Щоб звістку прислав.
Як станеш близенько
Сухого Ярка,
Пом'яни там душу
Дідуся Сірка.
Як „соб" повертати
Через Чартомлик,

Прислухайсь, чи чути
Там братчиків крик?
Як будеш минати
Самарську паланку,
Привітай од мене
Стареньку панянку.
Спитай, як доїдеш
У батька Дніпра,
Чого наша мова
І слава вмира?
Чи то ж стара мати
Замовкла на вік,
Чи то ж народила
Німих та калік?
Чи то ж відцурались
Од неї сини,
Чи то ж насміялись
Над нею вони?

МИКОЛА ВЕРБИЦЬКИЙ

(1843—1909)

1.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

Ой, чутно, чутно голос Ярославнин...
Як тая зозуля сивесенька плаче
Рано раненько...
„Ой полечу—каже—по тихім Дунаю,
Як тая зозуленька скрізь полечу,
Злину на Каялу, боброві рукава
У тихую воду вмочу.—
Тобі, любий друже, мій княже коханий,
Обмию на тілі кривавії рани!"

Рано-раненько на окопі в Путивлі,
Молода Ярославна плаче та ридає,
Ще й словами стиха промовляє:
Ой ти вітре, буйний вітре, вієш-повіваєш,
Та не стиха! Нащо, вітре, хвилі підіймаєш?
Нащо несеш, буйнесенький, ти ханські стріли
Мов на крилах, на те військо, що веде мій милий?
Хіба мало в тебе, вітре, хвилі розганяти,
Та на морі на синьому з кораблями грати?
Нащо ж, вітре, мою радість, моє щастя-долю
Ти розвіяв, буйнесенький, по чистому полю?

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха промовляє:

Ой ти, Дніпре мій Славуто, широкий як море,
Ти пробив собі дорогу крізь кам'яні гори;
Крізь ту землю Половецьку! Давніми часами
На собі носив ти, батьку, з легкими човнами
Славетнього Святослава к далекому краю,
В становища Каб'якові... Принеси, благаю,
Мого милого до мене, втиши моє горе,
Щоб не слала я до нього ранком сліз на море."

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха промовляє:
„Сонце моє, сонце, ясно в небі сяєш:
Усім даєш ласки і світу доволі,—
На що тільки палиш ти милого військо
У чужому безвідному полі?
Смагою їм луки посушило,
Тугі сайдаки засклепило..."

2.

НЕВОЛЬНИК.

Ой, боже мій, боже, мій світе коханий,
Болять, огнем палять кривавії рани,
Що понатирали тяжкії кайдани!
Що понатирали за довгії роки
У темній темниці, у ямі глибокій!
Глибока темниця, мурованї стіни
Оттут натерпишся лихої години!
Мурованї стіни, маленькі віконця,—
Ні неба не видно, ні ясного сонця;
Маленькі віконця, залізнії грати....
Оттут нам і жити, оттут і вмирати!

Ой, а там десь за стіною,
За стіною кам'яною

Живуть люди, втішаються,
Життям вільним пишаються.

Ой, зійдімось, брати мої,
Сизокрилі орли мої,
В глуху північ на пораду,
На невольницькую раду:

Як хуртовина завиє,
Чорна хмара небо вкриє.
Буде нам, як мати рідна.
Нічка темная, невидна.—

Бо сторожа спати буде,
Наші речі чуть не буде;
Ой, порадимося, братця,
Як за діло треба взяться:

Як ті ґрати розібрати,
Як каміння розкидати.
Як ту долю, вільну волю
В чистім полі здобувати.

3.

НА СПОМИН.

(П. Пл. Чубинському).

Ой пригадай, милий брате,
На чужій чужині,
Як жили ми, працювали
На рідній Вкраїні;
Як збиралася бідота
До твоєї хати,
Щоб спочити після праці.
З журби заспівати,
Щоб забути на годину
Те лихо тяжкеє,
Ой що сушить-в'ялить серце.

Серце молодеє,—
Ой що болить душа наша,
Не має спочину.

Веселий час!—стояло літо
І зеленів той гай густий
І красувалось теє жито
На рідній ниві золотій.
Пройшла пора—на рідним полі
Зелене жито одцвіло,
Одкрасувалось і додолу
Колоссям повним полягло;
І гай осипався—у гаю
Пожовкле листя шелестить
І в твоїй хаті, в тому раї,
Мов у могилі все мовчить.

Ой збиралася бідота,
Гуляла, співала
З журби, з лиха, поки доля
Лихая спіткала
Тебе, друже незабутній,
Мій коханий брате!
Ой не прийде вже бідота
До твоєї хати!
Не зійдеться, не збереться
І не заспіває
Тиху пісню, що нам серце
Сумне розважає.
Що ж робити, вірний друже?
Будем правди ждати,
Поки з неба завітає
До нашої хати...
Сумно, темно! Тільки ж гляне
Колись з неба сонце
В нашу хату убогую,
В розбите віконце.

4.

* * *

Ось вийди, послухай: на ниві, в долині,
Неначе хтось плаче по всій Україні.
В зеленому гаї, в безкраїх степах...
Ото наша пісня, як степ той широка,
Як синєє море, безодня, глибока,
Живая, як серце в козацьких грудях.

Чутно у тій пісні про тяжку неволю,
Про гіркії сльози, безщасную долю,
Про лихо і горе, про те, як колись
По всій Україні пожежі палали,
Як вороги злії її руйнували,
Як марне козацькії сльози лились.

Ллється пісня і лунає
По зеленім лану,
Понад Ворсклою, Десною,
Дніпром—до Лиману.

Ой співайте свою пісню
Ви, божії люди,
Що не було в світі правди,
Тепер вона буде.

Ой співайте голосніше,
Поки гляне сонце—
В нашу хату убогую,
В розбите віконце!

5.

* * *

(Із циклю „Carmina senectutis").

І в день мені бридко, а день як скінчиться
І довга настане та ніч зимова,
Буває звичайно ще гірше: не спиться.
І наче дурная, болить голова.

Приляжеш на ліжку. заплющивши очі.—
За мріями мрії, мов хвилі, пливуть,
І в темряві чорній мені серед ночі
Якіїсь то струни дзвенять та гудуть;

Говорять про літа мої молодії,
Як ще весняная стояла пора,
Про давні розмови, про давні надії,
Про щастя, що зникло, мов тая мара.

Мішаються думки, і чую—неначе
Чиєсь б'ється серце; здається мені,
Що хтось біля мене тихесенько плаче
І капають сльози, мов дощ восени.

І нудно мені. що ніяк не згадаю,
Де чув отой плач я. і де, і коли,
І де тії очі поділись, не знаю,—
Що сльози отії дрібнії лили.

І лихо та й годі мені з головою.
Важкою, як камінь; не можу піднять;
А в темряві чорній, вгорі надо мною
Проклятії струни дзвенять та й дзвенять.

ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРІВ

(1825 –1893)

1.

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ.

Чисте поле чисто сяє,
Поле все як яр зелене...
Здрастуй, степе, рідний батьку;
Здрастуй, Україно-нене!

Обійми мене, мій степе,
Обгорни мене навколо,—
Я стою посеред тебе,
Опустивши сумно чоло.

Ой повій, повій ти, вітре,
Від Дніпра, від Запорожжя,
Ти розвій мій жаль і тугу
По степу на бездорожжя.

Любий степе, ти не знаєш,
Скільки смроду і болота
В нашім світі, де повсюди
Тільки фальш, пиха, бідота!

Там я втратив віру в правду
Ум скалічив, в тугу вдався,
І тепер з розбитим серцем
В тебе, степе мій, подався.

Тяжко дихать, в грудях тісно,
Мов там жар лежить і тліє,—

Хай від тебе, рідний степе,
Прохолодою повіє!

Хай повіє тихий холод
На мої гарячі рани:
Хай мої думки остудить,
Хай у мислях тиша стане!

Щоб я зміг той світ забути,
Де пропало добродійство,
Де гнучка потрібна спина
Та уміле лицемірство;

А накланявшись у волю
І самому паном стати
Та, сховавши власний сором,
Інших вчетверо згинати...

Щоб все те я міг забути,
Щоб відстало все від мене,
Степе рідний, рідний батьку!
Україно, рідна нене!

2.

РОЗБИТЕ СЕРЦЕ.

(З Гайне).

Я бачив, як вітер березку зломив,
Коріння порушив, гілля покрутив;
А листя не в'яло і свіже було,
Аж поки за гору вже сонце зайшло.

Я бачив, як серну підстрелив стрілець;
Звалилася бідна, прийшов їй кінець.
Боротися з смертю було їй не в міч,—
Одначе боролась, поки зайшла ніч.

Я бачив: метелик поранений млів:
Крильце перебите на сонці він грів;

Ще трошки пожити на думці було
І може пожив би,—та сонце зайшло.

На світі у кожного сонце своє...
Любенько живеться, як сонечко є;
А згасне те сонце—і жити шкода:
На світі без сонця усе пропада.

Зо мною розсталась дружина моя—
Зостався на світі без сонечка я,
Одначе, на себе як смерть не зову,
А з серцем розбитим живу та й живу.

3.

КЕДР

(З Гайне).

В холодній та дикій північній пустині.
Де бурям і впину нема,
Там кедр одинокий на гірній вершині,
Обсипаний, снігом дріма.

І баче у сні він далеку країну,
Де сонечко сходе святе.—
Сумна й одинока на цілу долину
Там пишная пальма цвіте.

ОЛЕКСАНДЕР КОНИСЬКИИ

(1836—1900)

1.

НА ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА.

Вийшов місяць на могилки
З неба подивитись,
Кругом глянув ясним оком
І почав журитись...
Далі в хмару завернувся,
Не схотів світити;
За ним й зірки поховались,
Як за батьком діти.
Ніч як ворон чорний стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють...
Чого ж місяць, чого ясний
Хмарами укрився?
Чого вітер, чого буйний
Грізно розходився?

Місяць бачив, як учора
Могилу копали
І в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось в Україні
Покутнє віконце!..
Заховалось під землею
Українське сонце!..

Умер Кобзар його пісні
Більше не греміти...
І став вітер на могилі
Сумно голосити.
То завиє, то застогне,
Жалібно заллється,
Наче сокіл об могилу
Крилами заб'ється;
Б'ється, квилить—свіжу землю
З могили змітає,
Молить: „встань, мій вольний брате!"
Ні, не дочуває!..
Спи, Тарасе, тихо-тихо,
Поки бог розбудить;
Твого слова в Україні
Повік не забудуть...

2.

* * *

Ой поля ви, поля!
Мати рідна земля;
Скільки крови і сліз
По вас вітер розніс!

Він розносив кругом,
І Дніпром і Дністром,
В Чорне море котив,
Босфор кров'ю поїв.

Од Карпат за Кубань,
Поза Сейм, за Есмань
По траві, по степах
У ярах, у горах.

І на листі в лісах
Блищить, наче роса,

Наша рідна сльоза,
Наша тямка лиха—

І блищить, і горить
Жалем серце гнітить:
Та сльоза гаряче
Душу чулу пече.

Сивий діду Дніпро!
Свої води давно
Ти всі морю віддав,
Собі сліз ти набрав.

І у Дністер і в Прут
З гір не води течуть;
То не повінь була,
Що поля залила;

Не водою заливсь
Дніпровою наш низ,—
То з народніх із сліз
Береги розійшлись...

3.

МОЄ БАЖАННЯ

Не обскурант я, що не плачу
За тим, чого нема,
Що вже минуло і мина...
Я України долю бачу
Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові;
Не в скарбах, схованих у скрині,
Не в запорозькій Україні
Не в тім, щоб, вибившись на волю,
З ляхами знову воювать
Та кров слов'янську проливать

І заливати трупом поле,—
Я даром сліз не проливаю:
Слов'ян усіх в одній сем'ї
Побачить хочеться мені...
Ось, бачте, я чого бажаю!

4.

НА БЕРЕЗІ МОРЯ.

Хвилюй, хвилюй, сердите море,
І хижим звірем завивай:
Бушуй, і скелі на просторі
У білу піну убирай.

Реви, бушуй, сердите море,
Людські ридання заглушай;
І кров, пролитую за волю,
З землі невольної змивай!

Коти, коти, сердиті хвилі...
В твою безодню глибиню
Пішли й мої надії милі,
Пішло усе, що я люблю.

Усе святе, що дух живило,
Що хвилювало в жилах кров—
Ти все ти, море, затопило,
Ти вкрало в сироти любов.

Реви ж, хвилюй, сердите море,
І хижим звірем завивай,
Втопи й мене в моєму горі,
Або верни мій давній рай.

Не вернеш ти святого раю.
Зарило ти його на дні,
Той рай ніколи, добре знаю,
І не приснiться вже мені!

Реви ж, бушуй, безкрає море,
І хвилю хвилею вкривай!
Погибло все: душа холоне—
Навіщо ж щиро я кохав.

РОЗМОВА З ПОЕТОМ

(Із Альфреда де Мюссе)

Муза

Поете мій! з тривожним сподіванням,
Даремно нудячись, зову тебе;
Даремно я на ніжне раювання
Спішу з коханням чистим до тебе...
Поете! голосу твого не чую:
Скрізь тиша в домі як в труні
І мовчки я одна стою, сумую;
Журливо, тяжко тут отак мені.
Як матері на свіжій тій могилі,
Де син її спочив, одинчик милий!

Поет

Перед тобою знов я, музо,
Упившись мріями, стою!
Знов я недужою рукою
Твій вплив небесний пізнаю...
Людське життя бажав спізнать я
Йому оддавсь,—даремна річ:
Сушили грудь мою страждання
Прокліп та сльози день і ніч...
Коли ж палка твоя любов,
Я пісню заспіваю знов.

Муза

Нащо ж, поет, на довгу ти розлуку,
Скажи, так часто кидаєш мене?

Шукаючи любов, знаходиш муку.
Як хвилею журба журбу жене.
Всю ніч тебе даремно дожидаю,
Томлюся тугою, тебе нема
І звідкіль виглядать тебе, не знаю...
І ніч проводжу я в сльозах сама.
Даремно жду коханого привіту,
Округ мене скрізь темрява стоїть.
Не тим огнем душа твоя нагріта
І мрія вже не та в тебе мигтить.
Весну життя і молодість і силу
По вітру десь розвіяв марно ти.
Тепер й мене, подругу незрадливу,
Вернувшися, чи опізнаєш ти?
Дивись, зав'яли вже в садку навіки
Твої колись коханії квітки.
Згадай: любив ти рожі і гвоздики
Барвінок, чорнобрівці, нагідки.
Ти пестив їх і інколи сльозою
У ясну ніч скропляв їх пелюстки,—
Їх умивав, неначе ніч, росою...
Поете! я похожа на квітки;
Покинеш музу,—вір: ти пожалкуєш.
В пустині, знай, не падає роса;
Надхнення і пісень моїх не вчуєш,
Навік вони полинуть в небеса.

Поет

В долині рожа зав'ядала,
Недовгії проживши дні,
А біля неї розцвітала
Друга, пишніша од її.
Росте одно, друге вмирає
І поруч сліз існує сміх.
Усе кінець на світі має
І обновлення задля всіх.

Муза

Скрізь плач і стогін чую я,
Сльозами повна всюди хата.
Чи є на світі де сім'я,
Щоб брат не встав на брата?
Усюди кров людська тече,
Скорботи, вбожество усюди
І чорна зрада... Боляче
Вони печуть у мене груди.
Дивись на серце: там на дні
Яка глибока рана зяє.
Брехня і заздрість між людьми
Мов шашель рану роз'їдає.
І скрізь по світу теж саме
Актори, сцена, ті ж самії;
Фізична сила правду гне,
Даремні мрії і надії.
А воля? Де вона—скажи,
Про неї люди вже забули!
Ти хоч куточок покажи.
Де б люди ший в ярмі не гнули.

Поет

Даремна річ... Мовчать уста...
Мовчить моя свята бандура...
Неволі, темряви рука
На їй в шматки порвала струни.
Коли ж палка твоя любов,
Без струн ми заспіваєм знов.

ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ

(1839—1884)

I.

СОН НЕВОЛЬНИКА.

За день утомили і праця й нудьга,
Заснув я—і сниться мені,
Що ніби й до мене надходить черга,
Дають буцім волю мені.

І от я на волі, у рідній сем'ї...
Цілує матуся і плаче:
„Скоріше—гадала—що буду в землі.
Ніж тебе, мій сину, побачу!"

До серденька горне і батько старий.—
Зрадів голуб сизий і каже:
„Тебе вже оплакали, синочку мій.
Утіхо єдина ти наша!"

І любо і мило у рідній сем'ї,
Веселая рідна хатина;
Радію вві сні я і легко мені.
І плачу, мов тая дитина.

Прокинувсь... Ох лихо! Я все ще в тюрмі!
Кайдани бряжчать навісній
Болить моє серце і тяжко мені
І сльози не ллються дрібній...

2.

ДО МОЄЇ КАТРУСІ.

Ще небагато літ прожив,
А вже сивіє чорний волос;
Ще не діждав своїх я жнив,
А вже жовтіє колос...
Я в світі щиро працював,
Я сіяв те, що бог послав.

Багато гірких сліз пролив
І горя я дізнав чимало;
Людей і правду я любив,—
За те мене і зневажали,
І молоді літа свої
Я скоротав на чужині.

Тепер з тобою спочиваю,
Тепер прийшла моя весна,—
Я мов по смерти оживаю,
І ти, як зіронька ясна,
Мені просвічуєш,—з тобою
Я вже не знаюся з журбою!

Світи ж мені, поки я бачу,
Поки до праці ще берусь,—
Я марне сили не потрачу
І жнив своїх таки діждусь,—
Зберу, що сіяв, і веселий
Піду на вічную оселю!..

ВАСИЛЬ МОВА (ЛИМАНСЬКИЙ)

(1842—1891)

1.

ТУЖБА ЯРОСЛАВНИ.

Ой уранці раним рано
Чутно голос Ярославни;
Мов зозулька зміж гілля
Вона тужить-примовля:
„Ой полечу-повитаю
Зозулею по Дунаю,
Обмочу рукав бобряний
У воді Каяли білій,
Обітру я князю рани
На могутнім його тілі.“

У Путивлі вранці рано,
Десь на башті угорі,
Там смутная Ярославна
Ревно плаче на зорі:
„Ой ти, вітре, вітре-бую,
Ти навіщо, господине,
Війську любої дружини
Супротивно й буйно вієш,
В вічі ханські стріли сієш?
Чи нема ж тобі блакиту
В небі хмароньки гонити?
А чи мало ще простору
На безкраїм синім морі
Колихати кораблі?

Ой навіщо ж, лиходію,
Мої радощі розвіяв
По хвилючій ковилі?"

У Путивлі вранці рано,
Та й на башті угорі,
В тяжкім смутку Ярославна
Плаче-тужить на зорі:
„Ой ти Дніпре, ой Славуто,
Ти ж пробив-єси замкнуті
Кам'яні-твердії гори
І леліяв аж до моря—
Ти ж носив наші потуги
Коб'якові в надолугу
І люлікав привітний,
Святославові човни.
Принеси ж ти, господине,
Мою любую дружину,
Щоб я сюди не ходила,
Рано з башти не тужила,
Щоб збулася туги-горя
І не слала сліз до моря.."

У Путивлі вранці рано
З башти тужить Ярославна;
Мов зозулька зміж гілля,
Вона сумно примовля:
„Сонце світле, сонце ясне!
Всім єси ти тепле, красне:
Ой на що ж ти, господине,
Вийську любої дружини—
Таке палке, нещадуще—
Що не то уста жаждущі
Спека й луки ізвела
Й сагайдаки затягла?..

1867(?).

2.

ТРИ ДЕРЕВИНИ.

Зимою укупці на краю долини
Стоять на узліссі аж три деревини.
І перша в тій купці—висока сосна,
Що саме узимку зелена й рясна;
Про літечко ясне соснині байдуже—
Тоді вона жовта, сумна і недужа.
І друга в тій купці стоїть деревина—
Гнучка та висока тополя-раїна.
Її листячко вітром холодним обдуто,
І вітоньки голі у кригу окуто.
І думка одна їй не сходе з ума:
Коли то минеться лихая зима?
Коли то весняне живуще тепло
Увільнить од криги їй віти й стебло
Та щедро одягне у листя рясне,
Зелене та ніжне, хороше, ясне?
Коли то в розкошах красою засяє,
Уклонами вітра з теплом привітає,
Тонким верховіттям у небі заграє,
І після негоди, страждання і сну
Вона засоромить красою сосну?..
І третя в тій купці стоїть деревина—
Розложиста, біла, ярка березина.
Та голії віти, у кригу закуті,
Даремно уростіч тепер розіпнуті.
І гордого шуму од неї нема—
Замкнула уста їй лихая зима...
І жалібно стогне і б'ється вона:
Коли то настане весела весна,
Із промінем ясним, з живущим теплом,
Й одягне їй віти тремтючим листом?
І гордо вона їх по вітру розносить,
І шумом сердитим ліси оголосить.

І гордую пиху соснини нарушить,
І гомін сосновий заб'є і заглушить?..
. . . . . .
Але ще далеко живуща весна—
І гордо панує зелена сосна,
І сумно куняє тополя-раїна,
І рветься та стогне ярка березина...

1874(?).

3.

КОЗАЧИЙ КІСТЯК.

(На спомин столітку зруйнування Січі).

Налігши над плугом, оре хлібороб
І піт крапелястий укрив йому лоб;
Аж ось захрумтіло і плуг зупинивсь:
Під леміш широкий кістяк підхопивсь.
Спинився плугатир, кістки розрива
І бачить: укупі і шабля крива
І з'їджене ржею списа остріе—
Вся зброя козацька до крихти гниє...
І вже свою ниву плугатир забув
І сум йому дивний чоло обгорнув.

А гей ти, плугатир, а гей, працьовник!
Чого головою ти сумно поник?
Які тебе думи зненацька взяли,
Від ріллі, від плуга куди завели?
А гей, роботяга, а гей, неборак!
Про волю згадавши, міркуєш ти так:
„Оції останки, що стліли навік,
Це був колись справді живий чоловік,
Це був колись лицар, гетьманець козак,
За нас хліборобів завзятий вояк;
І може хоч часом і нужди зазнав,
Зате по степах він на волі гуляв
І гордої шиї в ярмо не хилив.

І в праці нагальній себе не морив,
І доля козача була золота,
І здобич і сила, і воля свята!

А гей ти, плугатир, а гей ти, небож!
Збагнуть цеє диво мабуть ти негож!
Козацька та слава і воля свята—
Даремна була то лише суєта!
Бо теє козацтво, навикши бурхать,
Не вміло свободи других шанувать;
І з того козацтва, з його старшини
На лихо Вкраїні вродились пани.
Заради користи, заради чинів
Пани відреклися від менших братів:
І все те, за віщо під шум корогов
Сторіками довго лилась у нас кров—
Свободи Вкраїни, народнюю честь
І волю поспільства і все, що ні єсть,—
Усе те, продали Іуди—пани,
Своєї родини ледачі сини...
Минули, мій друже, козацькі часи,
Пропали гармати, шаблі і списи,
Зоставивши слави козацької шум
Та тяжке кріпацтво на горе і глум!

Покинь же, небоже, думки золоті,
Притисни у серці чутоби святі,
Та в руки жорстокі чепіги бери,
Та землю стернисту на жито ори,
І хлібом, здобутим у „поті лиця“,
Згодуй для Вкраїни синка молодця
І, замісць козацьких рушниць та шаблюк,
Нехай він береться мерщій до наук;
Нехай він доходить умом молодим,
Чого й звідкіля отак гнітом важким
Гнітить нас недоля? Нехай допита—
Чого Україна кругом сирота,

Чого відреклися від неї пани,
Чого родовищем гордують вони?
Чого за панами пішли і попи,
Христової правди гнилії стовпи,
Зоставивши нидіть народ в самоті,
У нуждах великих, в густій темноті?
І як з отих злиднів народ рятувать,
І як Україну з зневаги піднять?

Отак то, до правди направивши ум,
Нехай набереться він провідних дум
Та, борючи духом трудів тягарі,
Нехай загартує він серце в добрі
І правді твердій,
Нехай виступає в поход молодий,
І щастям розвітить людськеє життя,—
Ото йому поле для герця-биття!
Міжлюдськая кривда—ото його враг;
Народнєє щастя—то лицарський стяг,
Високая думка—ото його міч,
То сила до бою,
А чесная річ—
Ото його зброя!..

Гей, друже мій темний, над силу ума
Вже дужчої сили на світі нема;
І треба нам, друже, у тямку те взять,
Що вчена громада—могучая рать;
Як стануть у лаву такі вояки,
То більш порятують, аніж козаки.

1875.

4.

ДУМИ ЗАСЛАНЦЯ.

Знову і знову борюся я з тугою,
Знову дивлюся в вікно на змарнілі гаї;

Вітер аж свище і хмара женеться за другою,
Ніби кудись то їх манять надії свої.

Є ще і в мене надія чудова й ясна,
Є вона чиста, свята й бездовірняя;
Отже боюсь, щоб не зникла й вона,
Так як і іншії думи безвірнії.

Щось вона мерхне як місяць за тучами,
Мов тії хмари мішаються сумні думки;
Чується в грудях хвороба глитучая,
Мріється смерть і нічогости вічні віки...

Годі вже мабуть мені у надіях кохатися,
Годі про славу та долю Украйни гадать;
Ні, вже надій тих справдження мені не діждатися,
Слави собі і Украйні добра не надбать!

Ні, вже пропав і пропав без поверну я,
Груди вже стиснуло й дихать не сила;
Чую, що смерть потайна й ненажерная
В вічні обійми мене обхопила!

Ой підожди ж ще хоч рік, моя любая!
Ой роздійми ці обійми холоднії!
Хай ще не зціплю, заклякнувши, зуби я,
Хай не порину ще в лету безодную...

5.

* * *

Ой не плач, не плач, дівчино,
Ізнечев'я та з пустоти:
Ще настане та година.
Ще наплачешся з скорботи.

Смійсь, щоб серденько раділо,
Поки є чого радіти,

Поки горе ще не вспіло
Втіхи жизні подоліти.

Повертай і лихо в шутку,
Поки здібність сміху маєш,
Бо зазнавши вдосталь смутку,
Вже сміятись не здолаєш.

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

(1840—1904)

1.

ШВАЧКА.

Нахилилася головка,
Пасмо звисло на щоці...
І мелька невпинно голка
У худесенькій руці.

Шитво панське на коліні.
Каганець і світ дньовий...
І тремтять легкі сутіні
З-під стріластих темних вій.

Довгий кашель в довгі ночі,
Вітру стогін під вікном...
І червоні завжди очі,
Незнайомі з тихим сном.

Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок...
Не смашний мабудь голоті
Загорьований шматок!

2.

ПО ВИХОДІ ПРАЗЬКОГО ВИДАННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Читаю знов святі глаголи
Великомученика я,
Й такою тугою ніколи
Ще не пеклась душа моя:

Немов образа та кривава
Мене у пазурях трима,—
У їй і кривда, і неслава,
Й срамотня пляма від ярма!

3.

ДОЧКА ІЄФАЯ.

Якщо доля велить полягти за свій край
В несподівану, ранню могилу,
Ти, мій батьку святий, серце скорбне втримай;
Смерть моя дасть одвагу і силу!

В нетремтячій руці поведи мене сам
На майдан, до катів, до сокири...
І без жалю, без сліз похилюся я там,
З серцем повним надії та віри:

Що одужа народ, не знесе більш ярма,
І розправить натруджені груди,
Що на рідній землі зникне, щезне пітьма,
Сонце правди засяє повсюди,

І на вільних полях, в ниву власну ратай
Кине зерна добірного жита,
І красуня дочка той зберe урожай,
Не даючи напаснику мита.

Вас, діброви, гаї, у одежі рясній
Не побачу я в щасну годину;
Але кревний нарід, в своїй згадці ясній,
Пом'яне і мою домовину...

Задави ж, батьку мій, ти сльозу на очах,
За вітчизну прийми мою плату:
Подивись, я сама, зацуравши той страх,
Сміло йду, з світлим оком на страту!

4.

БОРЦЮ.

(З британського)

Скінчилася мука твоя...
Тепер зійде щастя зоря!
в пісні зелених дібров
Воскреснеш ти, велетню, знов,
І образ за волю борця
У ній буде жить без кінця.

І поки но волі,—нарід
Ховатиме в серці твій слід:
Ти згинув, але твоя кров
Надхнула до брата любов—
І в серце, прибите зголá
Одвагу і силу влила.

Ми в січі підіймем твій стяг
І пройдемо пасмо звитяг,
І доні розкішних долин
Прославлять в піснях твій загин;
Але без сльози на очах,
Аби не зневажить твій прах!

5.

НА ПРОВОДИ.

(М. П. Драгоманову).

Чи доведеться, милий друже,
З тобою стрінутись, чи ні?
Чи серце труднеє, недуже
Й поляже в іншій стороні?

В тяжку хвилину розставання,
Здавалось,—весело пили,

Ширококрилі сподівання
Тобі на проводи несли;

Але в річах тремтів наш голос,
Схилявся кожен над столом,—
Немов тяжкий, достиглий колос,
Підбитий в корені серпом...

Так горе нишком підкрадалось.
Хтось пісню весело завів;
Але ж і в пісні тій, здавалось,
Гучав, мов з похорону, спів...

І час настав,—ми обнялися:
„Прощай, апостоле, прощай!"
Ти сполотнів, і полилися
У тебе сльози невзначай...

„Прощай,—ненадовго!"—Надія
Нас ошукала, брате мій:
І досі тішиться й радіє
Наш лютий ворог навісний,

І досі ніч, нема просвіти,
Рука спускається слаба,
Мовчать одуренії діти
Здавѣн забитого раба...

. . . . . .

Коли ж ми стрінемось з тобою,
Скажи, мій друже, ти мені?
Коли втнемо ми не такої
На нашій рідній чужині?

6.

* * *

І ґвалт, і кров... Справляє бенкет сила.
Роз'ятрена, з запеклістю в очах,

З гадюками, що в'ються наче крила
І з піною на зціплених устах.

За нею вслід рабів густа отара,
Озброєна залізом та вогнем:
Ладен з них всяк за цяцьку в півталяра,
Знущатися над братом бідарем!

І брата брат катує, ріже, коле,
Незбройного кладе, мов ті снопи,
І трупом геть укрилось рідне поле,
Покрасилось від рідної ропи...

Раби сліпі! Знаряддя нижче влади!
Защо, прощо ви губите братів?
Із вашої сліпоти, та розради
Й наковано на світі кайданів!

Де ж правда та? Де та любов над нами?
Невже й вона порожнява одна?
І мусить люд, ярмований віками
Пить з власних сліз отрути ківш до дна!

Холоне кров... німіє серце в грудях...
Та прояви ж, мій боже, правий гнів,
Поглянь на скрут, що зашморгом на людях
Від посіпак неситих та катів!!

Але вгорі безжурно та яскраво,
Весна пиша під перлами роси...
І навіть се побоїще криваве
Не нівечить окольної краси!

7.

* * *

Занадто вже! Чим дихати нема!
Затягнено арканом наші шиї...

Панує скрізь і злоба, і пітьма...
Терпець урвавсь, але живі надії.

О, люде мій! Не жди а ні чудес,
Ні милости від того, хто панує:
Не долине твій стогін до небес,
І молитви твої гарячі—всує...

Надійся лиш на себе, і свій дух
Скриляй, зміцняй в братерськім поєднанні,
Аби вогонь у грудях не потух,
А ще збуяв на лютім катуванні!

Ет, глупа ніч не буде вікувать,—
Потрухнуть геть в ярмі ворожім снози:
Життя несе непереможну стать,
Воно і нам осушить ревні сльози!

О вірю я, що з'явиться вона,
Загублена, сподіваная воля—
У проміні, як пишная весна,
В вінку ряснім з квіток свого вже поля!

І з світочем яскравим у руках,
З ухмілкою несказаної вроди,
З відрадістю у лагідних очах,
І з прапором любови, правди, згоди!

8.

ДО СУДДІ.

Мій гріх тяжкий, мій домисел злочинний
Суди, суддя, та напрямки, хутчій,
Без вигадок, без хитрої личини
Й без фарисейських лицедій!

Замість шовків, одягши людське дрантя
І чобітки „злочинно" знявши з ніг,

Я йшла туди, де стогнуть наші браття,
Де тьми ярмо, нужди батіг.

На вчинкові гарячому узята,
З своїм хрестом стою перед судом;
Нащо ж сюди ще свідки й адвокати?—
Адже я винна пак кругом?

Лиши, покинь ці допити, мій пане,—
Всі при мені злочинецькі знаки:
Мужичий вбір, на босих нозіх рани,
А ось—мозолі й синяки!

Але й те знай: хоч піймана з виною,
А не боюсь тебе я, суде злий,
І кара ця безсила наді мною,
Бо врешті верх—не твій, а мій!

В льоху мене „навік" сховати маєш,
Але слабу хвороба захистить,
Бо у тюрмі, і сам, здоров, ти знаєш,—
Мені не довгий час сидіть...

І я умру з любовію до брата,—
Її ніхто не вирве із грудей...
І на мій труп, я певна, що й у ката
Поллються сльози із очей!

9.

НИВА.

Гей ти, ниво,—в тебе гону
Од Карпату аж до Дону!
Та широка ж, як погляну,
Геть укрилась килимами,
Огорнулася лугами,
Й простяглася до Лиману.

Що ж то, ниво, лихим збита,
Потом, кровію полита,
Ниньки сталося з тобою?
Не красуєшся стогами,
Не пишаєшся скиртами,
А глушишся лободою?

Ой ви, жалібники діти,
Та не вам би й говорити,
Як самі байдуже спали!
Де ж були ви? Інші руки
Завдавали рідній муки,
Реп'яхами засівали.

Колись добре я родила:
Виростала з мене сила
Ворогам на страх і горе!
А тепер я геть дичаю
І не бачу скруті й краю,
Бо ніхто мене не оре!—

Правда, ниво! За сльозами,
Не рушали ми з ралами...
Гайда в поле! Гине нива!
Додамо до праці руки:
Хоч не ми, то діти, внуки—
А таки діждуться жнива!

10.

У Ч Т А.

Сіяє пàлац. У світлиці
По стінах, стелі, тут і там
Горять вогні, мов ті зірниці,
На втіху спещеним очам.

Біліють обруси стягою,
Гра шкло веселкою на них,

Столи аж гнуться під вагою
Потрав розкішних, дорогих.

Кругом пани святково вбрані,
Між них, мов квітник чарівний,
Тонкі панни і ситі пані
Зійшлись на бенкет голосний.

Їдять і п'ють, що прагнуть тільки,
Аж похилилися кряжі;
Дзвенять шклянки, шуршать тарілки.
І цокотять по них ножі.

Музика гра, лоскоче вуха,
Палають очі від вина...
А в мене й тут ледача скруха
Зі дна душі таки зрина.

І виклика другі картини:
Степи й чернігівські бори.
Зими лихої хуртовини,
В заметах хати і двори.

Голодний люд без хліба, соли
В своїх нетоплених хлівах,
Де не прогляне світ ніколи,
Де глупа ніч, де рабський страх.

Похилі голови від туги,
Під непоборною біду,
І од старезної наруги
Тупа покора на виду.

І скрізь обличчя смерти бліде,
Рядок новеньких могилок...
Та як же й в пельку мені піде
Цей ласий, вкрадений шматок?

11.

ВИКЛИК.

Ніч яка, господи, місячна, зоряна!
Ясно, хоч голки збирай.
Вийди, коханая, працею зморена,
Хоч на хвилиночку в гай.

Сядемо вкупі ми тут під калиною
І над панами я пан!
Глянь, моя рибонько,—хвилею срібною
Стелеться полем туман.

Гай, чарівний ніби, промінем всипаний,
Чи загадався, чи спить;
Он, на струнків та високій осичині
Листя жагою тремтить.

Небо незміряне всипане зорями.—
Що то за божа краса!
Перлами ясними он під тополями
Грає краплиста роса.

Ти не лякайся бо, що свої ніженьки
Вмочиш у срібну росу:
Я тебе, вірная, аж до хатиноньки
Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько:
Тепло,—ні вітру, ні хмар...
Я пригорну тебе щиро до серденька,
А воно гріє, як жар.

Ти не лякайся, щоб зло́ба підслухала
Тиху розмову твою:
Нічка приспала всіх, соном окутала,—
А ні шелесне в гаю!

Сплять вороги твої, знужені працею,—
Нас не сполохає сміх...
Чи ж нам, окраденим долею нашою,
Й хвиля кохання—за гріх?!

12.

* * *

Темно. Ліс. Якісь примари...
Ні тропи, а ні шляху...
Криють небо збиті хмари,
Додають іще жаху...

Вітер виє псом голодним,
Мряка ріже по виду,
І під тим дощем холодним
Я до цвинтаря бреду...

Розікрали всю поклажу,
Окрім серця й голови,
І тепер на путь сю вражу
Порожнісенькі сакви!

А були вони з-зарання
Вщерть заповнені, як тра—
Й наукового надбання,
І душевного добра.

І кип'ячих сил без міри,
І хороших, красних мрій,
І святої в правду віри,
І гартованих надій,—

Що шляхом отим широким
Рушить дружество рясне
І щасливим, світлим оком
Стріне сонечко ясне.

А шляху усе немає,—
Темінь, пуща, ліс кругом...
І докірливо киває
Хвоя стріпаним чолом...

13.

* * *

Хай тепер рида в мене кобза сумна,
Бо луна в їй пригнічених стогін;
Але разом з плачем хай розбудить струна
До братерського лиха відгомін;

Хай склика до борні за нещасних братів
На той шлях і тернистий, і трудний,
Де б по наших хрестах люд хоч чоло підвів,—
Перше сильний, а ниньки—недужний...

А веде отой шлях до чертога з промінь,
Де сія наша слава безплямна;
Ой, та маєм скропить кров'ю кожну ступінь,
Щоб дістатись до рідного храма...

Хоч не ми, то сини від дверей пресвятих
Одіб'ють і відкотють каміння,
І засвітять свічки в ставниках дорогих
І осяють величне склепіння,—

І без ярем, заліз, з непохилим чолом
Ввійде люд у святині забуті,
І з сльозами в очах заспівае псалом
За борців, що погинули в скруті,

Борючися за край і за щастя ясне.
Під вінцем страстотерпним одваги,—
Оттоді вже й струна щось веселе утне
На вітання яскраве звитяги...

14.

ПОЕТУ.

Як ніч насовується туча,
Імлою небо окрива,
Гуркоче грім, а буря злюча
Дуби з корінням вирива,
Здіймає, гонить хвилі-гори
На почорнілім, лютім морі,
Ревс і стогне, і рида,
  човна бідного гойда
Понад безоднею хисткою...
Пловець, погинеш в боротьбі!
Куди й боротися тобі
З тією силою сліпою?
Не одного борця вона
Уже поринула до дна!

Під заверюху і негоду,
Серед буяння в світі зла
Чи не піти в свою господу,
Чи не зложить і нам весла!?
Замкнути серденько від миру
Й наладнувати свою ліру
Для власних мук, для власних сліз,
Для тайних з-за кутка погріз,—
Бо там, на шарварку людському,
Де брат на брата точить ніж,
Де повселюдно йде грабіж,
Там не чутно буде нікому
Серед гармідеру й клопот
Моїх пісень, моїх скорбот!

Ні, тричі ні! Хай краще струни
Порве мій лемент навісний!
Коли кругом у ранні труни

Борців лягає гурт тісний,
Коли юнацька сила в'яне,
А там сміється щось погане,
Не про кохання, не про рай,
Поете, голосно співай!
Але розваж словами брата,
Що й не виходить із заліз,
Скропи росою своїх сліз
Криваві рани, що від ката,
Й душі замученій, слабій
Відвагу піснею навій!

Не бійся вражої наруги,
З святим огнем лети туди,
Де панування скрути, туги
Та віковічьої біди...
Співай, ридай і будь готовий,
Замість лаврового—терновий
Вінець узяти на чоло!..
Нехай роздавить тебе зло,—
Але що смерть? Хвилинна страта,
А далі—слава голосна...
Той умирати певно зна,
Хто зна любити свого брата—
І за таку тільки любов,
Співець, ти жити будеш знов!

15.

НА СМЕРТЬ М. В. КОВАЛЕВСЬКОГО.

З неба скотилась зоря променистая
В темну глибінь окіяна;
В мирі порвалася чесна та чистая
Жизнь, за братерство віддана...

Згасла лямпада, що блимала лагідно,
Гріла на світлі пориви,

Згасла самотньо і згасла негадано,—
Бо вже не стало оливи:

Всю її, друже, вкінець осирочений,
Витратив гойно на других...
Був і в останній ти час заклопочений
Знять боротьбу за наруги...

Серце і душу, і працю невтомную
Клав ти за нашу неславу,
Вік побивавсь за темноту голодную,
За її долю криваву...

Хто ж твою буйну, від туги похилену,
Зняв ік братерському лону?
Хто твою тугу, тяжку, неосилену,
Стишив до вічнього сону?

Вмер ти один, не зігрітий порадником,
Вмер, як борець серед поля...
Мов насміялось над спільним упадником
Наша щербатая доля...

Спи ж супокійно на лоні холодному,
Брате наш, друже єдиний!
Слава і дяка борцеві народному,
Вічная пам'ять родини!

16.

* * *

Коли засну навіки в домовині
Й сира земля поляже на мені.
Чи хто згада поета на родині,
Чи прийде хто на гроб сумний, чи ні?

Кому прийти? Свої я думи-муки
Співав собі в святій самотині:

Злобителі мені в'язали руки,
А друзяки не рятували, ні!

Удвох лишень з дружиною-нудьгою
Ми плентались невідомим шляхом:
Життя пішло на боротьбу з бідою,
Не вславившись ухваленим трудом.

І от стою я край могили нині,
Під тяжею переболілих літ...
Так без роси, на спеці у пустині
І хиріє, і в'яне вутлий цвіт!

17.

МАТИ.

(З Некрасова).

Вона була прибита від печалі,
І часом тим, як три орли-сини
Круг неї бавились, веселі, жартівні—
Її вуста журливо шепотали:
„Сини мої!" На що вас привела?
На горенько, лебедики, незважне...
Ви підете шляхом прямим одважне—
І не мине вас ваша доля зла!"
Не плач при них, намученая мати,
Не хмарь плачем їх ясного лиця!
Але навчай їх змалку поважати,—
Що є часи, сто-роки без кінця,
Коли нема найкращого жадати,
Як страдного, тернового вінця!

18.

НА НОВИЙ РІК.

Минає рік... нудний, окритий млою...
Без радощів, без ясних навіть днів...

Мов каганець, засвічений без лою
Він не горів, а тільки но чадив.
І чадом тим давив нам серце кволе,
Окраював сподіванкам крило...
Не зчулися, як рідне наше поле
Скував мороз і снігом замело...
Але дарма! Чарки піднімем вгору,
Щоб пережить цю безпросвітню пору!

Минає рік... Ступінь знов до могили,
І ще на рік постарівсь білий світ!
Підбились ми, дасть-бі булої сили,
Розгублена в дорозі зниклих літ...
Проте хоч наш припав морозом волос,
Хоч тугою й пригнічене чоло́,
А все ж, поки тремтить у грудях голос,
Ми крикнемо, як в давні дні було:
За розвиток на рідній мові твору,
За слово те чарки піднімем вгору!

Ми чесно йшли, любили щиро брата,
Кохалися в добрі його душі,
І вірили, що прийдуть швидко свята,
Прогляне світ у цій німій глуші...
Що ж? Хоч думкам не сталося простору,
Але за них чарки піднімем вгору!

Минає рік... і в темряві безодні
Несе людських багато сліз і мук...
І рідшають, знай, сіячі народні,
На труд тяжкий не вистачає рук,
І не рясне зібралося нас коло:
Одні лягли в труні дочасовій,
Другі за те, щоб вище дерти чоло,
За ласощі, великопанський гній—
Запродали свою святую віру...
. . . . . .

Але знайшлись і куті з криці груди,
З яких біда кресала-но вогонь:
Вони несли без ляку світло всюди
І в боротьбі не стали осторонь...
Розкидані по нетрях несходимих,
На чужині, в тяжкій самотині,
Вони болять лиш за братів родимих,
Вони скорблять по рідній стороні.
Й вітають нас думками в цю пору,
Підіймемо ж за них чарки ми вгору!

19.

ДО МОЛОДІ.

На вас, завзятці-юнаки,
Що возлюбили Україну,
Кладу найкращії гадки,
Мою сподіванку єдину.

В вас молода ще грає кров,
В думках у вас немає бруду,
І в серці гріється любов
До обездоленого люду.

Ховайте ж ви її собі,
Не розмантачуючи всує:
Нехай ваш дух вона гартує
В житті у чесній боротьбі.

Не забувайте рідних хат,
Де лихо гіршає щоднини...
Не можна гаяти й хвилини,
Поки ще стогне менший брат;

Поки живий, мерщій несіть
Сліпому світиво просвіти,
І в серце, смертію сповите,
Живу надію закропіть!

Вшануйте, друзі, рідну річ,
Назвіте голосно своєю.
Та розженіте над землею
Непереможню, темну ніч!

Хай всяк жене, а ви любіть
Свою знесилену родину—
Й за неї сили до загину
І навіть душу положіть!

20.

РЕДАКТОРОВІ.

Війна, війна! Часописі лукаві
Розпалюють, розносять скрізь брехню,
Що наш народ жадає, прагне слави,
Що на страшну, кривавую стерню

В отчизні все живе нести готове
І голову й останній шаг, і труд...
О наймите, продажний лихослове!
Чи ж ти питав, що дума скорбний люд?

Чи ти вбачав оті хатки подерті,
Де з сліз людських аж вогкість полягла,
Де голод-пан, де своєволя смерти,
Де кублиться з віків неволя й мла?

Чи ти знавав, як точить доля ржава
Ще з молоду робітничу сім'ю?
Нащо рабу ошарпаному слава,—
Щоб нею ще засіяти ріллю?

Похнюпившись, бідак одно вчуває,
Що шле господь нове нещастя знов,
І тим, де хоч, байдуже смерть стрічає
Що точиться і дома його кров!

21.

ПОТАЙНІ УЧЕНИКИ.

Ми там були... Його розп'яли,
А ми дивилися здалі
Та обережно, знай, мовчали
І в глибині душі ховали
Свої незважені жалі.

До нас присікались словами:
„Повинно й ви тії ж руки,—
Аджеж були його друзями?"
Ми відцуралися з клятьбами,
І півень крикнув здалеки.

Вони замучили Месію...
Усе простив він ворогам:
Він душогубу, лиходію
В раю зустрітись дав надію...
Та чи простив же він друзям?

22.

БУВАЙ ЗДОРОВ!.

(З Байрона).

Бувай здоров, краю, родино кохана,
Твій берег у млі вже зникає.
За хвилею хвиля реве, наче п'яна,
І чайка над нами літає.

Блискоче, мигоче за де́меном піна,
Вже сонце червонить ті хвилі...
Ми ж пріч утікаєм... Прощай же, родино,
Добраніч, краї мої милі!

Година та друга і збліднеш ти, зоре.
Знов вигляне сонечко з раю;

Побачу я небо, побачу я море,
Тебе ж не побачу, мій краю!
Будинок, де свята гремiли часами,
Замовкне і сум його вкриє;
Бур'ян на валах поросте,—біля брами
Собака незрадний завиє.

До мене, дитино, коханий мій джуро!
Ти плачеш? З якого ж то горя?
Невже тобі з бурі на серденьку хмуро,
Чи страшно бурхливого моря?
Не плач, не лякайся! Хай щогли хитає—
Вони не бояться негоди:
Так прудко і сокіл прудкий не літає,
Як ми летімо через води!

„Хай хвиля гуркоче, хай буря бурхає,
Мій пане, мені то не вада;
Зі дна мого серця сльозу підіймає
Не жах, а нудьга-нерозрада:
Бо я там покинув і неню кохану,
Покинув і батька старого,
Там всі мої рідні, крім тебе, мій пане,
Крім тебе одного та бога!

Не плакав мій батько, а тільки тремтяче
Христив на прощання рукою,
Так мати ж, як рибка, вбивалась боляче,—
Нудитиме тяжко за мною!"
То правда, мій джуро, то правдонька щира!
Ясна твоя туга, мій друже:
Якби в моїм серці зоріла ще віра,
То й я, може, плакав би дуже!

А ти, мій стерничий, слуго мій правдивий,
Скажи мені, блідий чого ти?
Невже ж пак лякають ці хвилі бурхливі,

А чи розбишацькі нальоти?
„О ні, господине! Бодай і загину,
Не страшно—й ці хвилі байдуже!
Але ж я покинув діток і дружину
І цим моє серце недуже!

Кінець твого двору стоїть наша хата,
Прощалась там жінка зо мною;
Прокинуться діти, спитають за тата,
Бездольна відкаже сльозою."
Так, так, мій стерничий! тяжке твоє горе,
Не можна покласти наруги,
А я, сміючися, полинув на море,—
Не билося серденько з туги!

Мінливі, зрадливі ті сльози жіночі,
Блисне тільки сонечко зрана,—
То й висушить сльози і вияснить очі
На іншому лоні кохана!
Не жаль мені краю, де літа потратив,
І бурі не страшні гукання,
А жаль, що нікого я там не зоставив,
Кому б перекинув зідхання!

Тепер сиротою на морі глибокім
Лечу, мов той ворон, що кряче...
Чого ж мені плакати за́ ким і по́ кім?
Як жоден за мною не плаче?
Хіба пак завиє собака слухняний,
Поки де кутка не спіткає...
Коли ж я вернуся, то рідного пана—
Навряд чи й собака пізнає!"

Риплять наші щогли і вітер григоче,
Вітрила напружились білі!
Несіть мене хвилі, несіть світ за очі,
Назад не несіть тільки, хвилі!

Ти ж, лоно безкрає, вільнесеньке море,
Розважиш нудьгу мою, знаю...
Тобі ж надобраніч, мій темрявий боре,
Добраніч, коханий мій краю!

23.

ЗУСТРІЧ.

В снігах несходимих, глибоких,
Де темні бори лише мрілись,
В тайзі, на етапнім привалі,
Вони несподівано стрілись.

Крізь млу ледве сонце шаріло,
Бурульки іскрились на хаті...
Він був у залізних кайданах,
Вона у суконнім халаті.

Покрикнули з дива сп'янілі,
Обличчя спалахнули жаром:
І всяк постеріг би одразу,
Що те палахтіння недаром.

І час і нудьга, і в'язниця
Поклали на бранців ознаки;
Проте у очах їх горіли
Й тепер поривання однакі.

Зірвалось огнистеє слово.
Сплелись переможені руки...
Була в тім нервовім стисканні
Безодня, і щастя, і муки.

Крюки аж чорніли на вітах,
Присипаних снігом, ялових.
І карканням крили розмову
Від пильних ворожих варто́вих.

А мова лилася, кипіла,
Як паводь по гатях весною,—
Про злі у розпуці пригоди,
Про скутки нерівного бою...

Почулася команда: „в дорогу!"
І впала хвилина розстання:
У неї пробилась сльозина,
У його зірвалось зітхання...

Від брязку заліза шумливо
Знялося з ялин гайвороння,
А сонце червонистим оком
Дивилось, немов би з просоння...

24.

* * *

Мов бачу тихую оселю
В якомусь світлі чарівнім:
Кахляну грубу, білу стелю,
Дубовий сволок, а на нім
Медяники і леґуміни
Та зілля всякого пучки,
У візерунки вбрані стіни,
В віконцях мутяні шибки,
Великий килим серед хати
У кармазинових квітках,
На образах блискучі шати,
З рядами перлів по кутках,
Тремку, химеристу веселку
Округ лямпади на святках...
Бабуню згорблену в креселку,
Конечне з кужелем в руках,
Любовно-лагідні години,
До всіх прихильні почуття...
Як втішен згад тії картини
І як нема їй вороття!

25.

НА СПОМИН КОТЛЯРЕВСЬКОГО.

Сто років, сто літ потонуло у млі,
Як голос твій знявся на рідній землі.

В ту пòру все нишкло, могильні хрести
Жалобою неньку вкривали;
Як з дуба рве буря пожовклі листи,
Так дух наш народній вривали:
І брязкав у путах ізганьблений труд
І гинув у рабстві наш люд!

Розпужено ґвалтом недолі орлів,
Що люд од напасників крили;
Сплюндровано славне гніздо вояків,
Розкопано навіть могили—
І скрізь, де українське серце жило,
Повіяло смерти крило.

Але на сконанні козак-січовик
Поклав на могилі бандуру,
Порадницю тиху, з якою він звик
Ділить свою думку понуру...
А вітер степòвий побіг по струні
Й озвалися згуки сумні.

Поніс буйний вітер до мазанок-хат,
До латаних стріх з очерета,
А звідтіль долинув до панських палат
Та й влучив у серце поета:
Озвалось співоче на пісню свою,
Як пташка до пташки в гаю.

Хвала тобі й слава во віки віків,
Ратáю родинного слова!
І борвій ґвалтовний його не згасив,
Ширіє укохана мова:

Бо з серця до серця голосить-луна
Свята, невмируща струна!

Повстав ратай слова, наш славний співець,
Дав струни новій тій бандурі,—
І пісня по краю з кінця у кінець
Знялась серед посвисту бурі,
Збудила другі голоси і гуртом
Зложився величний псалом.

Як сонце у надрах і моря й землі
Пробуджує твори живущі,
Так ріднее слово у рідній землі
Викликує сили немрущі;
Скриляє воно і єднає братів,—
І падають скови рабів.

Хвала й вам, братове, що світич ясний
У серці сховали в негоду:
Горить він за неньку, за люд мовчазний,
За спільну освіту й свободу...
Вперед же юна́ки! Угору наш стяг,—
Де правда, там сяйво звитяг.

26.

* * *

Кепкували з мого слова,
В рідне кидали каміння,
А воно, живуче, знова
Одягалося в проміння,
Озброялось в ясну крицю,
Окрилялось в дивні звуки
І будило, знай, орлицю—
Нашу матір—зняти руки
До синів своїх оспалих,
Що калічуться з несили,

Щоб хоч діток своїх ма́лих
Духом рабським не труїли...
І огнисте слово лине,
Пробива задублі груди,
І добро для всіх єдине—
Волю й правду—сіє всюди...

1903.

27.

ЗАСПІВ.

До перекладу Байронового „Мазепи".

(С. В. Старицькій).

Тобі. незрадная дружино,
Моя кохана і єдина,
Британця пісню голосну
Я переклав на рідну мову,
Щоб неокриленому слову
Добути силу чарівну.
Я не пестив, не клав надій,
Що барви надто молодії
І неозброєна рука
Одіб'ють слід величних думок;
Я знаю, буде мій малюнок
Убогим одслідом зразка...
То й не шукай тут чарівливих
Тих голосів привабно-милих,
Що ти б у Байрона знайшла.
Але шукай тут іно серця,
Що незупинно, чуло б'ється
На користь рідного села.
Доспіє й наш на ниві колос
І розітнеться дужчий голос
У пісні вільній та дзвінкій;
І скрізь розкотяться акорди
Неначе хвилі пишні, горді

На синій обширі людській,
Долине всюди рідне слово,
Розбурка нас і ми наново
Життям людським заживемо;
Свої розправим руки мляві
І у вінок братерній слави
Дарунки добрі вплетемо!
А поки другий красномовний
Співець, чуттям високим повний,
У рідній з'явиться краю,—
Надію буду пестувати,
В скарбницю мови буду дбати
Убогу лепту я свою!

28.

МОНОЛОГ ГАМЛЕТА.

Жити чи не жити—
Ось що стало руба. Що шляхетніш,
Чи приймати і каміння й стріли
Од лихої, навісної долі,
Чи повстати на те море туги
Й тим повстанням все скінчити разом?
Вмерти—сном заснути й більш нічого.
І сказати, що той сон одразу
Нам урве усі душевні болі,
Силу мук, що спали в нашій плоті.—
То такий кінець усім бажаний,
Що його повинні ми жадати.
Вмерти—як заснути... Може снити?
Ось в чім клопіт? Бо які сни можуть
Завітати у спанні тім мертвім,
Коли ми слабке це тіло скинем?
Ось що мусить запинити руку.
Так. Ця думка, ця непевність тільки
Нам і чинить довговічним горе.

Адже справді. хто б схотів терпіти
Цього світу утиски й зневаги,
Дужих кривди, гордих дук образи,
В погордо́ваним коханні муки,
Влад свавільства, суддів наших кривди
Та наруги, що найкращим людям
Чинять ті не́долюдки негідні,—
Хто схотів би, коли б знав напевно,
Що ножем цим їх позбутись можна?
Хто б схотів весь вік в ярмі ходити,
Нидіть тяжко під ярмом злиденним,
Якби страх чогось іще по смерті
Невідомість та́мтої країни,
Звідкіля ніхто ще не вертався,
Не збивали боязкої волі?
І радніші ми терпіть тут лихо,
Ніж порватись до країв незнаних.
Так одваги прирожденна барва
Полотніє від блідої думки;
Так завзяті й запальні заміри
З свого шляху вмить звертають на бік
І втрачають самих вчинків ймення
Перед тою гадкою... Цсс!.. тихо!..
Ось краса-Офелія... О зірко,
В молитвах своїх згадай за мене.

О Л Е Н А П Ч І Л К А

1.

ВОЛИНСЬКІ СПОГАДИ.

Волинь незабутня, країно славутня,
У пишній красі ти красуєш;
Здавен твою бачу українську вдачу,
Здавен мою душу чаруєш!

Я рідную мову, ту любу розмову,
В краях твоїх всюди вчуваю;
Те слово живуще, віки невмируще,
Я скрізь в тобі серцем вітаю.

І з словом жаданим та з людом коханим
Єднаєш ти в серці моєму
Ті спогади ясні про милі та красні
Куточки в обширі твоєму.

Єсть інші між ними, куточками тими,
Що душу мою прикували,
Що милую вроду, знайому подобу
З життям моїм тісно з'єднали.

Я іншу місцину, як любу годину,
У думці ніколи не страчу:
В воздушнім просторі, у мертвім околі,
Живе твоє серце там бачу.

У блисканні річки, в ясній, невеличкій
Обличчя ввижаються явні,

У гомоні гаю, в зеленім розмаю,
Розмови вчуваються давні.
В затишнім куточку, немов в сповиточку,
Заснули годиноньки милі,
На камені сірім, здавен обвітрілім,
Мов роки приковані цілі...

2.

ПІСНІ МИНУЛОГО.

Пророчисті тії читаю скрижалі
Народніх пісень. І надії і жалі
Свої тут народ наложив у піснях...
Лунає та мова у дрібних листах
І мертвії ті ватаги із могили
Говорять, торкаючи душу і сили...
Та речі в пустині німій гомонять,
А люди живії мовчать!..

3.

* * *

Перед блакитним морем в світлі яснім
Стоїть дівчина молода;
Між лаврів, олеандр, в гурті прекрасним
Про що хорошая гада?

Їй спом'янувся хуторець убогий
В далекій рідній стороні:
Там степ німий простягся геть розлогий,
Неначе спить у тяжкім сні.

Край хуторця самотняя криниця,
Вода тихесенько бренить;
Самотная схилилася вербиця,
Спустивши кучері, стоїть...

Дівчина кинулась, зорить довкола—
Десь близько пісня прогула!..
О, як несхожа тая баркарола
З піснями хутора була!

4.

* * *

Минула молодість!.. Мов пісня прошуміла!..
У думах смутно я схиляюся чолом—
Я чую смерть: неначе віє вже крилом
І заглядає в очі її постать біла.

Це ти, нірвано вічная, сумна, немила?..
Безсилий чую жах перед твоїм лицем.
Пожди! не поспішай з смертельним тим вінцем,
Нехай моя додолу ще не пада сила!

Нехай на любу Україну подивлюсь,—
Мій погляд промінем святим палає;
Нехай з братами ще я словом поділюсь.

Хай пісня тая ще по світу погуляє.
Нірвана десь туманом повилась...
І з мого серця пісня знову полилась.

5.

* * *

Діброва смутная вже листячко ронила,
Додолу у журбі клонилася чолом;
Зима, скрадаючись, повіяла крилом
І снігом—біллю білою—покрила.

Дібровонька тоді шумлячи, зголосила:
О зима! не лякай безрадісним кінцем,
Не покривай мене холодним тим вінцем,
Нехай моя пишає ще краса і сила.

Най гордим поглядом іще я подивлюсь,
Нехай в промінні багряниця ще палає,
Нехай востанне світлом соняшним уп'юсь.

Най пташка хоть одна ще заспіває!—
І перший сніг на вітгю розтопивсь,
Неначе слізьми гіркими поливсь.

6.

* * *

(з Лонгфельо).

Не плач, що любе щастя одлетіло,—
Його сльозами, друже, не вернуть!
Воно немов огні ті догоріло,
Тебе на мить, на мить одну зогріло—
Забудь, забудь!

Забудь про те, як щастя негаданно
Тебе своїм торкнулося крилом;
Замісто мли, холодного туману
Тобі дало весну благоуханну,
Війнуло знову світлом і теплом...

Забудь той час, коли життя сіяло
В красі з квіток і щастя і пісень
І знов, як давня мрія, красувало,
То душу знов пестило й чарувало
Річами й поглядами любими, як день.

Забудь, якими муками й журбою
Твоя тепер повита темна путь,
Якою тяжкою виплачуєш ціною
За ту хвилину щастя, взяту з бою—
Забудь, забудь!

7.

ДІВЧИНА З НЕЗНАНОГО КРАЮ.

(Веена красна).

(із Шіллера).

До пастухів в убогім долі—
Приходить з роком молодим,
Як в'ється жайворонок в полі,
Дівчина з видом чарівним.

Не в долі тім вона вродилась,
Ніхто не віда, звідки йде,
І стежки, де б вона поділась,
Ніхто з людей тих не знайде.

При їй—коханії хвилини,
У серці радість грає,
Але поважний вид дівчини
Зближатись щиро не дає.

Несе дівчина овоч, квіти,—
Що в іншім виросли краю:
В яснішім щасливішім світі
Вони знайшли красу свою.

Ясними ж, красними дарами
Всіх наділя дівчина та:
Юнак чи старець, ветхий днями,
З дарунком в хату поверта.

Та у гурті кохану пару
Дівчина духом пізнає,
Їй добира найкращу дару,
Найкращу квітку подає.

П А Н А С М И Р Н И Й

(1849—1920)

1.

ПРИВІТ М. ДРАГОМАНОВУ.

На ювілей його 30-літньої праці.

Була доба, пишали ясні мрії,
Займався світ, будив думки людей;
Чинилися славетнії події
Під надихом визвольничих ідей.
Тоді і ти з'явився, мій любий друже,
І голос твій далеко залунав:
До чесних праць ти всіх нас кликав дуже
І таланом своїм нас чарував.
Тоді і ми, юнаки молодії,
В серцях святі голубили надії.

Пролинув час, ми кріпли, ми зростали,
І з наших мрій неясних, молодих
Засяяли вкраїнські ідеали.
Мов сонце те між темних хмар густих.
Бажали ми народові свободи,
Бажали ми, щоб очі він розкрив,
І, як другі освітнії народи,
Для поступу, для правди й щастя жив.
І тут над всі, мій брате незабутній,
Здіймавсь твій стяг, лунав твій глас могутній.

Ми щиро йшли, вогнем мети загріті.
Ми ширили до неї перший шлях,
Та ці шляхи, тернинами укриті

І не блищать в позлотистих квітках,
І сталось так: пронісся грім з півночі,
Розбив у пень братерську спілку він;
Страхун утік, плюгавець сплющив очі,—
Проте ж не всі принишкли між руїн;
І ти в той час святі думки свободи
Поніс плекать у іншії народи.

І там сумним вигнанцем на чужині
Ти не забув святий свій заповіт;
Ти вівтар склав своїй старій святині,
Своїм думкам, красі минулих літ.
Повсюди ти розніс величне слово,
Своїх братів з тяжкого сну будив,
І наче бич з небес святих громово
Карав-єси завзятих ворогів.
І голос твій до нас доносивсь, друже,
І гоїв дух і серце нам недуже.

А в нас ще гірш, ще більше сутеніло,
На нівець звівсь гурт перших вояків,
І сонце те, що нам раніш хоч мріло,
Туман безчинств катовницьких покрив.
Здавалося, що в мóроці беззорім
Погас на вік думок огонь святий...
Але ж життя в пориві необорім
Зродило лиш прихильців гурт новий.
Ще вище він підняв твій стяг високий...
Ні! ти не був ніколи одинокий!

І от тепер твоя з'яснилась сила,
На честь тобі єднає всіх вона.
З усіх країн, де річ твоя дзвонила,
Хвала тобі сердечная луна.
І от в цей день, як гасне в серці лихо
Та голосніш гучить нам волі глас
І я тобі своє вітання тихо,

Мій друже, шлю у цей великий час.
Нехай твій дух, що долю взнав криваву,
Ще много літ живе нам всім на славу!

2.

* * *

Ой залетів соколонько
На чужую сторононьку.
На чужую сторононьку,
На крутую та гіроньку.
Та й заквилив соколонько
До схід сонця ранісенько...
Круті гори та долини—
Тільки луна іде-гине...
Квилить-квилить соколонько:
„Бідна моя головонька!
Де не сяду, куди гляну—
Все в нерідним. чужім краю!"

Ой заплакав козаченько
На воронім кониченьку...
„Ой коню мій вороненький,
Товаришу мій вірненький!
Де ми будем ночувати,
Хто нас буде привітати?
Куди гляну—все чужина,
Все нерідная родина".
Їдуть лісом, їдуть гаєм—
Коник ледве що ступає...
І обняли гіркі сльози
Козаченька при дорозі.

І В А Н М А Н Д Ж У Р А

(1851—1893)

1.

БУРЛАКА.

Та вже весна та вже красна,
Із стріх вода капле,
Молодому козакові
Мандрівочка пахне.

Та тепер вже молоденький
Коня не сідлає,
А цапині постоли він
На ноги взуває.

Замість списа бере косу
За шаблю—мантачку,
За керею ж одягає
Свитоньку бурлацьку.

Не питає у дівчини
Тепер він дороги,
Куди у Крим, куди на Дін,
Куди за пороги.

А питає в молодої
Німецької хати,
Де б то стати, заробити
Собі хоч на лати.

1891.

2.

С Т Е П.

Гей ти, степ широколанний,
Мій килиме сріблотканий!
Розпростерся ти широко,
Що не скине й орле око
Твоє займище безкрає!

Гей, повідай ти, мій раю,
Де краса твоя розкішна.—
Сива тирса срібно-пишна,
Що коневі колись крила
Круті ребра й гомоніла,
Мов та хвиля в синім морі,
З буйним вітром на просторі?

Та повідай ще, де славні,
Наддніпрянські твої плавні.
Те таємне, несходиме
Царство звіря незміриме,
Твій Великий Луг—розділля,
Предковічнее привілля,
Що у йому усіх нетрів
Не сходили тури й вепрі?

А гайки де чарівнії,
Що річки твої бистрії,
Мов віночки закрашали
Та дівчаток спокушали
Холодком своїм темненьким
На розмову із миленьким?

А зимовники-одинці,
Що ховались од ординців
У балках твоїх пригожих,
Де чумаченьки захожі

З України прилучали,
Одпочин собі держали?

Та де й саме те чумацтво?
А де й славнее те братство,
Що за матір шаблю мало,
Спис за батька почитало,
А рушницю за дружину,
Та своїй не знало впину
Вольній воленьці? І хану
Та ледачому султану
У гаремові заспати
Не давало, пане брате?!

Степ мовчить, нема одвіту...
Мов козак той недобитий,
Він од рани знемагає.
А над ним вгорі кружляє
Крюк поганий та крюкоче,
Мов добити криком хоче:
„Вже тобі не животіти,—
Розтеклися твої діти,
Що пишалися тобою!"...

3.

* * *

(На зразок з Я. Полонського).

Я світло погасив, дрімаю в самотині,
Аж чую в хату ось поналітали
Сумні, таємні як мара, нічні тіні
І в головах у мене поставали.

І чути, як вони таємно шепотіли:
Хай засне він, душею хай скориться!..
А чи давно його ми щастеві раділи?
Нехай же добрий сон йому присниться.

Бідаха вже заснув. Глядіть, як він кохає...
То мила любо думку його буде,—
А завтра він цього нічого не згадає,
А то й з прокльоном згадувати буде.

Погляньте, як при нас ввісні він молодіє.
Як може він ще вірити й любити,
А завтра бідний гірш він постаріє
І піде як допреж цього терпіти.

А ми? Ми ранком подзмось, укриті снами
Та мріями людськими всього світу,
І щастя мрія теж полине з нами,—
Зів'ялий квіт колишнього розцвіту.

1891.

4.

ДО ТОВАРИША.

Не хрещатим барвіночком,
Не запашним василечком
Життя наше процвіло;
Лихе горе та бідонька,
Мов гірка та лебідонька,
Його змалку проросло.

Первоцвіт наш зморожений,
Лихоліттям зубожений
Не розцвівся та й опав.
А надію зцілюючу,
В людей віру живущую
В степу вихор розмахав.

Ми нічого путящого,
За те, може, й ледащого
В спадки дітям не дамо,
І живі ще забутії,
Їх докором окутії,
Так без сліду й помремо.

І тепер ось даремнеє
Життя наше нікчемнеє
Собі марно доскліва,
Мов огоник при дороженці
На попаснім обложенці,
Де забутий дотліва.

5.

БУРЛАКА.

Бреде бурлак степом рано,
Наопашці свита;
Його шапка стара, драна
Набакир ізбита.

Бреде бурлак, поспішає
В заброди до моря
Та співає—степ лунає,—
Нема йому й горя.

Нащо мені, каже, доля
Готова із неба?
Все добуде своя воля,
Чого мені треба.

Нащо мені те багатство,
Червінці, дукати?
Вміє славнеє бурлацтво
Без них панувати.

Нащо мені і оселя,
Дружинонька мила?
Привіта мене і скеля,
Пораде могила.

Ой скажи ти, стародавня
Козацькая нене,

Кому жити ще так славно
У світі за мене?

Вітрець тихо росу ранню
З травиці здіймає,
Бурлаковому ж питанню
Одвіту немає.

1887.

6.

ВЕСНА.

Іде весна одрадісна,
Зелений шум встає;
Чого ж мені не радісно
І серденько болить моє?

Болить воно утленькеє,
Не радує весна його:
Ні сонечко тепленькеє,
Ні квіточка, краса всього.

Воно немов жалкується
І ремствує на жизнь нову,
Що скрізь навкруги чується,
Розбуджує всю тварь живу.

Розбуджує буйнесенька
Вона увесь засклілий мир,
І пісня голоснесенька
Злила усе і вздовж і вшир.

Навдаку тільки силонці
Та серденько моє збудить;
Воно немов в могилонці
Давно уже нечуло спить.

Була й йому утішная
Весна колись за давніх літ;
Тепер—зима ж довічняя
Весні тії ізгиб і слід.

7.

СТАРЕЦЬ.

Знову я в своє село звернувся,
По-старому все в убогому селі,
Наче й рік тому ще не минувся,
Як помандрував я з рідної сем'ї.

Та ж он церковця, немов в віночку,
Між тополями старенька майорить,
Де я плакав часто у куточку,
Як було на серці дуже накипить.

Вітряки все ті ж он край дороги,
Стежечки з села утоптані до них,
Ті ж гробки і ті ж хрести убогі...
Ні, між ними єсть багато і нових!

Он до річки збігли огороди,
Знакомиті верби обкрай їх шумлять...
І до мене, мов у дітські годи
„Будь здоров, козаче!“ гомонять.

Ось іду уже я слободою,
Все така ж вона, як і тоді була;
Чом же очі криються сльозою
І душа моя неначе ожила?

Підійшов я до свого подім'я—
Щось гірке ізнов у серце уп'ялось;
Теж воно і та ж на їм будівля
Та нерідне вже над ним носилось щось.

Вже чужі його опанували,
Поміж ними рідного мені нема...
І вони мене не привітали,
Бо сирітство їм моє тяжке—дарма.

Уразило душу те небогу
Понавкруги ж мов шептало все мені:
„Геть тікай отцевського порогу,
Ти чужий тепер у рідній стороні."

Не схотів я людям набиватись,
Ніч проплакав на рідненьких могилках
Та й пішов з тих пір поневірятись
Цілий вік я старцем по чужих краях.

1887.

8.

ДЕКОМУ.

Ви хвалитесь гордо: колись Україна
Своїм господарством розкішно жила;
Що волі й братерства кохана дитина—
У славі всесвітній вона ізросла.

Даремна балачка! Її господарство
В безодні кешені гетьманів текло,
А темне її, хоч і жваве, лицарство
Користі народній душі не дало.

Братерство ж славетне похило клонилось
Старшинській силенно важкій булаві,
Або поза Уманню десь собі крилось
В бездольній у прах січовій голові.

А воля святая? Мов в'язень конала
У турка, у ляха, о боже, в своїх,
І вік пристановища вбога не мала,
Щоб діток як люди навчати малих.

А слава? То захистом волі прикрита
Хижацька грабіжка, пожежа війни,
Сльозами та кров'ю вона перелита...
Стрямітесь, хвалітесь—нікчемні сини!

1886.

9.

РОЗКІШ-ДОЛЯ.

Палке небо, жовтувата
Недвижима пилюга,
Млява спека й тьмануватá,
Де не глянеш, скрізь югá.

Жайворінка десь високо,
По обніжках ховрашки.
Дрік та муха, а із боку—
Гук незримої машки.

Вбога царина змарніла,
Сіножаті—пожари,
Череда от зачуміла
Бреде безбаш по горі.

По підгір'ю ж геть—он пишно
Скрізь біліє солонець...
Ех, життя твоє розкішне,
Мирозданія вінець!

10.

СІЯЛЬНИК.

Ось сіяльник вийшов ріллю обсівати
І вітер мав скрізь той посів розмахати.
Яке де упало зерно при дорозі,
То скоро унівець стоптали прохожі
Або і без того воно запропало,
Бо птаство голодне його подзьобало.
Яке ж на каміння—зійшло мов і гарно,
Та скоро безщасне ізгинуло марно:
Воно бо не мало міцного коріння,
І сонце спалило слабеє рослиння.
Яке ж серед терну лягло поз межею,

Змарніло, забите і це гущинею;
Хоч сонце та дощик його й живили.
Не мало за нею зрости воно сили.
І тільки оте у пригоді і стало,
Которе на добру ріллю ось упало,—
Зійшло бо й поспіло угору зело
І ратаю плоду у стократ дало.
Хто має бо вуха і річі не чує,—
Нехай оцю притчу здаля хоч почує!

1889.

11.

С О Н.

Уві сні до мене гречкосій прорік:
„Чи мені на тебе працювати вік?
Походи по спеці ось за плугом сам,
Я ж рукам трудовим одпочинок дам."

А кравець нікчемний і собі за ним:
„Пропадай ти, каже, із шитвом своїм!"
Далі й майстер струмент в торбу ісклада:
„Хай тобі з майстерством—здоров'я шкода!"

Розпалилась люто душенька моя;
Усіма забутий, гірко плакав я,
Голий та голодний, пустирем блукав,
Бога, небо, землю, долю проклинав.

Коли оце гляну... Певно, а чи ні?
Сонечко ясненьке грає у вікні,
Усюдою праця, мов неначе рій:
Он мені волоче ниву гречкосій;

Там кравець у голку нитку задіва,
Паштригує хутко, весело співа;
Далі майстернії до роботи йдуть
І заводи гулко як щодня гудуть.

З радощів я плакав і сміявсь ураз,
Бавлячись в перинах у той ранній час,
І веселі мрії промінем ясним,
Розігнали сон мій, мов ледачий дим.

1887.

12.

НЕЧЕСНА.

Мов билинонька в полі зів'яла,
Сиротиною ти ізросла;
Тебе лишенько рано спіткало
І недоля лиха повила.

Не зазнала ти змалку поради,
Ані ласки од гордих людей,
І ні оден тебе із громади
Не спасав од лукавих речей.

І зросла ти, навчалась роботи,
Та роботи ніхто не давав...
Не журися, небого... Чого ти?
За красу б тебе всяк поєднав...

Так сама ти того все цуралась,
Проклинаючи долю гірку,
Тобі чесно прожити бажалось,—
Та судилось не те на віку!

Несподівано ти „проступила",
Проступа вас багато таких—
І громада тебе осудила,
Підняла мов ледащо на сміх.

І регочеться, пальцями тиче,
Головою на тебе кива,
А до себе ніхто не покличе,
Не спитає: „А чим ти жива?"

Чи ти ласкою маєш угрітий
Під негоду спокійний куток?
Чи ти їла слізьми неполитий
А хоч раз того хліба шматок?"

Замовчіте ж ви, пишнії, ситі,
Гордовитії, власні землі!
Бо єсть божая правда на світі,—
Та розсудить і вас і її.

13.

Л Е Л І Ї.

У пишних палатах якогось магната
Розкішні лелії цвіли.
Їх люди здалека, де вихор та спека,
На втіху собі завезли.

Любують їх очі веселі дівочі,
А часом і хмурий магнат
На їх як погляне, нудьга ураз тане
І пруг на чолі вже не знать.

Отак вони пишні, усякому втішні,
Мир в серце людське подають;
А люди не знають і гадки не мають,
Як сльози вночі вони ллють.

Чого ж то їм шкода? Аджеж і урода,
І розкіш, і шана їм є...
Не люба їм шана у гордого пана—
Їм краще убоге своє.

Їм кращі у бідній країні їх рідній
За панську ту ласку здались
І спека пекуча, і вихор летючий,
Що їх опаляли колись.

Так ти, моя крале, з далекого краю,
Неначе лелії мої...
Здається й на волі, у шані та холі,
Та все ж бо не в рідним краї.

Твій погляд ясненький, твій сміх веселенький
Та щирая ласка твоя
Усіх нас єднають, усіх нас вітають.
Як тихая з неба зоря.

Поглянеш із боку (нехай бо нівроку!)
Та й скажеш: „Життя тобі рай!"
А все ж твоя втіха—поплакати стиха,
Згадавши веселий свій край!

14.

СТАРОСВІТСЬКА МОЛИТВА.

„Господи, віку, просю тебе, ти
Панові нашому не вкороти!
Хай поживає у світі довгенько..."
Молиться щиро бабуся старенька.
Чує те пан і бабусю пита:
„Чом та за мене молитва свята?"
„Тим, що за вашого діда я мала
Шестеро ярок,—бабуся сказала,—
Двох він до себе на двірню забрав,
„Буде із тебе й четвірка!" сказав.
Батенько ваші. осівшися, пару
Другу забрали у панську отару...
Ви ось хазяйство до рук прийняли
Скоро і п'яту у двір зайняли...
Дай же вам, господи, вік довголітній
Щоб не заняв ваш синок і послідній..."

1887.

15.

НЕ ЗГАСЛА ЛЮБОВ.

Коли твою душу нудьга наполяже,
І ти прошукаєш утіхи дарма.
Нехай вона з серця ніколи не каже,
Що ніби й утіхи ніде вже нема.

Бо скрізь вона є й не загине до віку,—
Та сам ти її на ту пору не стрів
Лиш тим, що замислив рахубу велику,
І рій тебе думок від неї завів.

Коли твоє серце любить перестане.
І зрадою тяжко укрите нераз,—
На нього ти, брате, жаліючись, рано
Не думай, що й світ вже любови погас.

Бо ще та цілюща любов не згасала
І поки світ сонця не згасне вона;
Тобі ж її щирої знать не впадалось,
А вік іздавалась без неї мана.

ПРИМІТКИ

1. **Леонід Глібов.** Народився 2і лютого 1827 року [1] в с. Родзянках, Хорольського повіту на Полтавщині. Батько його—кременчуцький міщанин Іван Назарович Гліб—був управителем Родзянківського маєтку. Дитячі роки поета минали, як висловлюється один із його біографів, „за щасливих обставин та в сприятливім оточенні." Про виховання його подбали Родзянки: до Полтавської гімназії його прийнято на прохання Порфіра Родзянка, що в його маєтку, в х. Горбах, Глібови на той час жили. В цьому проханні Л. Глібов названий вихованцем [2] П. Родзянка і купецьким сином. М. Бужинський, що видрукував ті матеріяли („Україна" 1927, I-II, стор. 162-164), робить догадку, що батько поета вписався до купецтва, аби мати право учити сина в гімназії.

В Полтавській гімназії Л. Глібов пробув з 1840 по 1847 р. Курса не скінчив (через хворобу) і вийшов 20 серпня 1847, не маючи навіть свідоцтва за шість кляс („к переводу в VII класс не удостоен").

Р. 1849 вступив до Ніженського (юридичного тоді) ліцею кн. Безбородка, де пробув з перервами 6 років, закінчивши курс по весні 1855 р. Підчас перебування свого в Ліцеї одружився він із першою дружиною своєю П. Ф. Бордоносовою, дочкою Ніженського протоієрея [3].

---

[1] Цю дату встановлює Б. М. Шевелів—„Л. Глібов, як громадський діяч і письменник". Див: Л. Глібов, Твори, в-во „Сяйво" К. 1927.

[2] Про справжнє відношення Глібова до Родзянок дозволяє догадуватись лист П. Куліша до О. Барвінського з 9/21. V. 1869, що називає його „сином богатого пана".

[3] Про неї див. К-ий. До життєпису Куліша, „Черв. Шл." 1924, № 8-9.

Писати почав ще в гімназії р. 1841 спочатку по-російськи (перші українські твори стосуються до 1853 р.). Р. 1847 його російські вірші, числом 50, випущено в Полтаві окремою книжечкою під назвою „Стихотворения Леонида Глебова." Здебільшого це наслідування популярних російських поетів—Пушкіна. Лермонтова, Кольцова (особливо невдатні), позначені легкістю віршу, але без виразної індивідуальної печатки. Нині їх передруковано в збірнику творів Глібова під ред. І. Капустянського та М. Плевако (ДВУ 1927. Харків).

1 вересня 1856 Глібова призначено у Чорний Острів (містечко на кол. Проскурівщині) учителем дворянської повітової школи. а рівно через два роки переведено молодшим учителем географії в Чернігівську гімназію.

В Чернігові Глібов виступив як редактор-видавець „Черниговского Листка", тижневика, що виходив (правда, не дуже регулярно) в 1861-1863 рр.[1]

З початком реакції р. 1863, коли українська Чернігівська громада попала під удар місцевої адміністрації, Глібов, в зв'язку з справою лікаря Носа та землеміра Андрущенка, був звільнений з учительської посади—1 жовтня 1863. Не вважаючи на те, що слідча в справі Носа та Андрущенка комісія не притягла його навіть до слідства, Глібова взято під догляд поліції, що тривав над ним до р. 1868.

Тільки в 1865 р. Глібов дістав посаду в губерніяльному статист. комітеті і знов переїхав до Чернігова з Ніжена, де жив у тестя. Р. 1867 його призначено управителем земської друкарні—служба, на якій він оставався до смерти, не зважаючи навіть на свою пізнішу сліпоту.

Літературна діяльність Глібова оживилася в кінці 80-х та на початку 90-х рр., коли його вірші та байки почали друкуватися в галицьких виданнях (дитячий журнал „Дзвінок").

Умер Л. І. Глібов 29 жовтня 1893 р.

Література про нього порівнюючи велика, але дотикається, головне, його продукції як байкаря. Про нього, як про поета-

[1] Про „Чернигов. Лист." є спеціяльна стаття Шевелева—див. „Чернігів і північне Лівобережжя" К. 1928, стор. 443-462.

лірика, немає нічого, крім побіжних зауважень у загальних курсах укр. літератури.

З біографічних писань та літературних матеріялів укажемо: 1) К. Е. Троцина Л. И. Глебов—Див.: Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородко 1881; 2) М. Загирня и Б. Гринченко, Л. И. Глебов, Черн. 1900; 3) В. Білий, Глібов та III отделеніе—„Зоря" 1925, ч. 7; 4) Михайло Возняк, З життя Чернігівської громади 1861-1863 рр.—„Україна" 1927, VI, стор. 114-118; 5) Борис Шевелів, Поезії Глібова в перекладі на рос. мову—„Україна" 1927, VI, стор. 124-126; 6) Б. Шевелів, Забуті вірші поета Л. Глібова—Зап. Ніженського І. Н. О., кн. VI, 1926.

Із видань Глібова найповніше і найґрунтовніше—в серії „Бібліотека укр. класиків" ДВУ., за редакцією Ів. Капустянського та М. Плевако (т.т. I-II, X. 1927).

Пояснення. П і с н я („Летить голуб понад полем"). Російський переклад п'єси належить М. В. Гербелеві („Поезія Славян" Спб. 1871; передрукований в „Очерках укр. литературы XIX ст." Петрова і при статті Б. М. Шевелева — „Україна" 1927, VI, стор. 124-126.

В е ч і р. М. А. Плевако указує паралельне розроблення теми в російській поезії Глібова „Вечер" („Ты помнишь ли тот вечер"—Твори, вид. ДВУ, т. II, стор. 130-131).

Ж у р б а—найпопулярніша з поезій Глібова. Покладена на ноти в 2-ій половині XIX в. Навіяна краєвидом М. Седнева на Чернігівщині та Седневської садиби Лизогубів.

N o c t u r n o. Соф. Ф. Русова, в дівоцтві Ліндфорс—в 90-х рр. належала до Чернігівської громади. Її мемуари в збірнику „За сто літ", кн. II та III.

У с т е п у. Олександер Амфіянович Тищинський (1835-1896) один із найдіяльніших Чернігівських громадян і найбільший приятель старечих літ Глібова. Він піклувався поетом і з його голосу записував передсмертні його байки. Некролог його (і портрет) у „Зорі" за 1896 р. Із згадок про нього—див. М. М. Грінченко—в зб. „Чернігів і північне Лівобережжя."—Як здогадується М. А. Плевако, вірш має на увазі товариське життя Чернігівської громади 1860-х рр.

2. **Петро Кузьменко** (К о с м е н к о). Син дяка з м. Понорниці, Кролевецького повіту, народився року 1831, вчився у Чернігівській духовній семінарії. Через якісь несприятливі умови мусів перервати свою шкільну освіту і йти на село дякувати; дослужився там дияконського сану, тоді ж трохи і вчителював; згодом кінчає семінарію (1859) і знов дякує. Був двічі одружений, дістав за другою жінкою на х. Потьотківському щось із 300 десятин землі, розстригся і цілком віддався справам господарчим. За переказами родичів умер року 1874 (Конiський і Грінченко дату смерти кладуть на 1867 р.).

Спочатку виступив, як етнограф, пізніше—як поет і прозаїк. Друкував свої твори в „Черн. Губ. Ведомостях", „Основі", „Черн. Листку". З етнографічних праць відомі його записи фолкльорних матеріялів на Чернігівщині: „Сила родительського прокляття (Ч. Г. В., 1854, № 2), „Суеверия и предразсудки, собранные в м. Понорнице, Кролев. у." (Ч. Г. В., 1854. № 17), „Очерк м. Понорницы" (Ч. Г. В., 1857, № 3-4), а також ряд приказок і кількадесять народніх українських пісень. Дещо з цих записів узяли до своїх фолкльорних збірників Б. Грінченко і Рудченко.

Перші поетичні спроби з'явилися р. 1859 у „Черн. Губ. Ведомостях". Року 1860 П. Куліш у „Хаті", під спільною передмовою „Первоцвіт Щоголева і Кузьменка", вмістив шість його ліричних поезій: „Кохання", „Три дороги", „Не женись", „Дарма", „До вірної дівчини", „До дітей". Року 1861 в „Основі" подибуємо легенду „Погане поле" і вірш „Журба". В цілому поетичний набуток невеликий,—за обрахунком Б. Грінченка складається він, разом з варіянтами, з 16 поезій.

Кузьменко писав ще й сатиричні твори. У березні 1867 р. склав російською мовою з додатком 18 українських та російських пісень сатиричну поему „Горбилиаду", спрямовану проти Панаса Марковича, етнографа, що близько зійшовся з дружиною Миколи Загорського, Кузьменкового родича по жінці, якого прозивали „Горбилем",—звідси і назва „Горбилиада". Згадку про цю поему, не розкриваючи імен, подав Б. Грінченко; текст поеми не опублікований; можливо, вона загинула назавжди.

Ще гірша доля спіткала інші Кузьменкові сатиричні твори, вони збереглися лише в переказах на його батьківщині, з них увагу звертає поема „Парнас", що висміювала місцеве вели копанство.

У серпні року 1861 Кузьменко виступає в „Основі" з невеликою повістю „Не так ждалося, да так склалося". Твір цей викликав похвальну оцінку Кулішеву—„О повести г. Кузьменка", („Основа", 1861, IX) і був кілька раз перевиданий. Тоді ж у серпні року 1861 в „Черн. Листку" з'явився його нарис „Сварливая жена" і допис про вшанування Шевченкової пам'яті в Понорниці.

Біографія Кузьменкова зовсім нерозроблена, творчість його не зібрана, оцінки не дано. Цінні біографічні замітки свого часу опублікував О. Кониський—„Ватра", Стрий, 1887, ст. 114-115; невелику розвідку про нього написав Б. Грінченко — „Петро Кузьменко", Х., 1908, ст. 15, (відб. з зб. Харківського іст.-філол. т-ва, т. XVIII).

Нові біографічні дані для цієї замітки взято з ласкаво переданих листів та споминів про П. Кузьменка К. П. Токарського (тепер уже покійного) та В. П. Токарського.

В. Покальчук.

Пояснення. Погане поле (легенда). Надруковане в „Основі" 1861, II, ст. 41-44 з присвятою Івану Васильевичу Барану і приміткою: „Поганим полем і тепер зоветься одно урочище на гряниці Ніженського і Козелецького повіту (Черн. губ.). Там і записана отся давня стародавня легенда".

3. Василь Кулик. Джерелом наших відомостей про Кулика є „біографічний обрис" у „Правді" за 1874 р. (XI, стор. 456-464 XII, ст. 506-515), написаний широко і жваво, але без точного датування.

Рік народження поета—невідомий. Упорядчики хрестоматії „Вік", а за ними О. Коваленко в „Укр. Музі" покладають дату народження на початок 30-х рр.,—але з однаковим правом можна покласти її і на кінець і навіть на середину 20-х рр. На зразок того, оскільки невиразні вказівки єдиного біографа Куликового,

наведемо приклад. Університетське перебування поета віднесено на ті часи, коли „доживали віку Квітка і Гулак, визначалися (в Харкові) Костомаров і Метлинський". Означення, це примушує дослідника розвести руками,—бо Квітка доживав віку на початку 40-х рр., а Гулак в 60-х; Костомаров подався з Харкова в 1844 р., а Метлинський в 1849.

Батько Кулика—дідич, з козацького роду, що наприкінці XVIII в. здобув собі дворянство.

Учився майбутній поет у Полтавській гімназії і потім—на медичному факультеті Харківського університета. Курса не добув, з огляду на смерть батька і потребу рятувати добробут родини. Зайнявшись хемією та фармакологією, Кулик витримав провізорський іспит і заорендував аптеку в м. Валках на Харківщині, де й прожив 5—6 літ. Потім, по слову біографа, його потягло на південь, такий принадний його поетичній вдачі своєю історичною минувшиною та побутовим кольоритом. Скільки часу мандрував Кулик по Таврії та Херсонщині—не відомо, але р. 1860—1861 він був уже в Полтаві, належачи до невеликої громадки, що збиралася довкола Д. П. Пільчикова. Підчас Кулішевого перебування в Полтаві Кулик був одним із розпорядчиків громадського обіду. Тоді ж нав'язав він свої зносини з „Основою", де друкував свої поезії та дописи. В умовах громадської реакції по 1863 р., непрактичний, підбитий смертю дружини, він „не жив, а тільки перебивався" і, надірвавши свої фізичні сили, умер на сухоти, як свідчить В. Торчин, в останніх днях 1870 р. Із пам'яті сучасників образ В. Кулика випав досить скоро. В листі до О. Барвінського з 9/21. V. 1869 Куліш уважає його небіжчиком; а проф. М. І. Петров, що писав свої начерки на початку 80-х рр., відносить його смерть до р. 1874.

Творчість Кулика в літературі оцінюється звичайно, як продовження чи то „перелицьовування", як писав Куліш, Шевченка. До poëtae minores відносить його В. Торчин; тільки трохи підносився він над рівнем „посредственностей", що наслідували Шевченка, і на думку М. І. Петрова („Очерки", ст. 373).

Поезії Куликові перевидано р. 1894 у Львові.

Пояснення. На смерть Шевченка—перші вісім рядків віршу надруковані за статтею В. Торчина. В „Основі" вони надруковані так:

Поховали... Україна,
Загадавшись, плаче;
Поховали дух великий
І серце гаряче,
Кобзаря свого втеряла
Вдова Україна,—
Поховала бідна мати
Найкращого сина.

Див. „Основа" 1861, VI, стор. 17—18.

4. **Микола Вербицький-Антіох.** Народився 1 лютого 1843 року в Чернігові, в сім'ї урядовця - дворянина, учився в Чернігівській гімназії; року 1861 вписався до Петербурзького університету, але під час розрухів змушений був його залишити, тоді перейшов до університету Київського. По закінченні його викладав у середніх школах словесність, спочатку в Полтавській гімназії, згодом у Чернігові, звідти спроваджений був на заслання в Рязань, де також учителював у гімназії; після Рязані був учителем в Орлі; навідувався й до Петербургу, але це, як сам він зазначив р. 1878 в листі до Я. Полонського, бувало рідко й мало для нього значіння „экстраординарного пряника за благонравие и послушание". Повернувся на Україну лише через 30 років, зовсім уже хворий.

Перебування в Чернігові, Петербурзі, Києві дало йому змогу спізнатися з відомими тогочасними українськими письменниками й діячами—Л. Глібовим, П. Кулішем, Оп. Марковичем, В. Білозерським, В. Забілою, В. Антоновичем, Т. Рильським й інш., з двома останніми увійшов до Київської „Старої Громади".

В шкільній роботі був близький молоді, яка звірялась йому в своїх симпатіях та антипатіях, сторонився сухої схоластики, що панувала тоді між освітниками, яких характеризував він, як „таможенных надсмотрщиков мысли и знания, высоко держащих знамя мракобесия" (з листа до Я. Полонського); виявив себе, як досвідчений педагог; був учителем М. Заньковецької та Л. Андреєва.

В літературі виступив, як поет ліричний, вірші почавши писати ще за гімназіяльних часів під впливом Шевченка, Полонського та під керівництвом Л. Глібова. Перші твори з'явились р. 1862 в „Основі" та „Чернигов. Листку"; підписані вони псевдонімом Миколайчик Білокопитий або Черніговець Миколайчик Білокопитий. В „Основі" видруковано поезії: „Горювання", „Додому", „Паняночці", „Ой квіточок під росою...", „Веснянка"' „На-спомин" (П. Пл. Чубинському) та оповідання з народніх уст: „Заклад", у „Черн. Листку", поезію „Ось вийди послухай..." Був співробітником Гайдебурівської „Недели" та „Охотн. Журнала". Повернувшися із заслання, дещо з свого основ'янського набутку вже під прізвищем Вербицький вмістив у декляматорі „Розвага", там же видрукував поезію „Невольник" і „Плач Ярославни". Року 1905 озвався в херсонському альманасі „З потоку життя" поезією—з циклю „Carmina senectutis". Як поет друку вався ще й в „Літ.-Наук. Вісн."

Письменницький доробок М. Вербицького не весь опублікований, не зібраний і не вивчений. Про М. Вербицького писали дуже мало. Деякі біографічні дані про цього поета подають: М. Вороний—„Укр. хата", 1909, ст. 509—512 (некролог), проф. С. Венгеров—„Критико-биограф. словарь русских писателей..." П., 1915, т. I, ст. 122; та І. Г. Рашевський—„Киев. Старина" 1905, II, стор. 140—145 (передрук з журналу „Псов. и руж. охота"); чимало інтересного з погляду біографічного подає лист М. Вербицького до Я. Полонського, писаний в Рязані р. 1878, переховується він у рукописному відділі Пушкінського Дому в Ленінграді (шифр: II. 962. LXIX б. 5).

Помер М. Вербицький 27 листопада 1909 р. в Чернігові.

В. Покальчук.

5. Володимир Олександрів (Александров). Син священика Степана Александрова—автора віршованого оповідання „Вовкулака", одного з представників „котляревщини". Народ. у слободі Бугаївці, Ізюмського повіту, 20 червня 1825 р. Учився у Куп'янській духовній школі, Харківському духовному колегіумі (семінарії) та на медичному факультеті Харківського уні-

верситету. Призначений у Варшаву військовим лікарем, зложив іспита на доктора медицини, а р. 1859 перебрався на Україну. Служив у Чугуєві, Харкові, Керчі, Полтаві і р. 1888, бувши дивізійним уже лікарем, подався на пенсію. Умер у Харкові 29 грудня 1893 року.

Писати по-українськи почав ще в колегіумі і тоді ж передав свої твори Корсунові для II-го випуску „Снопа", що так і не з'явився друком.

В. Олександрову належать оперетти „За Немань іду" (1872) та „Не ходи Грицю на вечорниці" (1873 р.), переклади з Лермонтова, Міцкєвіча та інших поетів („Малоруські співанки", X. 1889). Його переклад з Гайне „Я бачив, як вітер березку зломив" набув великої популярности, як романс. Чимало й уважно перекладав Олександрів з Біблії, зіставляючи старі й нові тексти, вивчивши навіть давнє-єврейську мову. Його переклади з „Псалтиря" зложили невеличку збірку „Тихомовні співи на старі мотиви" (Хар. 1883).

Друкував свої твори в „Основі", „Зорі" та по збірниках які сам упорядкував.

Як організатор альманахів, найбільше відомий своєю „Складкою". Перша „Складка", зложена р. 1886, вийшла р. 1887 друга, упорядкована р. 1888 і дуже пошарпана в цензурі, з'явилась р. 1892.

Крім ліричних поезій, випробовував себе і в інших жанрах, писав драми („Правдиве кохання"), байки („Звіряча рада"), епічні поезії („Легенда про ченця"), тощо.

Біографічні замітки про Олександрова можна знайти в „Зорі" та по інших часописах, з р. 1894 починаючи. Р. 1896 під редакцією К. Білиловського вийшов присвячений пам'яті Олександрова третій збірник „Складка", де уміщено автобіографію поета і спогади Білиловського.

Цінні бібліографічні вказівки дає стаття М. Возняка—„Автобіогр. знадібки до характеристики В. Александрова" („Україна", 1928, кн. IV).

Поетична спадщина В. Олександрова не зібрана і не вся ще опублікована.

В. Покальчук.

6. Олександер Кониський. Народився 6 серпня 1836 року в х. Переходовці, Ніженського повіту і походив з дрібної Ніженської шляхти. Про свій рід писав у Зап. Н. Т. ім. Шевченка („До родоводу Кониських", том XVI). Учився в Ніженській приходській школі, потім у Чернігівській гімназії. „Спроба закінчити освіту в Ніженській дворянській школі та ліцеї скінчилося невдатно". Р. 1854 вступив на урядову службу в Прилуці, а звідти перейшов до Полтави, де попав у сильну „просвітно-поступову течію з національною закраскою." Особливий вплив на нього мав Пільчиков (змальований потім у повісті „Юрій Горовенко" під найменням Д. Пучки; порівн. також згадку про Пільчикова в „Зорі" 1894, ст. 92). У Полтаві Кониський заходився працювати над своєю освітою; почав дописувати до російських газет; містив українську поезію та прозу в „Основі", „Черниговском Листке", Львівському „Слові" та „Галичанині"; брав участь в організації недільних шкіл, для яких випустив українською мовою „Прописі" (1862) та „Арихметику або Щотницю" (1863). На початку 1863 р. Кониського вислано у Вологду, а потім у Тотьму; з огляду на захитане здоров'я йому пощастило добитися дозволу жити у Вороніжі, Бобринці і нарешті Катеринославі. Року 1872 оселившися в Київі, Кониський носиться з плянами українського видавництва, бере участь у газеті „Киевский Телеграф", складає плян історично-літературної хрестоматії. В 1873 р. разом з Пільчиковим бере участь в організації Львівського Наукового Товариства, переправляючи за кордон досить великі суми, які пішли на купівлю друкарні. Р. 1881 в журналі „Семья и школа" він підіймає питання про українську мову в первісному навчанні і тоді ж випускає альманах „Луна" (1881). Реакція 1880-х рр. підкосила багато замірів Кониського. Р. 1885 йому загрожувало нове заслання під закидом українського ірендентизма. Все це звертає всю увагу Кониського на Галичину. Разом з Антоновичем він стає прихильником угоди з поляками, намагаючись вибороти як найбільше простору для українського громадського та культурного життя і для скріплення цієї позиції відновляє р. 1888 журнал „Правду". Невдача угоди, як політично-громадського кроку, знову

звернула увагу Конїського на суто-культурні справи. Він обстоює реформу Тов. ім. Шевченка на наукову організацію і друкує в її Записках свою велику біографію Шевченка, яку випускає потім у Львові двома томами (1898, 1901). Взагалі „щодо довгости та інтензивности участи Конїського в Галицькому житті" його можна поставити зараз же після Драгоманова. Умер Конїський на запалення легенів 29 листопаду 1900 р.

Літературна спадщина К. дуже велика. Перше місце в ній посідають повісті: „Юрій Горовенко" (1885 вийшов у Руською-українській бібліотеці; 2 вид. „Сяйво" К. 1928, з докладною статтею П. К. Волинського), „В гостях добре, а дома ліпше", „Семен Жук та його родичі". Мало знані в російській Україні, ці повісті мали велике значіння для розвою белетристики в Галичині. На думку М. С. Грушевського, в Галичині 60-80 рр. Конїський був „чи не найважнішим із українських письменників".

Чимало важила в свій час і критична та історично-літературна робота Конїського. Варт відзначити його статті про „Хмари" Нечуя Левицького („Правда" 1875), про „Твори" Ієремії Галки („Правда" 1876) Відчити з історії українсько-руського письменства у „Світі" (1881, ч. 1, 2, 8, 10; 1882, ч. 14), рецензію на книгу Петрова („Зоря" 1884) та „Біографічні нариси" у „Ватрі" (1887). Все це завершається великою двохтомовою біографією Шевченка, що в полекшеному вигляді одночасно вийшла і по-російськи (Од. 1898).

Як поет, Конїський виступив уперше в „Черн. Губ. Ведомостях" за 1858 р. В 1861 р. на сторінках „Основи" (в статті про проводи труни Шевченкової на Україну), видрукувано його вірш на похорон Шевченка, що здобув собі популярність і покладений був на музику. Починаючи з 60-х рр. поезії Конїського друкувалися у „Правді", „Зорі" та по альманахах. Частину їх автор зібрав і випустив невеличкою книжечкою „Порвані струни", стор. (56+2) у Житомирі р. 1886, під псевдонімом Яковенка. (Взагалі поезії свої Конїський підписував, як і більшість своїх речей, псевдонімами: Перебендя О., Верниволя Ф., Сирота, К. О. Я, Сирота з України, Полтавець, Яковенко, тощо). Критичної літератури про Конїського, як поета, нема ні-

якої; статті, що починають тепер потрохи про Конисського з'являтися торкаються здебільшого його, як одного з виразників укр. громадської думки.

З біограф. матеріялів про Конисського згадаєм: 1) Некролог Матушевського-Єфремова К. Ст. 1901, I, ст. 125-130; 2) там же. ст. 131-151, бібліографічний покажчик його творів В. Доманицького (з пропусками і досить великими) 3) некролог Франка—ЛНВ. 1901, I, ст. 46-47 і 4) М. С. Грушевський Зап. Н. Т. ім. Шевч. т. XXXIX 1901, I, ст. 1-14. Некрологи Конисського по інших органах—див. К. Стар. 1904, I, III, стор. 51-52, 190 (друга пагінація).

7. **Павло Чубинський.** Видатний етнограф. Син небагатого дідича з м. Баришполя Переяславського повіту на Полтавщині, народ. 15 січня 1839 року. Учився в Київській 2 гімназії, а потім на юридичному факультеті Петербурзького університету. Р. 1862 висланий в Архангельську губернію, де перебув до р. 1869, працюючи там секретарем статистичного комітету, редактором „Губернских Ведомостей" та урядовцем особливих доручень. Там же, з доручення Вільно-економічного та Географічного товариств, досліджував хліборобство та торгівлю по північних ріках (Півн. Двина та Печора). Р. 1869 став на чолі етнографічної експедиції в Південно-Західній край, дослідивши також і українську кольонізацію в губерніях Сєдлецькій, Гродненській, Мєнській та на Басарабії. Труди Експедиції зложили 7 великих томів записів з додатком статейних матеріялів (В. Б. Антоновича, К. П. Михальчука та О. Ф. Кістяківського). З заснуванням у Києві південно-західного відділу географічного товариства Чубинський став його секретарем. Характеристику наукової роботи Чубинського можна знайти в статті О. Кістяківського (К. Стар. 1884, VIII) та в III томі „Истории русской этнографии" Пипіна. Поетична діяльність Чубинського порівнюючи незначна. Продебютувавши на сторінках „Основи" під псевдонімом Павлусь, Чубинський не пішов далі інших поетів основ'ян, всупереч твердженням Н. І. Петрова в його „Очерках ист. укр. литературы XIX ст.". Невеличка збірка його поезій „Сопілка" вийшла в Києві, р. 1871.

Після закриття південно-західнього відділу географічного т-ва Чубинський служив у Петербурзі, в міністерстві шляхів. На початку 80-х рр. занедужав, а 14 січня 1884 р. помер у Києві.

8. Василь Мова. Син козацького сотника з Стародерев'янківського куреня (тобто: слободи, „станицы") на Кубані. Народ. 1 січня 1842 р. на батьківському хуторі над „Солодким лиманом". Учився в Катеринодарській військовій гімназії, а потім (на військовий кошт) у Харківському університеті. Спочатку був на філологічнім факультеті, потім переписався на юридичний і скінчив його „кандидатом прав". Викладав три роки літературу у Катеринодарській дівочій школі („Маріїнській гімназії"), а далі був судовим слідчим (з 1872 р. приблизно), мировим суддею і, здається, головою з'їзду мирових суддів. (Принаймні в листі до Конiського з р. 1883 узиває себе „председателем"). Умер у Катеринодарі 1 червня 1891 р.

Перша поезія Мови (власне уривок, та ще й з помилкою в авторовім імени: „козак В. *М.* Мова") видрукувана в квітневій книзі „Основи" за 1861 р., стор. 36 (другої пагінації)—при Кулішевій статті „від редакції" до початкуючих авторів, „що стали слати з усіх кінців України, з-над Дністра і Дунаю, з Одеса, Криму, Чорноморії й Кавказу, із Москви, Астрахані і з інших сторін,—хто на що змігся".

Дальші виступи Мови з друкованими речами сталися з підгону О. Я. Конiського, що, гадаючи видавати альманахи та історичну хрестоматію української літератури, просив його прислати своє „поличчя", зразки творчости, а також зібрати біографічні відомості про Якова Кухаренка. Наказ 1876 р. розбив пляни Конiського, і вірші Мови з'явилися в Галичині, у „Правді" (р. 1876, ч. 20), в Київському альманахові „Луна" 1881, а далі у „Світі", „Ділі" та „Зорі". Багато речей опубліковано по смерті автора в календарях „Просвіти" на рр. 1892, 1894, в „Зорі" (р. 1893-1896) та „Літер.-Наук. Віснику". В останнім знайшли собі місце між іншим „Три мандрьохи" („малюнки з натур"и) та драматичні картини „Старе гніздо і молоді птахи" (ЛНВ. 1907. кн. IV, V. VI, VIII—IX. XI, XII).

Вірші свої В. Мова зібрав сам у рукописному збірнику „Проліски", що обіймає його творчість з 1863 р. по 1888. Гадав він свої „Проліски" видати за кордоном, як то видко з переднього „слова до громади": „Автор сих віршувань, закинутий долею на довгі роки хоч у рідний та далекий і глухий закуток України... працював на ниві рідного слова самотно і працював більше над збиранням і впорядженням лексичного матеріялу (Мова працював над російсько-українським словником), аніж над творами літературними. Але від часу до часу пробував пера і на самостійних творах і натикався з ними до російської цензури, в котрій йому притьмом не пощастило... Маючи на думці, що для великої будови народньої літературної мови кожний одрізний камінець часом у пригоді стане, і стративши надію на недалекий слушний час для рідної мови в російській Україні, зважився отсе автор подати в світ свої віршовані твори хоч за кордоном".

Література про Мову нечисленна: 1) М. Уманець (М. Комаров). Василь Мова (посмертна згадка)—„Зоря" 1891, ч. 14 стор. 274-275; 2) О. Конiський. Кілька слів про Василя Мову—„Зоря" 1891 ч. 20, ст. 394-396; 3) М. К. Літературна спадщина після В. Мови—„Зоря" 1892, ч. 10, ст. 199-200; 4) Іван Франко Із поетичної спадщини Василя Мови ЛНВ. 1899, VI. ст. 247-254.

Останніми часами з'явилася докладна стаття М. Возняка. З письменської спадщини Василя Мови (Лиманського)—„За сто літ", книга III, стор. 17-45.

Псевдоніми Мови—В. Лиманський, В. С. Мигуцький, В. Мигученко.

Пояснення. Вірш „Козачий Кістяк"—найпопулярніший у нас із усього доробку В. Мови. Передрукований у хрестоматії „Вік" (т. I, стор. 261), він потрапив звідти до антології „Українська Муза" (стор. 307-308) та різних декляматорів як давніх, так і новіших. Відомі дві редакції цього віршу: перша, уміщена в „Правді" за р. 1876 (стор. 765-767) і друга посмертна, друкована в „Зорі" за 1895 р., (стор. 46-47). В хрестоматії „Вік" дано першу із них з легенькими поправками, в цілому дуже щасливими. На превелику шкоду пропущено підзаголовок, що показує привід до

написання віршу та ще, з цензурних мабуть міркувань, викинуто рядок про попів: „Христової правди гнилії стовпи".—В нашій книзі ми подали текст „Правди" відступивши від нього в двох місцях: 1) „І борючи духом трудів тягарі" (в „Правді" читаємо: „п р а ц і тягарі) і 2) „Як стануть у л а в у такі вояки" (в „Правді", очевидячки, друкарська помилка-Як стануть у с л а в у").

Текст „Зорі" позначений багатьома відмінами; видруковано його з такою приміткою редакції:

„Поезію В. Лиманського під заголовком „Козачий кістяк" помістила в р. 1876 „Правда" в числі 20 на стор. 765-767. Між рукописами покійного нашого поета найшли поему, що вправді має той самий заголовок, подібний початок і той самий кінець, одначе взагалі вельми ріжниться від поміщеної в „Правді", від котрої й об'ємом значно більша: бо коли надрукована в „Правді" обіймає 168 віршів, то наша має їх аж 253 (Під віршами тут розуміються піввірші: „Налігши над плугом"—„оре хлібороб"—ред. „Зорі" уважає за два рядки. *М. З.*). Не знаємо, як поема, поміщена в „Правді" друкувалась з первісного автографу, чи з відпису; ми маємо автограф поеми, означений теж р. 1875, і отсе містимо її після автографу, очевидно, без зміни. Годиться завважити, що поміщений у „Правді" „Козачий кістяк" автор присвятив С. А. Ш.,—між тим як у нашій рукописі вона присвячена А. К. Ал. *Вас. Лук*[*ич*]."

От головніші одміни цього тексту.

4. Під л е м і х широкий кістяк підхопивсь
6. І бачить, щ о т а м ж е і шабля крива
8. Вся зброя козацька з кістками гниє
14. Від рилі, від плуга куди з а н е с л и
16. Про волю з г а д а в т и й м і з к у є ш ти так
19. Це був з а п о р о ж е ц ь, б у в л и ц а р - козак
20. З а р і д н у ю з е м л ю с л о б о д н и й воях
23. І гордої шиї п а н а м не хилив
24. І в праці нагальній себе не нудив.

Після 26 рядка починається різке розходження текстів. В „Зорі" читаємо:

А гей ти, плугатар, трудженний гевал!
Козацтво—то справді був ваш ідеал.

Воно підневільним метою було,
Безправне харпацтво до себе тягло,
І гнало в степи їх та в дикі луги,
Щоб збути підданства важкі ланцюги,
І задля козацтва, слободи та прав
Народ проти Польщі оружно устав.
І нищив державців за їх привілей
Горнути в підданство слободних людей;
Задля тих же саме слободи і прав
У злобі брат брата у нас убивав;
Чрез їх в Україні була метушня,
Міжусобні бої і ворохобня:
Поспільство то вабив козачий талан,
Козацтво ж в одрізний горнулося стан;
Поспільство бажало ізбутись панів,
Пани ж намножались з-межи козаків.
Поспільство держалось тієї мети,
Щоб право козацьке на всіх розтягти;
Пани ж навертали на власних рабів
Не тільки поспільство, але козаків.
І всяк здобувався самих тільки прав,
Про спільну повинність ні трохи не дбав,
Усяк ворохобивсь, буяв, войдувавсь,
За поміч чужинцям цілком віддававсь
І в тій міжусобній тяжкій боротьбі
Загибла Вкраїна в неславі й ганьбі;
Її занедбали пани й козаки,
Про неї забули і ви, харпаки!
І от потихеньку московські царі
Забрали Вкраїну в свої пазурі.

Агей, хліборобе! на людський посміх
Неволя Вкраїни—то спільний наш гріх!
Зі злоби до шляхти чи то до панів,
Поспільство вдалося до власти царів;
А панство звернуло ту власть навпаки,
І темне поспільство пішло в кріпаки.
Програло харпацтво, пани здобулись,
Та за ті здобутки Вкраїни зреклись.
І все те, за віщо під шум корогов
Через два столітки лилась у нас кров:
Слободу Вкраїни, народнюю честь
І все, що святого на світі цім єсть,
Усе занедбали великі пани,
Свого родовища ледачі сини.

Усе змарнували ці старші брати,
Щоб менших міцніше в ярмо запрягти!
І в час тії скрути задля харпаків
Даремно вповали на тих козаків:
Згубивши святую народню мету,
І вони підпали під царську п'яту;
І під царським берлом за короткий час
Ввесь реймент їх давній знівечивсь і згас
І вільне лицарство славних козаків
Обернуто круто в царських служаків—
А права, степи їх і воля свята
Ізникли без сліду, як химра пуста!
Минули, мій друже, козацькі віки,
Пропали гармати, шаблі й бунчуки,
Зоставивши слави кривавої шум
Та тяжке кріпацтво на горе і глум.

Підкреслені рядки відповідають 37-42, 43-46 рядкам тексту „Правди". Далі обидва тексти зближаються (вказуємо тільки важніші одміни окремих рядків):

47. Покинь же, небоже, думки золоті
51. І хлібом здобутим у поті чола
52. Згодуй для Вкраїни ти сина-орла
56. Чого же козацтво ізникло як дим
57. Сягнувши в минулість, нехай допита
62. Христової правди трухляві стовпи
63. І чого народ наш в темноті пірнув
64. Про спільну вітчину—Вкраїну забув
65. І як з того тлуму народ рятувать
68. Нехай набереться він праведних дум
71. І розумом дужий, у правді твердий
73. І тугою жирне народнє життя
85. Як стануть у лаву такі граждаки.

Можна думати, що текст, уміщений у „Правді", є пізніша авторська переробка поезії. Постала вона через пропуск віршів, присвячених історії козацтва та соціяльним антагонізмам старої України, що могли здатися занадто докладними та спеціяльними, а також деяких місць, що мали краєвий, виключно Кубанський інтерес („І вільне козацтво славних козаків—обернуто круто в царських служаків" і далі). Характерне з цього погляду перероблення передостаннього вірша: „як стануть у лаву такі граждаки" (у „Правді"—воякн). Гра-

ждаки—термін спеціяльно кубанський, і в тексті „Зорі" до нього зроблене авторське пояснення: „Граждаками" на Чорноморії звуть козаків, котрі не відбувають вояцької служби".

9. **Михайло Старицький.** Син дідича, народ. в с. Кліщинцях, Золотоноського повіту на Полтавщині, року 1840. Обставини дитячого свого життя списав у автобіографічнім нарисі, друкованім у „Новій Громаді" за р. 1906. Учився у харківському університеті, а потім у Київському, куди перейшов разом із своїм родичем та щирим приятелем, композитором М. В. Лисенком (про те сам розказав в „Киевской Старине", р. 1903, з нагоди тридцятип'ятилітнього Лисенкового ювілею). Друкуватися почав р. 1865, в Галицькому часописі „Нива"; потім під псевдонімом Гетьманець містив свої поезії у „Правді" (з р. 1869). Із 70-х рр., занявшись перекладами, надрукував по-українськи: „Казки Андерсена з короткою його життеписсю" (1873), „Байки Крилова" (1874), „Сербські народні пісні та думи" (1875), Лермонтовську „Пісню про купця Калашнікова". Оригінальні та перекладні поезії свої зібрав двома книжками: „З давнього зшитку" (ч. 1—1881, ч. 2—1883), що разом з його перекладом Шекспірового „Гамлета, принця Данського" (К. 1882, недавно перевиданий у „Книгоспілці", з статтями А. В. Ніковського та С. І. Родзевича) викликали жваву в місцевій та столичній пресі полеміку про чергові завдання української літератури. Проти Старицького виступив Костомаров, дорікаючи йому незграбністю мови та к о в а н и м и словами, тобто невитриманістю лексики та невдатними неологізмами. З уст прихильників Костомарова (В. Горленка, М. І. Петрова) ці обвинувачення залюбки повторяла і ворожа українському рухові преса.

У 80-х рр. Старицький виступив, як видавець-упорядчик альманаху „Рада" (2 част., 1883 і 1884) та як один із організаторів українського театру. Тоді ж, як театральний підприємець, зустрівся Старицький і з питанням драматичного репертуару і заходився полагоджувати справу власними п'єсами, як оригінальними, так і переробками своїх (Кухаренко, Нечуй-Левицький) і чужих (І. Крашевський). Ці переробки дали по-

тім підставу для судового процесу між Старицьким та журналістом Ізм. Александровським, що обвинувачував його у плагіяторстві. Історію цієї справи можна знайти в статті Франка (ЛНВ 1902, V). Драматичні твори Старицького видані в Москві на початку 90-х рр. під назвою „Малороссийский театр" і вже давно потребують нового видання.

В 90-х рр. Старицький відограє ролю признаного провідника молодої поетичної школи і репрезентанта українського письменства „перед широким світом". Умер він 14 квітня 1904 р.

Література про Старицького порівнюючи велика. Не згадуючи про давніші статті та загальні курси, укажемо: 1) Корифей украинской сцены, К. 1901 (біогр. нарис); 2) Ів. Франко. Михайло П. Старицький, Літ. Н. Вістн. 1902, V'—V'III; 3) Ол. Пчілка. Памяти товарища—К. Ст. 1904, V; 4—5) статті Д. Дорошенка (Рада 1908, 17. IV, ч. 88) та І. М. Стешенка (ЛНВ. 1914, IV') 6) В. О'Коннор-Вілінська. Деякі риси в творчості Старицького—ЛНВ. 1914, IV; 7) П. Рулін. М. Старицький та П. О. Куліш—„Життя й Р." 1926, XII; 8) М. Зеров. Літературна позиція Старицького—„Життя й Р." 1926, VI. Цікаві зауваження про Старицького можна знайти у присвячених іншим темам статтях В. Коряка „Етапи" (в книзі „Організація жовтнев. літератури") та П. Филиповича—„Пушкин в українській літературі" (Пушкин, Вибрані твори, „Книгоспілка").

Спробу повного видання поезії Старицького р. 1908 треба вважати невдатною. У ній багато пропусків, тексти подано неуважно.

Пояснення. Д о с л о в ' я н („Чи довго ще будуть нас кривдить на світі"). Аналіза і коментар цієї поезії—див. у статті Франка. Михайло П. Старицький „Літер.-Наук. Вістн." 1902.

Головніші варіянти з вид. 1883 („З давнього зшитку", II).

2. Невже не одної ми матері діти?
4. Завіщо ж зневага?
12. Рідної освіти родині.

Після 20 рядка ціла строфа до брата-москаля

З тобою давно ми працюєм на полі
Розросту науки й освіти;
З тобою давно ми шукаємо долі,—
Її нам з тобою ділити.

46. Тоді нас ніхто не здолає.
48. Ні кроку слав'янського краю.

По виході празького видання Т. Г. Шевченка. Празьке видання Шевченкового „Кобзаря", зроблене з ініціятиви Київської громади р. 1876. У першому томі вміщено твори, що могли рахувати на доступ і обертання в межах Росії; в другий том увійшли політичні поезії Шевченка.

Борцю (з британського). Підзаголовок узятий з видання 1883 р.

На проводи (М. П. Драгоманову). Мова мовиться про від'їзд Драгоманова за кордон р. 1876, що був початком його еміґрантського життя.

До судді. Переклад популярного російського вірша „К судьям", що приписувався одній із пропаґандисток 70-х рр. Бардиній, але з більшою певністю може бути віднесений до авторства О. Л. Боровиковського, сина відомого укр. байкаря. Переклад Старицького коротший від первотвору на одну строфу:

Тяжелою работой я разбита,
Не знаешь ли, в душе моей на дне
Тягчайшая из всех улик сокрыта—
Любовь к родимой стороне.

Повний російський текст цього віршу можна знайти в книзі В. Бонч-Бруєвича „Избранные стихотворения русской поэзии"—у відділі „Произведения неизвестных авторов". От перша строфа віршу:

Мой тяжкий грех, мой умысел злодейский
Суди, судья, но проще, поскорей,
Без мишуры, без ласки фарисейской,
Без защитительных речей.

Поету („Як ніч насовується туча"). У виданні 1908 р. текст цієї поезії видруковано з пропусками, що почасти з'ясовується цензурними міркуваннями, а почасти недбалістю редактора. Наш текст взято з „Зорі" за р. 1892.

На смерть М. В. Ковалевського. Микола Вас. Ковалевський (1841—1897) приятель Драгоманова. Через нього

ішла грошова допомога Драгоманову, якої він і був невтомним організатором.

Мати (з Некрасова). Варіянт—у вид. 1883 р. рядок 10: Не затемряй їх ясного лиця.—Підзаголовок: з Некрасова—у вид. 1908 р. відсутний.

Потайні ученики—переклад з російської. Ось ця популярна в 70 рр. поезія, приписувана так само як і „К судьям" С. Бардиній:

Мы были там. Его распяли,
А мы стояли в стороне
И осторожно все молчали,
Свои великие печали
Храня в душе своей на дне.

Его враги у нас спросили:
И в вас должно быть тот же дух–
„Ведь вы его друзьями были!"
Мы отреклись, нас отпустили,
И вдалеке пропел петух.

Нам было слышно: умирая,
Он все простил своим врагам.
Он умер, их благословляя,
Открыв убийце двери рая,—
Но он простил ли и друзьям?

Бувай здоров (з Байрона). Порівняння перекладу М. Старицького—в книзі: нашій П. Куліш, Поезії, „Книгоспілка", стор. LIII—LVI.

Варіянт з вид. 1881 р. (З давнього зшитку, ч. І).

1. Бувай здоров, краю, мій краю коханий
2. Твій берег в млі сизій зникає.
7. Ми ж пріч утікаєм... Прощай но, родино,
9. Година, другая... і—збліднеш ти зоре.
16. *Поправка ред. У Старицького:* Собака незрадна
26. Мені це, мій пане, не вада.
31. Там всі мої кревні, опріч тебе, пане,
32. Опріч тебе тільки—та бога!
37. Що правда, мій джуро, то правдонька щира!
48. І цим болить серце недуже!
49. Кінець твого замку стоїть наша хата
50. Там жінка прощалась зі мною.

69. *Поправка ред. У Старицького:* завиє собака слух'яна
77. Ти ж лоно безкрайне вільнесеньке море
78. Мене розважатимеш, знаю

*** („Кепкували з мого слова"). У вид. 1908 р. цей вірш дано з деякими незначними відмінами. Перший рядок його: „Ой знущались з мого слова". Зовсім пропущено рядок п'ятий: „Озброялось в ясну крицю". Наш текст узятий із статті Л. Миловидова.—Листи М. П. Старицького до М. М. Коцюбинського („Україна" 1928, III, стор. 87—89).

10. Олена Пчілка. Псевдонім Ольги Петрівни Косач. Народ в Гадячі на Полтавщині в дрібно-дворянській сім'ї 17 червня 1852 року. Училася в Києві в „образцовом пансионе благородных девиц" під доглядом свого старшого брата М. П. Драгоманова. Писати почала в 70-х рр. під впливом Старицького, як сама розповіла про те в „Киевской Старине" („Памяти товарища" 1904, V). Твори свої прозові та віршові, оригінальні й перекладні друкувала в „Зорі" та в альманахах наддніпрянських і галицьких (Рада", „Перший вінок"). Перекладала вона Гоголя, Лермонтова („Мцирі"), Пушкіна, Сирокомлю; в „Зорі" уміщено кілька уривків із її перекладу „Метаморфоз" Овідієвих. Поезії її оригінальні і перекладні зложили книжку „Думки-мережанки" (1885).

Заслуговує уваги видавнича робота Олена Пчілки. Р. 1880 під псевдонімом Н. Г. Волинський вона видала „Співомовки" Руданського, з 1906 року видавала вона в Полтаві часопис „Рідний Край", який перенесла потім у Київ.

Р. 1901 у Києві відсвятковано 25-літній ювілей літературної її діяльности.

Нині письменниця живе в Києві. Недавно в журналі „Україна" видруковано її спомини про М. П. Драгоманова.

11. Панас Мирний. Відомий прозаїк-повістяр, Опанас Яковлевич Рудченко (1849 — 1920) дебютував на сторінках „Правди" за 1872 р. віршем „Україні". Та і в пізніші часи не раз озивався віршами здебільшого на події дня. В рукописній

його спадщині дійшло до нас поверх 700 поезій оригінальних і перекладних. Здебільшого несильні технічно, вони віддають переважно народньою поезією і Шевченковою манерою (Порівняй напр. „Огні горять, музика грає" з поезією Мирного „Музика гне, музика грає"—акад. С. Єфремов. Панас Мирний. К., в-во „Слово", стор. 294). Поезії Мирного друкувалися в його книзі „Збираниця з рідного поля" („До Музи"), в „Зорі" („Дума про військо Ігореве" 1896 р., потім р. 1914—окремо), в альманахові „З потоку життя", в „Рідному Краю", в збірнику „З неволі". В альм. „На вічну пам'ять Котляревському" уміщено його „Декілька пісень про Гайявату"—переклад, зроблений за російським перекладом Д. Л. Міхаловського (про цей переклад див. у спомінах С. Ф. Русової, „За сто літ", кн. III, стор. 182—183). Переклад „Слова о полку Ігоревім" зроблений складом думи, але не вважаючи на оригінальне трактування блідий і розтягнений. Оцінок поетичної творчости Мирного ще немає; її тільки починають вивчати (пор. Ів. Лютий. З сатиричних віршів П. Мирного, „Україна" 1929 кн. I, стор. 72—82). С. О. Єфремов висловив був думку, що сам П. Мирний „розумів", що його сила „не в мірній мові і пишучи вірші, пишучи багато й уперто для себе, має стільки такту, щоб їх не друкувати". Справді, вірші Мирного справляли враження адже старомодних; уже в початку 900-х рр. Коцюбинський в листуванні до Гнатюка характеризував їх терпкою фразою, яку потім, досить неслушно, використав і на адресу Філянського: „Мирний прислав вірші—нехай йому господь в день страшного суду не згадає про них". Досить докладну бібліографію Мирного див. у названій книзі акад. Єфремова (стор. 344—352).

12. Іван Манджура. Поет і етнограф. Нар. 19 жовтня 1851 р. в Харкові. Батько—дрібний поліцейський урядовець, прогнаний потім з посади за алькоголізм. Своє дитинство І. І. Манджура докладно списав у автобіографічному листі до М. Ф. Сумцова. По смерті матері майбутній поет жив „у бабушки-москвички", звідки батько його „викрав" п'ятилітнім хлопцем „и привел (пешком!) в Харьков, где я"... спогадує Манджура—„скоро по-

пал в часть, тогдашнюю яму, в общество всякого отребья... Был я в это время и непомнящим родства, ел из арестантского котла, был и приемным сыном у какого-то пожарного или сторожа",—але найбільше бродяжив з батьком. „От этой поры я до девяти лет прошел с отцом двенадцать одних губернских городов и сделал 6 тысяч верст" (М. Сумцов. Памяти И. И. Манжуры. „К. Стар." 1893, X).

По смерти батька тринадцятилітній хлопець попав в опіку до М. Ф. Потебні, дружини відомого ученого-лінгвіста, що доводилася йому тіткою. Учився в повітовій школі, потім у Харківській 2 гімназії, де був товаришем М. Ф. Сумцова. Не добувши курсу, вписався вільним слухачем до ветеринарного інституту, але р. 1876 був виключений і подався добровольцем до російської армії (підчас турецької війни 1877—1878 р.).

Як етнограф-збирач став відомий дуже рано. Р. 1874 йому дано прихильний відзив південно-західнього відділу Географічного т-ва. Діяльності І. І. Манджури, як етнографа, присвячені роботи Сумцова („Памяти Манжуры" К. Ст. 1893; „И. Манжура, как поет и этнограф"—„Из украинской старины". X. 1905) та П. Шеина („Этнограф. Обозр. 1893, кн. XIX).

Як поет, Манджура дебютував р. 1885 в тижневику „Степь", в Катеринославі, надрукувавши там „Босяцьку пісню" під псевд. Івана Калічки. Хистом його зацікавився проф. О. О. Потебня, що сам відправив у першій половині 1887 р. до цензури збірку його поезій. Побачила світ вона тільки р. 1889 під назвою „Степові думи та співи" Окремі поезії Манджури друкувалися в „Зорі" та „Літ.-Н. Вісн."

Поетична спадщина Манджури складається з 90 ліричних віршів приблизно, кількадесяти байок, переробки Ґетевського „Райнеке-лиса" (6 пісень), двох поем-казок („Трьомсин-багатир", „Іван Голин") та легенди „Ластівка". Далеко не вся ще вона опублікована (див. Айзеншток „Наше минуле" 1918, II, стор. 235—236 та Д. Лисиченко, „Бібліолог. Вісті" 1925, I—II, стор. 128—131). Тільки частину поетичного набутку подає і збірка поезій 1918 р. (вид. „Сіяч").

Умер Манджура в Катеринославі, у земській лікарні, 3 травня 1893 р. від наслідків алькоголізму („біла гарячка"), не встигши видати пропущених цензурою другого збірника своїх поезій („Над Дніпром") та казки про „Трьомсина багатиря".

Оцінки поезії Манджури—позитивні—знаходимо у О. О. Потебні та М. Ф. Сумцова. Останній називає його навіть „найкращим поетом України після Шевченка". Далеко стриманішою була рецензія В. Горленка, (К. Ст. 1889, IX) і негативною—Б. Вільхівського (Грінченка), в „Зорі" за 1889 р. (ч. 13—14).

Найповнішу біографію Манджури дав останніми часами М. Мочульський („Україна" 1926, V, стор. 23—59). В роботі багато цікавих вказівок бібліографічних.

Р. 1928 в тридцять п'яті роковини смерти поета з'явилися статті І. Я. Айзенштока („Плуг" 1928, V—VI) та В. Покальчука („Життя й Рев." 1928, V). *В. Покальчук.*

Пояснення. Л е л і ї. В „Зорі" (1879, стор. 180) останні три рядки видруковано так:

А все ж твоя втіха
Поплакати стиха
За рідний, занедбаний край.

З М І С Т

СТОР.

Поети пошевченківської пори. Стаття *М. Зерова* . . . III—XXX

Леонід Глібов

Думка („Як за лісом, за пролісом“) 3
Пісня („Летить голуб понад полем“) 5
Вечір 6
Журба 7
Зіронька 8
Моя веснянка 10
„Ой не цвісти калиноньці...“ 11
Не плач, поет! 12
Nocturno (С. Ф. Русовій) 13
У степу (О. Ам. Тищинському) 13
Думка („Турбується наш невсипущий світ“) 15

Петро Кузьменко

Погане поле (легенда) 16
Три дороги 19
„Ой вийду я, вийду“ 20

Василь Кулик

Загублені душі (баляда) 22
„В мене серце до любови“ 24
На смерть Шевченка 24
Нетяга 25
Столітній запорожець 26

Микола Вербицький

Плач Ярославни 28
Невольник 29
На спомин (П. Пл. Чубинському) 30
„Ось вийди послухай“ 32
(Із циклю „Carmina Senectutis“) 32

Володимир Олександрів

Українська мелодія 34
Розбите серце (з Гайне) 35
Кедр (з Гайне) 36

стор.

Олександер Конiський

На похорон Шевченка 37
„Ой поля ви, поля“ 38
Моє бажання 39
На березі моря 40
Розмова з поетом (із А. де-Мюссе) 41

Павло Чубинський

Сон невольника 45
До моєї Катрусі 46

Василь Мова

Тужба Ярославни 47
Три деревини 48
Козачий кістяк 49
Думи засланця 51
„Ой не плач, не плач, дівчино“ 52

Михайло Старицький

Швачка 54
По виході празького видання Шевченка 54
Дочка Іефая 55
Борцю (з британського) 56
На проводи (М. П. Драгоманову) 56
„І ґвалт і кров...“ 57
„Занадто вже!.. чим дихати нема...“ 58
До судді 59
Нива 60
Учта 61
Виклик 63
„Темно. Ліс. Якісь примари“ 64
„Хай тепера рида моя кобза сумна“ 65
Поету 66
На смерть М. В. Ковалевського 67
„Коли засну навіки в домовині“ 68
Мати (з Некрасова) 69
На новий рік 69
До молоді 71
Редакторові 72
Потайні ученики 73
Бувай здоров (з Байрона) 73
Зустріч 76
„Мов бачу тихую оселю“ 77
На спомин Котляревського 78

стор.
„Кепкували з мого слова“ 79
Заспів до перекладу „Мазепи“ 80
Монолог Гамлета 81

Олена Пчілка

Волинські спогади 83
Пісні минулого 84
„Перед блакитним морем, в світлі яснім“ 84
„Минула молодість...“ 85
„Діброва смутная вже листячко зронила“ 85
(з Лонгфельо) 86
Дівчина з незнаного краю (із Шіллера) 87

Панас Мирний

Привіт М. Драгоманову 88
„Ой залетів соколонько“ 90

Іван Манджура

Бурлака („Та вже весна та вже красна“) 91
Степ 92
(На зразок з Я. Полонського) 93
До товариша 94
Бурлака („Бреде бурлак степом рано“) 95
Весна 96
Старець 97
Де кому 98
Розкіш-доля 99
Сіяльник (переспів) 99
Сон 100
Нечесна 101
Лелії 102
Старосвітська молитва 103
Не зросла любов 104

Примітки 105

СКЛАД ВИДАННЯ:
КНИГОСПІЛКА
Харків, Горяінівськ. пр. 2
Київ, ул Воровського 48

Ціна 75 коп.